

Ms. Zr.
0. 434. 2.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

ÉV LAP JAI.

MÁSODIK KÖTET.

M. DCCC. XL—XLI.

BUDÁN,

A M. KIR. EGYETEM BETŰIVEL.
M. DCCC. XLI.

1840/

300858

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

M. 1800. XL - XII.

BUDA

M. 1800. XL.

MAGYAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

I. TÖRTÉNETEK, 1840/1.

	lap.
Jutalomtételekre érkezett munkák.....	9
Negyedik köz ülés.....	13
Jelentés a pénztár állapotjáról.....	13
Jelentés az 1841-ki jutalmakról.....	13
Uj jutalmak 1842-re.....	17

II. TAGOK ELŐADÁSAI.

I. BESZÉD, mellyel a IV-d. köz ülést megnyitotta <i>D. Székács József</i>	18
II. PHILOSOPHIAI ELEM A KÖLTÉSZETBEN, különösen Kisfaludy K. munkáiban. <i>D. Schedel Ferenc</i>	27
III. HELIONE, prosai költemény. <i>B. Jósika Miklós</i>	40
III. KOSZORÚZOTT ÉS DICSERETET NYERT PÁLYAMUNKÁK.	
I. REGÉNY ÉS DRÁMA, PÁRHUZAMBAN. Koszorús értekezés. <i>Gondol Dánieltől</i>	55

Bevezetés, a művészet céljáról	55
<i>Első rész: Regény</i>	63
I. Fejezet: A regény <i>tárgya</i> 65. a) Alap 66. b) Jellem 82. c) Cselekvény, történet, mese, terv	99
II. Fejezet: A regény <i>szerkezete</i> 119. a) Viszony, harmonia 119. b) Arány 126. c) Egység.....	132
III. Fejezet: A regény <i>előadása</i> 134. a) Leírás 137. b) Elbeszélés 140. c) Drámai elem.....	143
<i>Második rész: Dráma</i>	147
I. Fejezet: 'A dráma <i>jelleme</i> 148. a) Cselekvény 149. b) Összeütközés, küzdés 150. c) Engesztelőzés	165
II. Fejezet: A dráma <i>szerkezete</i> 168. a) Mese 169. b) Elosztás 173. c) Egység.....	174
III. Fejezet: A dráma <i>előadása</i> 177. a) Leírás 179. b) Elbeszélés 180. c) Dictio.....	182
Harmadik rész: Párhuzam.....	186
I. Fejezet: Különbség a regényi és drámai tárgy között	186
II. Fejezet: Különbség a regény és dráma szerkezete közt 188. a) Arány 193. b) Egység 203. c) Mese.....	205
III. Fejezet: Különbség a regényi és drámai előadás közt 209. a) A regény és dráma mint egész mű kifejtésének jelleme 209. b) Különbség a regényi és drámai jellemfejtés között 212. c) Előbbség a regényi és drámai jellemfejtés közt.....	218
Utószó	219
II. REGÉNY ÉS DRÁMA, PÁRHUZAMBAN. Dicséretet nyert értekezés. <i>D. Müller Godofrédtől</i>	221
Közös tulajdonok.....	221
a) Tárgy	224
b) Mese.....	226
c) Szerkezet	228
d) Személyek	233

e) Jellemkifejtés	234
f) Helyzetek	241
g) Elbeszélői elem a drámában, s drámai a regényben.....	243
III. CSÁK ÉS KIRÁLYLEÁNY. Koszorús költemény. <i>Szilágyi Istvántól</i>	246
IV. FIBÁN. Másod helyt dicséretet nyert köl- temény. <i>Medgyes Lajostól</i>	255
V. HONÁLDOZAT. Harmad helyt dicséretet nyert költemény. <i>Tárkányi Bélától</i>	266
VI. DUGOVICS TITUS. Negyedik helyt dicséretet nyert költemény. <i>Pájer Antaltól</i>	271

.....	231
.....	241
.....	242
.....	243
.....	244
.....	255
.....	260
.....	271

KISFALUDY-TÁRSASÁG

FERR. VI. M. DCCC. XLII.

ISGAKKMO

B. JOSIKÁ MIKLÓS

TÁGOK.

A

BALNA JÓSEF

KISFALUDY-TÁRSASÁG

CUCSON GYÖRGY

É V L A P J A L

FÁY ANDRÁS

HRÁBEŇNY MIHÁLY

NEGYEDIK ÉV.

PÉCSENYI JÓSEF

SCHNEIDER FERENC

STREITER GYÖRGY

SZALAY LÁSZLÓ

SZÉKÉLY JÓSEF

SZEMERE PÁL

SZEVÉRY JÓSEF

SZONTAGH GYUZTAV

VÖRÖSMÁRTY MIHÁLY

1842

TÓTH FERENC

A
KISFALUDY-TÁRSASÁG

FEBR. VI. M. DCCC. XLI.

IGAZGATÓ.

B. JÓSIKA MIKLÓS.

TAGOK.

BAJZA JÓZSEF.

BÁRTFAY LÁSZLÓ.

CSATÓ PÁL.

CZUCZOR GERGELY.

G. DESSEWFFY AUREL.

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

FÁY ANDRÁS.

HELMECZY MIHÁLY.

KOVÁCS PÁL.

PÉCZELY JÓZSEF.

SCHEDER FERENC.

STETTNER GYÖRGY.

SZALAY LÁSZLÓ.

SZÉKÁCS JÓZSEF.

SZEMERE PÁL.

SZENVEY JÓZSEF.

SZONTAGH GUSZTÁV.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

JEGYZŐ.

TÓTH LŐRINC.

A

KISFALUDY-TÁRSASÁG

É V L A P J A I.

M.DCCC.XL — M.DCCC.XL.I.

I.

TÖRTÉNETEK.

A társaság által 1840-ben kitűzött következő szépműtani kérdésre:

Mi különbség van a dráma és regény közt tárgy, mese, szerkezet, személyek, character-kifejtés és helyzetekre nézve? s az utóbbiak változatossága, meglepő fordulatai, mennyire s hol használhatók inkább? Melly és mennyi helyet foglalhat, s miféle módosításokat szenved az elbeszélői elem a drámában, s viszont a drámai az elbeszélőben?

azon évi november 20-dikáig, mint a küldés határnapjáig, három pályamunka érkezett, következő jel-szavakkal: —

1.

Pictoribus atque poetis

Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.

Horatius.

2. Sibi quivis
Speret idem : sudet multum, frustra que laboret.
Horatius.

3. Verseny pályától az új magyar se rettegjen vissza.

Az ugyan akkor kitűzött következő költészi feladásra:

Kivántatik egy, a történetekből merített, vagy azokkal összeszótt tárgynak, beszélyképen, szabadon alkotott versalakban, kidolgoztatása.

A lyrai és didacticai elemnek is hely engedtetik. öszvesen huszonkilenc darab érkezett, u. m.

1. *Békehon.*

Árpádnak honját Salamonnal sok baj emészte.

Vörösmarty.

2. *A király és a pór.*

Bár kicsi, characteret, embert ismertető e történet.

3. *Pálffy Miklós Győrnél.*

Arma virumque cano. *Virg.*

4. *Csák és a királyleány.*

Szerte nézett s nem lelé

Honját a hazában. *Kölcsey.*

5. *Pontuszparti sír.*

Si tentemus te adloqui, an acre laturus es? at cohibere sermones quis valeat!

6. *Dugovics Titus.*

A hazáért halni

Szép halál nekem. *Garay.*

7. *Imre és András.*

Zengj tetteket, a haza szebb idejét,

A régi csatákat, az ősi vezért. *Vörösmarty.*

8. *Nagy Lajos.*

Oh szentek, oh dicsők!

— a nemes

Utókor ajkán

Dal kél fölöttetek. *Bajza.*

9. *Nagy Lajos.*

Ó, s ki lehetne egyéb a hármas béceek uránál.

Vörösmarty.

10. *Csala tornya.*

Vizsgáld, és látandod, hogy csak születés és halál te-
szen, gazdagot úgy mint szegényt, történeti személylyé.

Gibbon.

11. *A mádэфalvi sírdomb.*

Siculicidium.

12. *A bajnok és neje Galambóc váránál.*

Az egybeolvadt nemzet izmosodva nő.

Kisfaludy Károly.

13. *Emre király.*

Felduzzad dobogó keblem, visszanezék az ős korba.

Ossian.

14. *Marius Carthago romjain.*

Miért térjen vissza szemem a bús korba, melly eltűne,
mielőtt dal ömledeznék hirtelen kelő viharként?

Ossian.

15. *A honáldozat.*

Vérzettek és elhulltak ők,

De győzedelmesen.

Tettök sugára átragyog

Időn, enyészeten. *Bajza.*

16. *Gyulai.*

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

Horatius.

17. *Elemér és Jolánta.*

Örömmek könnyei folyják el szememet,

Midőn virágozni látom nemzetemet.

Barcsai.

18. *Mohácsi temetés.*

Κείνον δ' ἔγω θάψω. *Antigone.*

19. *Martinuzzi.*

A férfiu, mikor fogadást fogadand az úrnak, avagy esküvéssel kötelezi ő magát: meg ne szegje az ő beszédét.

Mózs. IV. 30.

20. *Imre király.*

Király a legfőbb tiszt, kit Hunnia hív kara tisztelve emel fel. *G. Teleki Ferenc.*

21. *Mátyás választása.*

Vox populi, vox Dei.

22. *Negyedik Béla.*

Élete ártatlan, keserűség tárgya halála. *Péczely Ferd.*

23. *Salamon.*

Mindene tépve vagyon, tetemén nincs semmi királyi.

Vörösmarty.

24. *Mohács.*

Hős vértől pirosult gyásztér! sóhajtva köszöntlek.

Kisfaludy K.

25. *Negyedik Béla.*

Jer, Béla, mondd meg, hány ezer hősöket

Öltek Sajónál Ázsia szörnyei. *R. Gy.*

26. *Fi bán.*

Most csak tükör s talány által látunk, de majd szín-ről színre. *Sz. Pál a Kor. I. 13.*

27. *Gizela első királynénkről.*

Mi volt jutalmad, jó hölgy, mind ezért? *Vörösmarty.*

28. *Nándor-Fejérvár ostroma.*

Magnum iter ascendo, sed dat mihi gloria vires:

Nil valet ex facili lecta corona jugo.

29. *Rózsa.*

Ketten menének kérni a leányt. *Kisfaludy K.*

A két utolsó határnap után érkezvén, csak az első 27 vétetett vizsgálat alá.

A társaság november 22-től febr. 6-ig öt ülést tartott, mellyekben mind a bírálás alá ment munkák

sorsát határozta el, mind a jövő évi verseny tárgyait alapította meg.

1841. februarius 6-dikán következett a negyedik köz ülés, gróf Teleki József koronaőr s academiái elnök, és számos, válogatott, főleg női vendégek, jelenlétében. Az igazgató távolléte miatt, az ülést D. Székács József társ. tag nyitotta meg, az alább I. sz. alatt álló beszéddel. Erre a jegyző következő két hivatalos jelentését olvasta fel:

I.

Jelentés a pénztár állapotjáról 1841. febr. 6.

	fr.	kr.
1. Tőke.		
1. Az alaptőke, melly száztól hatával kamatoz.....	1790	—
2. Kovács Mátyás egri kanonok alapítványa.....	100	—
	<hr/>	
	Öszvesen 1890 f. —	
2. Bevétel.		
1. Pénztármaradék 1840-ről	11	25
2. Kamatokból	116	24
	<hr/>	
	Öszvesen 127 f. 49	
3. Kiadás.		
Jutalmazásokra	126	54
4. Pénztármaradék jövő évre.		
1. Kész pénzben.....	55	
2. Kamattartozékban	15	—
	<hr/>	
	Öszvesen 15 f. 55	

Pesten a Kisfaludy-Társaság febr. 6. 1841. tartott üléséből.

Tóth Lőrinc, jegyző.

II.

Jelentés az 1841-re kitett jutalmakról.

I. Az 1840-ben kihirdetett ezen szépműtani kérdésre:

Mi különbség van a dráma és regény közt, tárgy, mese,

szerkezet, személyek, characterkifejtés és helyzetekre nézve? az utóbbiak változatossága, meglepő fordulatai mennyire s hol használhatók inkább? Melly és mennyi helyet foglalhat s miféle módosításokat szenved az elbeszélői elem a drámában, s viszont a drámai az elbeszélőben?“ a kitűzött határidőig három felelet érkezett, mellyek közül a kinevezett vizsgálók (Schedel, Szalay, Szemere) egyhangú ajánlatára a 15 arany jutalom annak íteltetett, mellynek jelmondata: *Sibi quivis speret idem: sudet multum, frustra que laboret. Hor.*; minthogy írója jeles készülettel, különösen pedig a legjobb költők remekeitől elvont tárgyismerettel látott feladásához; feleletét, melly részletesen s a dolog belsejébe hatólag ügyekszik a kérdés minden ágait megfejteni, philosophiai alapokra rakja; tételeit a legjobb példányokból vett helyekkel támogatja; a rendszeres és világos fonalú munkát mindenütt a költészet egészébe vetett éles pillantásokkal becsesíti. Előadása a nyelv jelen fejlődési fokához mért.

Ehez becsre közel állónak s így különös dicséretre méltónak találtatott az illy jelmondatu értekezés: „*Versenypályától az új magyar se rettegjen vissza*“, melly, bár válaszva csak, de gondosan és élesen jegyzi ki a dráma és regény külön elemei közös és eltérő oldalait, s azokat biztosan és szabatosan jellemzi: annyira hogy, ha szerző bővebben fejti ki a feladást, s a nyelvvel, mellyben nem eléggé jártasnak mutatkozik, szerencsésben küzd meg: az elöbivel méltán megvíhatott volna.

Felbontatván az illető jeligés levelek, kitetszett, hogy a jutalmazott pályamunka szerzője

GONDOL DÁNIEL,

házi oktató Bécsben.

A másod rangu, dicsérettel megkülönböztetett feleleté pedig

MÜLLER GODOFRÉD,

jogtanár Pesten.

II. E poetai feladásra: *Kivántatik egy a történetekből meritett, vagy azokkal összeszőtt egyszerű tárgynak,*

beszélyképen, szabadon alkotott versalakban kidolgoztatása. *Allyrai és didacticai elemnek is hely engedtetik*: mult évi november 20-áig mint kitűzött határnapig 27, s azon-túl még 2 pályamunka érkezett, melyekre azonban az el-késés miatt tekintet nem lehetett. Az ezen munkák vizsgá-latára rendelt bíráló tagok (Bajza, Czuczor, Kovács Pál, Székács és Vörösmarty) többsége első helyre a 4. szám alatti „*Csák és királyleány*“ czímű versezetet ajánlák, illy jel-mondattal: „*Szerte nézett s nem lelé honját a hazában*“, melly noha, mint általában az ez évi jutalomra beérkezett versezetek, inkább a ballada, mint a jutalomra kitűzött költői beszély neme alá sorozandó, s általános becsét te-kintve talán nem is érdemesítettett volna jutalomra, mind-azáltal társaihoz hasonlítva, köztök legtartalmasabb, leg-jobban van elrendezve, s nyelvére és verselésére nézve va-lamennyinél tisztább és hibátlanabb; s így ennek íteltetett a 12 darab arany jutalom. Ehez becsben legközelebb ál-lónak találtatott az 5. szám alatti *Pontuspartí sír*, ezen jelszóval: *Si tentemus te adloqui, an aegre laturus es? S* végre még dicsérettel említendőknék találtattak a 26. számú *Fi bán*, illy jelszóval: *Most csak tükör s talány állallátunk, de majd színről színre*. Sz. Pál a Korinth. I. L. 13. R. 12. v.; a 15. számú *Honáldozat*, e jeligével: *Vérezettek és el-hulltak öök, de győzedelmesen; Tettök sugára átragyog Idön, enyészeten* — és a 6. számú: *Dugovich Titus*, kö-vetkező jelmonddal: *A hazáért halni szép halál nekem*. — Kénytelen azonban a társaság kinyilatkoztatni, hogy a pályázók a jutalom-föladatot kellőkép fel nem fogták, s a költői beszély és egyéb nemek közti különbségre elég figyel-met nem fordítottak.

Felbontatván az első rendünek ismert s így jutalomra méltatott költemény jelmondatos levele, abból, mint szer-zőé, e név tűnt elő:

SZILÁGYI ISTVÁN,

Debrecenben.

Tehát ugyan az, ki taval balladájával a másoddíjt nyere.

Felbontatván továbbá a mult évben kihirdetett határozat szerint, a dicsérettel említett költeményekhez csatolt pecsétetes levelek is, következő szerzők nevei mutatkoztak:

II. *Pontuszparti sirt*, a másod rendü költeményt, írta színte:

SZILÁGYI ISTVÁN,

az első rangú költemény szerzője.

III. *Fi bdn* szerzője

MEDGYES LAJOS,

Maros-Vásárhelyt.

IV. *Honáldozaté*:

TÁRKÁNYI BÉLA,

Egerben.

V. *Dugovics Tituszé*:

PÁJER ANTAL,

Egerben.

A többi jeligés levelek elégettetvén, a kéziratok, előleges jelentés szerint, a társaságnál maradnak, kivéven a jegyzőnél visszavehető elkésetteket.

Költ a Kisfaludy-Társaság február. 6-kán 1844. tartott üléséből.

Tóth Lőrinc, jegyző.

E hivatalos előterjesztéseket a következő előadások követték:

D. *Schedel Ferencé* a philosophiai elemről a költészetben általán, s különösen a Kisfaludy Károlyéban.

Medgyes Lajos harmad rangu költeménye: „*Fi bán*“, olvasva Bártfay László által.

Szilágyi István első rangu költeménye: „*Csák s a királyleány*“ olvasva Schedel által.

B. *Jósika Miklós* igazgató „*Helione*“ című pro-
sai költeménye, olvasva Székács által.

Végül az új jutalomtételek kihirdetése a jegyző
által:

I. Szépműtani kérdés.

Mit értünk nemzetiség és népiesség (Volksthümlich-
keit) alatt a költészetben? s különösen a magyar költészet-
re mennyi és milly befolyást gyakorlott a nemzeti és népi
elem?

Jutalma tizenöt darab arany.

II. Költői feladás.

Kivántatik egy, népi életünk valamely oldalát tár-
gyzó, *satira*, kötött beszédben.

Jutalma tizenkét darab arany.

Mindkét rendbeli pályamunkák beküldésének változ-
hatatlan határnapja nov. 20. 1841.; meddig azokat tisztán s
idegen kézzel írva, lapozva, s írójok nevét rejtő, gondo-
san bepecsételt levélre hivatkozó jeligével ellátva, a társa-
ság jegyzője veszi által (Pest, Urak utcáj. 453. sz. Trattner
Károlyi-ház, 2-d. udvar, 2-d. emelet). A kéziratok a tár-
saságnál maradnak; a jutalmat és dicséretet nyerendők pe-
dig a társaság eszközlése által fognak megjelenni, szerzőik-
nek 20 példány adatván.

Költ a Kisfaludy-Társaság 1841. febr. 6. tartott üléséből.

Tóth Lőrinc, jegyző.

Ezek után a jegyző a gyülekezet részvételét a társaság
nevében megköszönvén, az ülés berekesztetett.

II.

TAGOK ELŐADÁSAI.

I.

BESZÉD,

MELLYEL A KISFALUDY-TÁRSASÁG NEGYEDIK KÖZ ÜLÉSÉT 1841. FEBRUAR. 6-KÁN MEGNYITOTTA

D. SZÉKÁCS JÓZSEF.

Nagy tekintetű gyülekezet! A holtakat csak isten képes feltámasztani. Elhunytaink sírjain fájdmában megszakadhat szívünk, felolvadhat könyekben életünk, de sem fájdmunk, sem könyeink nem hozhatják többé vissza őket. Holtjainkhoz holtan dőlhetünk, de meg nem válthatjuk halálunkkal élteket. Csak egy hatalom adaték nekünk, mellyel a holtakat éltetnünk lehet: általadni őket az emberiség emlékezetének.

E hatalmat örömet gyakorolja az ember. Ki hű barátját, lelkének választott felét, jótevőjét, boldogsága alkotóját, ki szülőjét, kinek kettős életet köszön, vagy társát temeté el, a kin szíve egész bensőségével csüggött; az mindent elkövet, hogy annak emlékét megújíthassa, s éltesse őt az emberek emlékezetében. Szent lesz előtte a hely, hol mulatott, a nap

melly születése s elhunytá felett sütt; kedvtelve csügg képén, az édes vonásokat ábrázolón, előidézi szavait, nemes tetteiről gyakran és lelkesedve beszél, elveit kifejezi életében, s ha a Musák kedveznek, megzengi őt országos énekekben.

E hatalom gyakorlása szent kötelesség is, nem annyira az elhunytak, mint magunk iránt. Ha elfeledhetnéd azon barátot, ki lelkének jobb felét osztá meg veled, barátot birni nem vagy érdemes. Ki a szépet jót másban nem becsüli, nem alaptalanul fogjuk gyanítani, hogy ez embernek a szép és jó csekély mértékben jutott.

Az egyes emberek s a nemzetek életében nagy a hasonlatosság. Ha elfordulunk a hálátlan gyermektől, ki szégyenkő gyanánt áll nemes szülőjének halmvain; nem szerethetjük a nemzetet is, melly nagyait s boldogítóit nem tisztelni elég lelketlen. Mint amott, úgy kiáltnók itt is: a nemzet, melly nagy embereit elfeledi, nem érdemli hogy nagy emberei legyenek. Üdv a nemzetnek, mellyet e vád nem illet; melly megérdemli azt, annak jaj. Ez az istennek ajándéki felett az istent feledné el, a boldogság felett a boldogítót, s így a hálátlanság bűnébe esnék, melly a vétkek leggaládabb egyike.

Mért foglalkodik lelkünk Hellas és Róma rég elhunyt életével olly szent örömmel, s mért szeret a hajdani Athenae romjain vagy az örökké egyetlen Róma ereklyéi közt merengeni? Mert nagy férfiakat szülni és örökíteni értő nemzetekkel találkozik, kiknél

a kövek a hajdani dicsőséget hirdetőleg élni látszanak, kiknek bámulatos hőseit bámulatos költemények zengik, s a valóban magasztas tetteket remekül jegyzé fel a történet igazságos Musája.

Hol vannak nemzetünk nagyai, hol emlékeik, mellyek egykori nagylétöket hirdessék? Van-e szigoruan igaz és nemesen büszke feleletünk e kérdésre? Nagyaink nem voltak-e, vagy nagyainkat örökíteni nem tudók vagyunk-e? Nem mernénk igennel válaszolni e kérdésekre, nem még akkor is, hahogy kelene, mert itt egy igen talán kétségbe fogna ejteni. Nem, nem! Nemzetünk egén is ragyogtak csillogok, ha az emberiségre nézve nem is, reánk mint nemzet, mint az emberiség egy családjára nézve, első ranguak; s hogy emlékezetök nem él vagy nem hatott be mélyen élesztőleg, ovólag, boldogítólag a nép minden tagjaiba, ezt tán lehet némileg mentenünk. De kell is mentenünk, mert különben eldődeinkért nem lehetne nem pirúlnunk.

Kisértsük meg e mentést.

Hol van e hazában a képző művészetnek olly csarnoka vagy egyes remeke, vagy a dicsők hamvait fedező szent hajlékok olly rejtékhelye, mellyeket vandal ellenek szentségtelen kezei fel nem dúltak volna. Kincsszomjok feltördelteté a sírok boltjait, s ha az élőkön nem volt mit rablaniok, a holtaktól kértek martalékot. Csodálkozzunk-e hogy a hamvörző megdöntött oszlopok szétzúzva, vagy mohborítva, nem

védve az emésztő enyészet ellen, nem felelhettek az ivadéknak kérdéseire ?

A szobrok és emlékek hallgattak; de szólott talán a történet, élő könyve nemzetünk életének?... Szólott, igen is: de nem a népnek, hanem holt nyelven az iskolának, hol apáink legszebb tetteit a nyelv miatt zokogva tanultuk. Nem csoda, ha emlékezetök lelkeinkkel össze nem forrhatott, ha tetteik hallatára kebleink fel nem doboghatnak, mert nevöket inkább csak könyvtárakba, mint szivekbe zártuk. Ezt fonáságnak tartja a jelenkor: az ó, erénynek, mellyel kérkedék; s lehet-e vádolnunk nemzetünket, ha e szerintünk ál, szerintök igaz erénynek a középkor minden népeivel egyiránt hódola?

Aztán valamint a fősvénynek a büszkeségről nem lehet igazi fogalma, s az erény csak az erényestől várhat méltatást; úgy némileg magunknak kell nagyokká lennünk, vagy a valódi nagyság eszméjét sejtenuünk, hogy iránta tisztelettel, hódolattal, hálával eltelni képesek legyünk. Midőn a nemzet nevezetes ritka polgárát veszíti, s halálának szállongó híre távol szerte azon ohajtást ébreszti a keblekben, vajha megtisztelnők őt hervadatlanúl; s az első szózat, melly azt kifejezi, millióknál viszhangra talál, s az ohajtás valósúl; bizony bizony mondom néktek, e viszhangok a nemzet erkölcsi nagyságának első jelei, melly fiában magát tiszteli meg, s polgártársa emlékében magának emel emléket. Volt-e időnk annyi kül és belviszály, olly százados és olly vérengző háborúk kö-

zött felvergődünk az erkölcsi nagyság ezen magas fokára?

Ezek menthetnek talán némileg.

De, úgy látszik, hogy volt valami nemzetünkben, mit nehezen lehet menteni, mi visszatorolhatlan váddal kel föl ellenünk. Azon minden népeknél kisebb vagy nagyobb mértékben feltalálható, de nemzetünk életében kezdettől fogva mostanig sajátságosan mutatkozó, s így magyarnak nevezhető irigységet értem, melly nem tűr maga mellett jeleset, megdönti azt, ha mindjárt maga, vagy az ügy buknék is meg nyomán; s ha vágytársát élteben le nem győzheti, kész a halálban tűzni gúnyt nevéhez. — De él még nemzetem istene! — s reményljük, hogy a magyar irigység atom gyanánt enyészendik el a polgártársak szeplőtlen érdemeit méltányolni tudó magasztas érzelmek tengerében. Itt derül erkölcsi nagyságunk első hajnala! — Készek vagyunk dicsőíteni elhunyt nagyainkat, s a művészet és irodalom szomjasan keresi fel a kitűnő pontokat a multban, a késő ivadék elébe idézendő azokat, hogy ez hevüljön, hasson és teremtsen.

Azonban nem kell felednünk, hogy jót tenni nem mindig könnyű; de a jót jól tenni: az igen nehéz. Emléket állítani, s az emlékezetben embert éltetni, nem igen könnyű; de a lehető legállandóbb, leghívebb, legéletrehatóbb emléket állítani — a mennyiben ilylyesmiről a nap alatt szó lehet — az csakugyan nehéz.

A képző művészetnek legremekebb alkotmányai sem orv, sem az elemek ellen biztosítva nincsenek, s a villám szeszélye a legdicsőbb király szobrát is porba terítheti azon áldozattal együtt, melly érc lovára ülteté. Aztán az eredetit leghívebben kifejező másolat is csak azt mutathatja, mi az ábrázolt jelesnek külseje volt, s ha szellemét sejteti is, azt át nem ültetheti a szemlélőbe, s gyümölcsöket nem természetel benne. A történet hatalma sokkal nagyobb, kivált ha, mint valaki ohajtá, az istenek fognák irni. Tartóssága nagyobb a szobrokénál, s minthogy a szellemet, az életet, a tetteket rajzolja, azoknál hívebb is; de a betű gyakran csak betű marad, fejtérítón barna, holt alak, s az életre nem hat annyira mint az új kor által feltalált harmadik, és élő neme az emlékeknek: a *társaságok*. Ezek, ha olly szándékkal keletkeznek, hogy valamelly elhunyt dicsőnek a nemzetre jótékonyan hatott szellemét fentartsák, hirdessék, kövessék és követtessék; az utat, mellyen, fényt árasztva reánk, megindult, folytassák, egyen-gessék, s ezekre nézve járhatóvá tegyék; az eszméket, mellyeket szült, a terveket, mellyek teljesítlenül hulltak ki kezeiből, tovább szövjék és létre hozzák vagy hozassák: ezek, mondom, legméltóbb emlékek, mellyek jeleseink hamvain emelkedhetnek. Az illy társaság állandóbb, hívebb, életre hatóbb minden egyéb emlékeknél, mert élő részekből épült, az elenyészőket újak válthatják fel; s mert nem a külső, hanem belső hűséget, a boldogultak szellemei ha-

sonmását ábrázolja le s teszi érthetővé, tisztelhetővé, utánozhatóvá. Pedig, Tacitus szerint, abban áll a valódi tisztelet, ha *úgy becsüljük kedveseink emlékezetét, hogy minden tetteikkel és mondataikkal váltig barátkozunk, s inkább lelkök mint testök alakját szemlélgetjük: nem azért, u. m., mint ha ki akarnék kelni a márvány s ércből készült képek ellen; hanem mivel tudom, hogy valamint az emberek termete, úgy termetök másolatai is gyarlók és halandók; örök csak a léleknek alakja, melly nem anyag, nem művészet, hanem tennen erkölceid által fenntartható és kifejezhető* *).

Valóban mi sem ohajtunk kikelni akár a márvány és ércből készült emlékek, akár a dicsőket bármi módon örökíteni akaró más eszközök ellen; sőt megvalljuk, hogy e törekvést tiszteljük mindig, akárhol és akárhogyan mutatkozzék. Azokat, kik Gutenbergnek vagy Mátyásunknak emelnek szobrot, épen úgy becsüljük, mint a földönfutót, ki elvesztett hazájának édes emlékét azon porhoz köti, mellyet szíven visel; hiszen mi magunk is szobrot emeltünk a mai nap hőse emlékezetének; s munkái öszvegéből koszorút fontunk fejére. Csak azt kívántuk, nem megmutatni, hanem csak gyaníttatni, hogy a társulatokban, melyek elhalt jeleseink neveit hordozzák, szellemeket képviselik, törekvéseiket folytatják, ohajtásaikat létesítik, töredékeiket kiegészítik, s azt, mi homályos

*) Iulii Agricolae Vita, cap. XLVI.

sejtés gyanánt lebegett előttök, fokonként a tökélyhez közelebb vezetik: az elhunytak emléke legállandóbban, leghívebben, legéletrehatóbban vagyon biztosítva.

S ez a hivatás az, mellyet a Kisfaludy-Társaság tűzött ki magának; s ebben áll kétségen kívül legnagyobb érdeme is. És bár szerénytelenül látszanak is hangzani e szavak a társaság egyik tagja ajkain, még is tán soha szerényebbek nem valánk. Mert azon érdemet, bármint ohajtanók is, lehetetlen magunkénak vallanunk, mint kik eleinte csak olly szándékból egyesültünk, hogy hazánkfiainak és leányainak részvéte által boldogult barátunknak emléket emeljünk. Akkor ezen egyesület gondolatja még nem fogamszott meg; hanem ébresztette azt azon köz részvét, és honfitársaink bőkezősége, melly legmerészebb reményeinket maghaladólag, az emlék költségei és dicsőültünk munkái kiadásának fedezése után egy nem megvetendő pénzfelesleget hagyva kezeinkben. Versenydíjakat alkottunk; s mit bizonyított a bár kevés évi tapasztalás? Azt, hogy addig is, míg barátunk szobra a művész sanctuariumából napfényre kelhet, ezen társaság, melly nevét viseli, hogy sokat ne mondjak, jövődönk képviselői, ifjaink között irodalmunkban a nemes küzdésre már is üdvös tért nyitott.

Midőn tehát elhunyt dicsőink között irodalmunk azon bajnokát, kinek nevében s emlékezetére egye-

sültünk, hogy márványban, munkáiban, s e társaságban állandóan, híven, életrehatóan, adjuk által az utókornak őt, s nevének oltalma alatt költészetünk előmenetelére új versenypályát tárjunk: midőn Kisfaludy Károlyt említjük, legyen szabad hinnünk, hogy a tisztelet igenlő ámene vissza fog hangozni mindnyájatok szívében. Legyen szabad hinnünk, hogy a pályázók száma és munkáik, s azon évenként növekedő részvét után ítélve, mellynek eleven tanúsága e terem, intézetünk, munkabiró korában elhunyt barátunk keser-édes emlékezetének, irodalmunk virágoztatásának s kivált, kikben legszebb reményeink központosulnak, a kitünő fiatal tehetségek ébresztésének nem egészen hasztalan eszköze. Legyen szabad hinnünk, hogy azon örömhangok s érzetek, melyeket az általunk jutalmazott pályamunkák gerjesztendek hallgatókban és olvasókban, egyszersmind paeani hangokká olvadandnak drámai és lyrai költészetünk azon bajnokára, ki izzadva készíté el a földet, s nemes magvakat hintegetvén el, egy jobb életre az aratás jutalma nélkül szenderüle által. Legyen szabad remélnünk, hogy e tiszteletes kör, intézetünk hatásának tanúi és birái, munkálatainkat valamint eddig, ugy ezentúl is engedékeny részvéttel, a szent törekvés e legszebb fűszerével, kísérendi. A nagy tekintetű gyülekezet ezen engedékeny részvéte az, mellybe Kisfaludy Károly ezen negyedik emlékünepét és magunkat ajánljuk.

II.

PHILOSOPHIAI ELEM A KÖLTÉSZETBEN,
KÜLÖNÖSEN KISFALUDY KÁROLY
MUNKÁIBAN.

OLVASTA

A KISFALUDY-TÁRSASÁG NEGYEDIK KÖZ ÜLÉSÉBEN

FEBR. 6. 1841.

D. SCHEDEL FERENC.

Nagy tekintetű gyülekezet!

A költészet azon neméről kívánok ma emlékezni, melly tárgyát az észről veszi által, s céljául igazságok terjesztését tűzi ki; szólok a philosophiai elemről a költészetben általán, érinteni fogom annak jelentését elhunyt barátunk műveiben, s ezekből néhány kisebb darabok magyarázatát fogom közbe szólni.

A költészet vagy a *kül*, vagy az emberi *belvilágból* meríti tárgyait. A külvilág két nagy tartományra oszlik, mellyeknek nevei: világ és ember, s a költői művészet nemei, mellyek ezeknek megfelelők: a leiró vagyis festő, s a történeti költészet, melly utóbbi alá — mellesleg legyen mondva — én az elbeszélő s a cselekvő vagyis drámai költészetet, mint két külön formáit a fő nemnek, sorolom. A *belvilág* munkássága ismét két forrásból veszi eredetét, mellyek nevei: szív és ész; amaz az érzésnek,

*

ez a szemlélődésnek életműve (organuma): amabból az érzelempoétika keletkezik, ebből az *észpoétika*. — Előre kellett ezeket bocsátanom, hogy hallgatóim szempontomat tudják, mellyből én egy észpoétikát vagyok kénytelen elismerni; s kimutathassam, milly állást tartok neki tulajdonítandónak a költészet egyéb nemei közt: s mi szerint én azt tiszta s nem vegyes nemnek tartom, hason rangúnak a többi nemekkel, s nélküle a költészet osztályozását csonkának, kizárónak, s philosophiai alappal szűkölködőnek, nem a természetre, hanem önkényre épültnék. Bővebb kifejtése ezen tannak nem e helyre való; csak melleslegesen említem, hogy a természet és történet, az érzés s az ész igazságai mind, egyképen, csak azon *forma* által lesznek költőiékké, mellyel felruháztatnak, s azon szellemnél fogva, mellyet a költő beléjük lehel.

Habár a költészet minden nemeit e két fő, s különösen az említett négy alosztály alá sorolhatónak hiszem is: távol vagyok tőle, hogy azokat azon tárgyak szerint, mellyek mindenikét *főleg* alkotják, szoros vonalok által egymástól elszigeteljem. Sőt azok mindnyájan lényeg és forma szerint össze szoktak vegyülni, egymást általhatni; s bizton lehet állítani, hogy minél gazdagabb e vegyület, és egyszersmind minél bensőbb e kölcsönös áthatás, annál magasabb becsű leszen a poetai mű: csak azt ne feledje a költő, miszerint a több tárgy közül valamelyiknek elnököltni kell a többi felett, hogy a mű szép

séggel birjon: melly ismét nem egyéb, mint a változatosságban nyilatkozó egység, vagy más szóval: az öszhangzás.

E szerint, miután kimondottam, hogy a philosophiai, vagy ha úgy tetszik a didacticai azaz tanító költésnek is helyet kívánok engedni a poesis birodalmában: kimondottam azt is, hogy eltekintve valamelly poetai mű tárgya és alakjától, helyet gondolok engedendőnek a philosophiai *elemnek* a költészet egyéb nemeiben is: de az ezeknek kitűzött külön célok korlátai között.

S illy értelemben és határok közt bátran állítom, hogy a philosophiai elemnek fő része van minden költői munka tartalmasságában. Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci: ismeretes mondata a romai philosophus költőnek; s bár őt némellyek ezért pedantsággal vádolák: a vádat tettelegesen megcáfoló a világ. Mert mi ada Homer és Dante, Shakespeare és Schillernek, s minden idők nagy költőinek, olly nagy erkölcsi súlyt minden népek és korok fogékony lelkeikre nézve, ha nem azon felsőbb bölcsesség, melly saját módjokban nyilatkozik, miszerint természetet és emberiséget felfogni szoktak; melly majd kifejezetten, majd ügyesen elrejtve, vagy épen öntudatlanul is, őket vezetve, észrevehető mindenütt; s melly, ha a vegytani retortában a költészet minden aetheri s imponderabilis részei elszállottak is: mint minden tűznek ellent álló nemes arany szem, annak alján, elpusztíthatlanul fenmarad. Nem közbeszótt okoskodá-

sokban, mindenüve elhintett erkölcsi mondatokban, vagy épen száraz tanokban keressük tehát a philosophiai elemet a költészetben; hanem azon szellemben, melly, míg a szív melegséget kölcsönöz a műnek, rajta a bölcsesség világosságát önti el.

Ha a kimutatott állásontról magyar költői irodalmunkra vetünk egy pillantást, ugy találjuk, hogy, mióta magyar verses munkák készülnek, Kazinczy és Kisfaludy Károly idejéig bezárólag, tárgyra és szellemre nézve, a didacticai irány volt az uralkodó. Ezt találjuk, de egész prosai józanságában, az ugy nevezett historiás énekek szerzőinél; ezt, több érzéssel s némi művészi szerkezettel az utóbb következett epicusoknál, kik közül Zrínyi a költő mint egy egészen más világ szelleme válik ki; ezt azon kor moralista és vallásos dalnokainál; ezt végre a mult században, bár új formákban, francia felekezeti költőinknél; míg végre a philosophiai irány a classicai felekezet embereinél poetaibb színt öltött, az új iskolában pedig, Kazinczy, Kis, Berzsenyi s a két Kisfaludynál erősebb költői lelkülettel egyesült.

Ha Kisfaludy Károly költői szellemét vizsgáljuk, annak négy factorát: „képzelem, kedély, észterő és ismeretek“ ritka öszhangzásban látandjuk. Az első gazdag feltaláló erejében s képeiben mutatkozik; a második azon bensőségben, melly világnézetét melegíti; a harmadik és negyedik e világnézetben s azon éles pillantásban, mellyel az emberi kebel mélyeibe s az élet különféle szövődéseibe hat. E phi-

losophiai szellem adja meg műveinek azon belső valóságot és tartalmasságot: melly olly kevés költőink sajátja még az újabbak közt is, kiknél a képzelem ereje pótolná a mélybe ható pillantást s az élettapasztalást, ha ez bármi által pótolható volna. Kisfaludy Károlynál a reflectáló ész mindenütt munkás volt, komoly műveiben szintúgy, mint a vígakban: ott egyes jellemekben és sententiosus beszédeiben nyilatkozva, mellyek nem tudós cifra-ként aggatvák alakjaira, hanem azoknak természetéből felforrók s a helyzetek által szükségesen előidézvék; itt az emberek gyengéit a nevetők ártatlan bíróséke elébe állítván: mindenütt pedig az irányban, mellyet költeményeinek kitűzött. A philosophus, a moralista szól azokban, de ügyesen eltakart célzással, hogy annál biztosabban hasson.

Nagyobb philosophiai költeményt, mellynek tárgyat bizonyos elvont igazságok tennék, Kisfaludy Károly nem hagyott: mint mindenütt, ugy a költészetben, kitűnő szellemeknél is sokat tevén a divat, a kor izlése, melly, mint jól tudjuk, az ő idejében a didacticai poesist poesisnak nem tekintette. Akkor Rückert Fridrik még nem adá meg az új költészetnek azt az irányt, melly Schefer Leopoldot a „laicusok breviariuma“ irására bátorította. Nálunk is volt kor, midőn Pope példája Bessenyeivel szinte egy próbát irata az emberről, s Virgil és Vanier tanító költeményeik magyarra fordítva kedvességet találtak. Midőn a mi barátunk lépett a pályára, a gon-

dolatköltés Kisfaludy Sándornál a dal, Kazinczynál az epistola s az epigramm szűk körébe menekedett volt. Károly ezek közül leginkább az utóbbi formát kedvelte meg némelly futó gondolatai kifejezésére. S e művecskéi sem számosak, de többek mint számosak: azok jók és szépek. Ő a hatást ugyan nem képektől függesztette fel, hogy általok a gondolatot az érzékek elébe vezesse; nem hasonlatoktól, hogy a képzelmet érdekelje: ő nem aggat rájok semmi költői diszitményt: de a gondolat úgy van gondolva már, mint költő gondol, nem mint a philosoph és moralista. A philosoph kifejti a gondolatot; a költő fejből az, látszólag legalább, előpattan mint Zeuséből Pallas, készen, előzmény és bebizonyítás nélkül. E fogantatásához képest a kifejezés is egyszerű, tömött, éles ellentettekkel s erős világítással, melly, midőn a felfogást mozgásba hozza, egyszersmind ébreszti a képzelmet, megkapja az érzést, s ez úton erősen hat az akaratra. Vegyük elő költőnk munkáit, s halljuk egyszer ismét őt magát.

EPIGRAMMÁK.

I. KÖT.

5.

Kis dolog is gyakran nagy célt okoz a sokaságnál,
 Mellyet utóbb tetté érlel az egyes erő.
 Kezdeni többnek kell; de valódira hatni csak egy tud,
 Ebbe vegyül a sok, s általa mindenik él.

21.

Törpe! nagyot nem lépsz, ne erőlködj, kár az időért:
 Fenn csügg a koszorú, nagyra nagy elme mehet.

23.

Küzd az erős, de halad; gyöngébb őt lesve nyomozza,
És ha nem érheti el, régi szokásra kevély.

Az, ki akar s nem tud, kész mindég gúnynyal itélni;

A tehetős hallgat: tette mutassa mit ér.

31.

A kezdő mindent jónak tart, könnyen elégszik;

A bölcs tudja minő fáradozásba kerül.

A művészi tökély gőg szemmel nem szok itélni:

Keskeny hézagokat csak szoros elme vadász.

33.

Míg más érdemit a köz lélek alázni törekszik,

Fényre deríteni azt a nemes elme buzog.

Míglen epés vádat nyomoz a tehetetlen irigység,

Nyújtani szebb példát a nemes elme buzog.

34.

Nincs sors, nincs hatalom, ha erőd van küzdni magaddal:

Légy szabad, állhatatos, s mennyei pálma tiéd.

Voltak, s ezek közt egy időben magam is, kik e költeményeket, mellyeket szerzőjük epigrammáknak nevezett, e névtől meg akarták fosztani, s gnómáknak, emlékmondatoknak, keresztelték. Irt Kisfaludy Károly ezeket is, e név alatt; halljunk ezek közül is.

G N Ó M Á K.

VIII. KÖT.

1.

Mit nem tudunk az szép; mit nem látunk az nagy; mit sejtünk az felséges; mit birunk az kicsiny: habár elérése egy életkorba telt is.

3.

A reményt vágyaink utiköltségül adják; de a sors hamis pénznek nézi s el nem fogadja: így kénytelenek vagyunk azt a sírig hordozni.

7.

Ki mindenben csak a szépet vadászsa, jele: hogy ereje haldoklik. Az erős gátlan előre tör, s tövist virággal együtt érintve magosra száll: kelletlen néha bár a déli nap heve, de midőn tikkaszt, egyszersmind érlel is.

10.

A ki nem él, hanem mindég eszmélkedik, annak a világ annyi, mint a soha nem gondolkodónak: üres.

13.

A szépség lélek nélkül az aranyporhoz hasonló, melly a lepke szárnyain csillog; s lesodorya kelletlen hamuvá lesz.

Ugy hiszem, érezni fogja kiki, hogy ezek és am azok közt a különbség nem pusztán a szótagok mértékében s a schemában van. Ki ne venné ezeken a logikai processus zamatját észre: a gondolatok egymás mellett s egymás után állnak, s azokat az észnek kell összefűzni: ott azok meglepnek s parancsoló erővel hatnak az elmére; a gondolatok egymás ellenébe tétetvék, megvan a Lessing által kívánt két rész is: a várakoztatás és feloldás, s az utóbbi által előkészített meglepés! igen is, azok valódi epigrammák, mint a költő azokat nevezte.

De hagyjuk az apraját. „A két hajós“, „Az élet korai“ valamivel terjedelmesebb művek (az első több száz versből álló), bővebben, s ahoz képest másképp is adják a fölvetett eszmét. Az első az ifjui ábránd, s az eszmélt célra törő férfiui munkásság sorsát ábrázolja; emez keresztül viszi az embert minden phasisain bölcséjétől a sírig. E nagyobb téren több poetai eszköz van a költő hatalmában; s a miénk azokat használta is. Az elsőben allegoriába öltöztetve az eszmét, és cselekvény alakjában, tehát *haladásban*, folytonos mozgalomban adja; e mellett a költői ecset minden bájaival igyekszik a phantasiát megvesztegetni, a keblet elfoglalni, hogy éreztesse a mit mond, s ahoz az akarat erejét is társasítsa. Az utóbbiban a korok állapotjait s munkásságait, külön mindegyikét, együttlétökben, mind annyi külön rámába foglalva, festi le. S ennek felolvasásával legyen szabad rövid elmélkedésemet befejezni.

A Z É L E T K O R A I.

MUNK. I. KÖT. VIII. I.

Gyöngén ringatva jó anyánk ölében
 Vigan kezdjük létünk szép hajnalát;
 A játszi gyermekség bájos körében
 Csókoljuk a jelenlét angyalát;
 A kétes távolnak sötét ürében
 Hiú fényt ködbe vont szemünk nem lát:
 S könnyű habok között lebegve létünk,
 Minden bájképnek oltárt diszesítünk.

Minden kelő nap idvezlő sugára
 Akkor vidám öröme tegeget,
 S ártatlan lépteink minden nyomára
 Édes megnyugvás rózsát hinteget;
 A játékhely fő vágyaink határa,
 Csalárdul egy remény se hiteget:
 Mély sírok halmain mosolygva állunk,
 S legkissebb tárgyban nyílt eget találunk.

A bimbó fejledez, s reményvirága
 Egy új élet meleg karjába dül,
 A zsenge kornak tiszta boldogsága
 Szép álmok özönébe szenderül,
 Szorúlt melyünknek ébredő világa
 Fenlángol, s új világokat kerül;
 A hős hajdankor telt szívünk felé leng,
 S a nagy- s dicsőre lelkesülten éleng.

Szúk már az ősi ház, tovább repülni
 Vágytan vágy a fellengő ifju tűz,
 Kiesb virány látszik felénk derülni,
 Hol majd egy szép tündér jobbjára fűz,
 Kivel dühös vihar közé merülni
 Feszül keblünk, a gerjedő, a szűz;
 Mienk a föld, mienk egész teremtmény,
 S tettekre szólít egy hizelkedő fény.

Künn a zavarban küzdő szenvedélyek
 Gyűjtják szívünk magas célokra már,
 Bizonytalan tárgyért hevül a lélek,
 A forró képzelet csapongva jár,
 S míg szunnyadoznak a nemesb tökélyek,
 S a lángéro tisztább formára vár,
 A föld határin túl szállong az elme,
 S ábrándvilágba kél öröm- s gyötrelme.

S bibor felhőkön, mint a szép Aurora,
 Jön egy istenné, s kéjmalasztjait
 Lehelve a szorult ábrándozóra,
 Intézi a vad tűznek árszait,
 Nem - földi kényeket nyújt minden óra,
 S egy bájalakra fűzi álmait;
 És Pharusként a vándor éjjelében,
 Szelíden fénylik hullámzó melyében.

Ott áll az ifju! s tiszta hódolatja
 Szerelmet vall s érzésre olvadoz,
 A viszonzláng őt istenné avatja,
 Midőn a hív karjába' ringadoz;
 Egy pontra gyűlt az élet foglalatja,
 Az ösztönzaj csak élvre lobbadoz;
 Míg összeforrt lényök Hymen szavára
 Egész édenyönyört egy percebe zára.

Kedves láncokra fűzve a siriglan
 Korunk repül s a szív magába tér,
 Az ifjuság szeszélyes álma illan,
 S a gondpályán lassúdan hűl a vér;
 Férfjúlt erőnk valót ölel busítlan,
 S a hulladó virág gyümölcsöt ér,
 Szent tartozások tenni kényszerítnek,
 S a férjnek szűk, de szebb határt kerítnek.

Midőn hazáját rabbilincs fenyíti,
 Bőszült érzéssel harcmezőre száll;
 A szép szabadság hőslánggal hevíti,
 Körüldörögje bár ezer halál.
 Nem csügged, s honvéd tisztét teljesíti
 Míg győz, vagy testhalmok közt sírt talál;
 A jobb utókortól reményelve bérét,
 A nyert borostyánon kiontja vérét.

Mint a szirt megvíván a vész dühével,
 Elzúzza óceán dagályait:
 A férfi ércpajzsként erős melyével
 Enyelgi a sors csapdozásait.
 Épít, munkál, gyűjt, kockáz életével,
 S a köz jóért áldozza napjait;
 Szép hölgyén, magzatin, s baráti szíven
 Függs boldogsága s léti célja híven.

Most a lángész teremtő ihletése
 Ösvényt lobbant sötét homályokon;
 Min eddig jós lelkünk csak sejtve kése,
 Fénynyé villant a büszke homlokon;
 Mindenható elménk istenkedése
 Ég- s földbe hat, mint az, kivel rokon,
 S buvárnyilai a lét titkába vágnak,
 Vezér szövétnekül az ész- s világnak.

E pályán lep meg éltünk alkonyatja,
 Halántékunk télszínbe öltözik,
 A gyors idő tüzünket oltogatja,
 Világunk bús homályba költözik;
 Kíelt keblünk a mult hamvát mutatja,
 Komoly szemünk csak sírba ütközik,
 S mit egykor a szív olly imádva kére,
 Most dísztelen hull a való jegére.

Kivál az elme bolygó képzetéből
 S a fáradtnak magány nyújt gyámkezet,
 Melly a világnak zajló tengeréből
 A béke csendes partjához vezet,
 S szelíd malasztal a távol ködéből
 Sugárzik át a szép emlékezet:
 S mint hold csillámai a folyón remegnek,
 Lelkén ugy reszket a borult öregnek.

Csendes hajléka árnyékos körében
Elandalog, mint élte reggelén;
Szebb lét reménye hitté vál szívében,
Győz a mulandóság vad éjjelén,
És megnyugodva sorsa végzetében
Elalszik békén a szerelm ölén;
Kidől; s más vándor lép üres nyomára,
S az esti szellő játszva leng porára.

Nem szükség e müt fejtegetésekkel kisérnem,
nem a jellemzés hűségét, az ecset szépségét, az ér-
zemény megillető erejét kiemelnem: csak azon, visz-
hang nélkül bizonyosan nem maradó fájdalमत
fejezem ki, hogy egy kedvezőbb szerencse hosszabb-
ra nem nyújtá barátunk életét, s így költészetünk
e nemét is minél több, hason becsú művekkel gaz-
dagítania nem engedett!

III.

HELIONE

PROSAI KÖLTEMÉNY

B. JÓSIKA MIKLÓSTÓL.

OLVASTATOTT

A KISFALUDY-TÁRSASÁG NEGYEDIK KÖZ ÜLÉSÉBEN

FEBR. 6-KÁN 1841.

Az időben, mikor az ég urának „légyen“ szózata éltet a mindenségnek még nem adott: s az ellenséges elemek kábult tetszhalálban usztak az örök ürnek lanyha hézagiban; mikor világ és sötét; élet és halál; nedv és száraz; lételemegekben, mint gomolygó felleghasábok, lomhán terjedtek fény- s világtalan; midőn a villany, üveggé jegedett salakok kérgében szunyadott; a tűz, gyanta s kén ágyából nem ébredett még; midőn a vonszó erő, nedv és tömeg, oszthatlan parányokba széledve, békesen tespedt a vándor anyagban; az ős szirtek iszonyu tömegben a chaos sárvánkosai közt heverték, s minden átlátszhatlan sötétben tévelygett, a véletlen játéka cél- s iránytalanul: az időben mondom, az ég dicsőségében, egy szelid Seraph magába zárkozva ült márványsziklatetején.

Helione volt ez, a menny legszebb angyala. Itt látjuk őt öröktől viruló berekben, mellynek virágtelt lombjai szerelmesen boltoznak feje felett.

Mennyi föntség van Helione arcában, mennyi jóság! azt hinnéd, hogy homloka világít, olly átlátzó gyöngéd bőre; ugy tetszék, mint ha az arany életet nyerne, hogy liliom szárnyait pelyheivel hintse el; s az éj szalakba fonódnék e szent homlok derűjét hullámival csókolni. Mennyit szól ezen ajk, e homlokon minő édes merengés ül! a halántékok szűz pirnak hajnalában világolnak; s még is az égi vonalmak összes kifejezése — bánatos!

Mellette egészen más szellemü lény tűnik fel. E büszke fényes Cherub nem a béke hólepleiben láttatja magát; örök-ifju tagjain lángoló vért szikrázik, fején gyémánt sisak ül, s oldalán pallos függ. Fekete szárnyai, mellyek rubin és szmaragd színeit játszsza vissza, egész tekintetének gyászos kifejezést adnak. Éjet s napot képzelj, vagy a kevély keselyt, s a szelid galambot: így különbözött egymástól Helione és Leviáthán.

Helione merengve ült; szíve, mint Vesta tüzét, egy szent érzetet táplált; mi szerelemnek nevezzük azt: de mit ezen isteni Seraph érzett, ment volt minden salakjától földi gerjeknek! Előtte állott a Cherub, kivel szivét osztá fel, de boldog nem volt. Míg Leviáthánnak arcain egykor béke nyugodott, míg a ragyogó szempár a lelki csend derűjét sugárzá vissza; addig Helione a menny legboldogabb lakója volt: de most a fönsteges Cherubnak egykor szelid arcán a vihar zúgott által. O! benne vész dühöngött, mert ő Sátán részén volt; a büszkeség, nagy-

ravágyás, őt is, mint a sárkány áldozatját, derekának hideg gyűrűi közé szorította, elfojtván benne mindent, mi jó és szelid. Nem volt ő a hódoló églakója többé, ki hárfája ezüst idegein a légíveit édes hangokkal népesíté, ki a mindenható jóságát s fonségét hálahymnuszokban ünnepelé! ajkain káromló dac ült; büszke homlokán fékvesztett szenvedélyek csatáztak, s mellét fenkölt ábrándok dagasztották.

Helione! mond Leviáthán, s a szelid Seraph mellett foglalt helyet: mi győzendünk! Reánk örök szabadság vár, számunk mérhetlen, akaratumk szilárd, hatalmunknak ellen nem áll semmi!

Megvakított! szólt Helione, hangjába egész szerelmét zárván, hogy, mi beszédében fájdalmas vagy keserű, kimondásában enyhüljön: Te istened ellen fogsz fegyvert! Istened ellen, ki teremtett, ki mennyének gyönyörével vett körül, ki minden órádra egy boldogító érzést adott! mit akarsz te, mit Sátán, Lucifer, mit Belial és Mammon és Belzebub! nincsen-e minden boldogság mintegy számunkra előidézve: ah! titeket a szerencse nagysága tett életuntakká!

Ha az isten olly jó, mint mondád Helione! miért nem osztja meg mindentudását, s mindenhatóságát velünk? örülhet-e fenkölt lélek e szolgálai fénynek, e rab boldogságnak, melly hosszú létét háladalok közt fecsérli el! Megelégedtem dicsősége látásának gyönyörével; mert az élvezet, melly nem

változik soha, s minden pillanatban alárendeltetésre emlékeztet, végre iszonyú! Ó, a hatalmas, ki mindent tehet, ki multat, jövőt nem ismer, ki szemölde mozdításával az eget forgatja meg sarkaiban: minket, isteni lényeket, az ég dicső lakóit, a ki mért idő hézagiba zár; nem marad henye részünkre semmi, mint bámulni őt tett nélkül, ki teremt mindenha, s életet lehel mindenhová!

Miért, o Leviáthán! ohajtod, mi nem lehet, mi boldogtalanná tenne; mi veled létedet átkoztatná! Mindentudást, s mindenhatóságot? Tudod-e, o büszke Cherub, mit kívánsz te? mi az örökkévalóság? Egyetlen örök pillanat, végnélküli mint a gyűrű! nincs mult benne, nincs emlékezés, melly élted borúit vagy örömeit visszasugározza: nincs jövő, mellyet ábrándid s arany reményid átszárnyaljanak, s ohajtásid fellegvéraival népesítsék: remény, feledés nincs: e két jóltevő virága az időnek! Nem várod édes remegve, hogy mit agg, vagy ifju képzeted álmodott, vágyaid szelid zöldében viruljon fel! vagy mi kínsan sebzi szívedet, azt az idő moholt lepleivel fődje el, ajkaidhoz érintvén a feledés kelyhét.

Mit akartok ti! Egyetlen pillanatot, mellyben minden érzés örök, szerelem mint gyűlölség; hol minden a mi mult, megtestesült kísértet, melly lépted árnyain követ! Egy létet ohajtottok ti, hol minden vágy, újság, édes meglepetés, minden szent előérzet megszűnik: mert mit remélne, ki mindent lát, és tud, s mire vágnék, ki mindennel bir! Nem

mondád-e, káromló! hogy tulságában az élvezetnek nagyobb kín van, mint ohajtásában s reményében? Hiszed-e, mit az Úrnak a magasban nagy szíve megbir: tudni mindent, s még is a mások boldogságában s a jóban, mit olly szerető bőkezűséggel tesz, nyugottnak lenni! téged szerencsésé tette? O tévedt Cherub! Nem tudod-e te, hogy a mindenhatóság s mindentudás képzele iszonyu! s hogy azt csak isteni kebel birhatja meg, s reánk, s minden élőkre az örök boldogságban is, az isten jósága az örökkévalóságot időkre osztja fel: hogy azt élvezzük, s ne legyen olly szédítő, mint előtte nyiladozik, ki csak egy pillanatot él, bár az öröktől örökre tart.

Leviáthán büszkén rázta meg sugárzó szárnyait, s felkölt: ám legyen, mond, gyengeségednek félelmes mind az, mire én s pártom vágyunk! Mi minden alárendeltetést szolgaságnak tartunk, ha mennyben van is. Mitől félhetnénk mi! Istentől? ki csak jót tehet! ki eddig csak jótéteményeiben láttunk hatalmasnak! ki régi alku s egyezkedés szerint örökös tisztelet s dicsőítés örömeit élvezi, s nem gyanítja, hogy vannak lények, kik, szintugy mint ő, dicsőítésre vágyanak.

Ne káromolj! O Leviáthán! Dicsőségében s jóságában láttatok az istent, rettegjétek őt hatalma iszonyúságában látni! egy lehellelte megsemmisíthet!

O szép igazság a megsemmisítés igazsága! kiált fel Leviáthán, s ha tudta, hogy megsemmisíthet, miért vágyunk tehát? játékaul kevélységének, vagy hangszerei háladalainak!

Helione szemeit elfödé s örök szűz kebléből so-
haj emelkedett. O te, mond, s fájdalma reszketett
ajkain: örök vesztesre rohansz! Volna-e Isten, ha őt
megfoghatnád, ha szent végzései, s örök bölcse-
sége tárva lenne előtted: ha tenn indulataid parányi-
ságát mérhetnéd végtelenségéhez! Tekints magad kö-
rül, kevély lázadó: minden szeretet itt s béke, o ne
zavard az ég nyugalját! mert lépteid tudva vannak,
s kebleink redői nyiltan állanak a magasság ura előtt!

Ha tudva van, miért nem gátol bennünket?

Mert szabad akaratot adott.

Ártani magunknak?

Ártani, vagy használni! Lehet-e szabad, ha az
akarat ártani magadnak nem olly önkényes, mint
az, mellyel használni akarsz!

Helione! mond Leviáthán: hasztalan! — a koc-
ka el van vetve: követsz-e?

O igen, mert a menny dicsősége üres nekem
nálad nélkül! de hűtlen Istenemhez nem leszek soha!
Leviáthán, a szerelmi jós szózata szól még egyszer
hozzád, — térj meg! Istennél végtelen a kegyelem!

Soha! felelt szenvedélylyel a lázadt Cherub; szár-
nyait terjeszté ki, s repült, míg a menny fényével
olvadt össze deli alakja.

Minő hangok ezek! mellyek a lelket ragadják
meg, s indulatokat költenek fel a kebelben, hol azok

századok óta szunyadtak. Nem azon dicső hymnusok ezek, mellyeknek szent öszhangja áldást rebeg a mindenek urának! mellynek dalcsergetegei hárfák ezüst hurjain lebegnek, mint illat virágok kelyhén, a szívet árjaik édjében emelve föl hódolatul magokkal. Nem a háladal ez! melly a kilenc angyali karok ajkairól kel, mint boldogság érzetének örömáradása! Más karének ez! diadali! eltökélt! riadó! indulatvihar, melly hangszerek tölcseireiből rohan elő, mindent eltiporva, mindent gerjei lángjával szétforrázva, fellázítva, s ittas örvényébe ragadva a lelket! Nem lant és hárfá, nem az angyali ajkak földientuli lejtése! Hangroham, trombiták förgetege, csattogó vész, s még is öszhangzó, kiszámított, iszony! A mi a természetben rémítő, mi zajong és dúl, mi dörög és tör, égi hangszerek mennyei harsogásiba kerítkezve: ez volt illyen! a lázadt angyalok csatadala!

Nézd e félkört, tágasbat a fénylő téjutnál, e hajló vonalt, melly keblébe millio napot ölelhetne, a sivatag homokját, a tenger nedves csöpjeit számláld öszve, minden atomnak adj lelket, borítsd tagokkal, nyiss mennyei csillagokat agyába, terheld a két India gyöngyeivel fegyverzetét, s fond mind ezt körül a nap hét színével, mellyeken keresztül fekete szárnyak miriádjai verdesik a lég íveit. Sátán, s a lázadt Cherubok serege áll előtted! Nézd miként bontakozik e végetlen hadhomlok, miként ragyognak a paizsok, lángolnak a kardok élei: miként

repül Sátán, Lucifer és Belzebub, kiöntvén szárnyaik éjét az ég ragyogványiba, mint sötét vitorlákat.

Most egyszerre elnémult minden! olly csend van, mint mikor a világok kihálnak, s a természet roppant ürében egy sohaj sem marad.

Sátán büszke önérzettel nézett millióin végig: egy gondolat emelte keblét, egy kéjérzet, mellyet emberi kebel nem bírna meg! midőn e mérhetlen sokaságot látta hangjára figyelni, parancsira várni, intését lesni! Végre azon érzés, melly keblében túl özönlött, hangra kelt, és Sátán szólt:

Égi szellemek! Trónok s Uralkodások, Cherubok és Seraphok! a szabadság napja jelen! e pillanatban már, leráztuk a fényes rabság gyáva bilincseit. Azon féltő imádás, melly évezredek folyta alatt kebleinkbe edzte magát, erőérzetünk ébredtével megszakadt örökre! Mint a holt világok atomjai, számotok annyira terjed: tömegetek súlya mindent eltipor lépéseitek nyomában, s a győzhetlen fegyverkezetekben erőtök súlyával szemközt ékszerré vált, mellyet aligha szükséges lesz emelnetek! Az isten megszokott hódolatunk, s szolgálai rabságunk tudatában mozdulatinkkal nem gondol; új ünnepélynek véli azt dicsőítésére, s egy újabb gyűrűnek a gyémánt láncfűzérben, a melly trónja zsámolyánál tanuja fényünk s gyalázatunknak! Fel! fel! égi szellemek, a végtelen űr hézagiban terjeszszétek szárnyaitokat, s kövessetek birtokunkba! vívjuk ki! melly mindnyájunké, melly kiváltságos nem lehet, a szabadságot!

Az iszonyu tömeg fölemelkedett; sokaságuk mint átlátszhatlan felleg borított mindent el; a milliók öszvefonódva egy óriási tekét képeztek, mellynek magvában lényök áradó világa dicsfényt terjesztett; s e teke mint óriási nap gördült a mennyek mennye felé, míg gyorsasága vihart emelt körüle. Leviáthán pallosa mint üstökös világolt. A lázadt angyalok ajkairól végtelen felkiáltás, gördülő mint az ég dörgeése, s fenyegető, mint tűzhegyek lávája, hasgatta az eget.

Röptek gyors volt mint a fergeteg: mint a gondolat gyors! Egyszerre Sátán halkítá röptét: lángoló fegyverének intése a rohanó seregek mentét lassítá. Az ég felé meresztve szemeit, mellyekben örök tűz égett, felkiáltott: Hah! mit látok ott! az angyali karok együtt! semmi fegyver, semmi készület! ez több mint vártam! Tág kanyarodásban vágta ében szárnyai az ég azurját keresztül, intésére a trombiták harsogtak, s az egész tömeg mint villám csapott az örök isten trónjára.

Az Úr a magasban látta őket! mindenható szeleme tudta jöttöket; s még is! — rendítő, a lázadás minden borzadalmit hatásával felülhaladó látvány! — még is nyugalom s fenség lehelt a világok sorsát mérő szent homlokon! Szeretet és szánakodás az örök világu szemekben, s a semmiből teremtő isteni ajkakon csend és béke! Ott ül trónja világárjában, dicsón s nyugodtan: jobbán fia, szelíd békítő arcával, feje fölött,

mint fejér galamb, a szent lélek lebegett, s szellemének mennyei kiadása olly fényt terjesztett, melly az ég lámpáit, s az örök világu napokat elhalaványította; fön a magasban az ég legszebb Cherubjai, rubin s saphir hintette szárnyaikkal összeszövődve, eleven mennyezetet képeztek, s a hú angyali karok kimérhetlen számmal violás fellegekben hintázták szellemi alakjaikat; fénylő trón körül békes csoportozatokban Seraphok lengettek, arany hárfákkal s lantokkal kezeikben, s ajkaikról égi hymnus kelt dicsőítő háladalul Istennek! Minden csendes volt, egy fegyver, vért, vagy paizs nem láttatott. A hú angyalok miriádjait liliumfehér béketalár födé, míg ezüst szárnyaik csendesen nyugodtak vállaikon, a szentesült arcokon béke s szánakodás isteni kifejezése ült.

Az ég ura felkölt trónjából, karjai egyike fiának vállán nyugodott, a másikat csendesen emelé mint áldás terjesztőt a lázadt angyalok felé. E fönséges pillanatban a támadók egy percre visszarogytak, mint egy megmervülve: Kegyelem! bocsánat! hangzott a békes angyali karok ajkairól: karjaikat terjeszték ki menedékül a megtérőknek: a lázadt Cherubok megdöbbentek! Iszonyu szünete volt ez a belső harcnak bőszült kebleikben. Végre önbizakodások, s büszkeségek győzött: Sátán újra felemelte pallosát, s kiáltása a tetszholt legiókat felemelte, s a szárnyak mint gyászszászlók terültek szét, sötéten rajzolva magokat a menny fényében, s az eget kettőzött hévvel rohanták meg.

Egyszerre az ég kettérepedt, mint gyémántszikla óriási kartól szétszaggatva; a napok kialudtak, a menny ragyogása elhunyt, s a békes angyalok légi alakjai mint lenge árnyak folytak össze, minden eltűnt. Átlátszhatlan sötétség terjedett mindenhová, néma, iszonyu, s a vért ereiben jegesztő! csak az Úr a magasban, erejének s hatalmának rettenetében, tünt fel; ragyogva mint lánggá olvadt gyémánt, a szent arc hatalmának olly fönséges kifejezését láttatá, minő nagy volt az ok, melly e pillanatban azt felidézte.

Ott állott ő mint éjféli közepett örök láng! azon-
tul fekete volt minden: ő látszott egyedül minden-
hatóságának diadali fönségében.

S midőn fenyítő kezeit, az áldás adókat egykor, kinyujtá, a mindenség kihullott sarkaiból, az elemek felriadtak, millió villámok körülhálózva egymást csatogtak mindenfelül; a lázadt angyalok tűztengerben voltak, mellynek piros hullámiban feketére perzselt alakjaik mint rémek tüntek elő; iszonyu káromlásuk hangzott a vész közepett, mellyből szabadulás nem volt! De a fénylő paizsok védve voltak az égető lángfolyam elébe feszítve, a kardok magasra emelve, s a vad kifejezésű vonásokban minden vészes indulat, csak félelem nem. Az Úr a szunyadó világok víz-tömegeit költé fel álmaikból, mellyek mint medréből kiszállt tenger víztornyokká magasodtak; s a villámok lángjai közé dőlve, granithegyeket, leendő csillagok magvait, sodorták magokkal. Mindent összerombolva, mint fékvesztett világok, omlottak a vész iszonyai közé.

Feljajdultak a milliók. Kiáltásuk a rendítő dörögés közepett mint haldokló sohaj hangzott el, míg minden elnémult, s egy ropogás zúgott, minő sarkából kivetett napé lehet, melyet egy üstökös magával sodor.

Még döbörgött a vész, még harsogtak a kiszabadult viharok, s fön a mérhetlen magasban a végtelen ürnek sötéte bontakozott: kékes fény, mint ébredő korányé, tört utat az éjféli kárpitokon át, s az isten, mint hófehér Cherub, szárnyalt fön és csendesen, a világok döledékei fölött. Égi vonásai ama rendítő hatalmat lehelték, melly egy szemhunyorítással vethet a semmibe mindent, de isteni homlokán szánakodás ült.

Intett kezével, s mintegy lehellettől semmisítve minden anyag amaz örök vándor tömegekbe tünt vissza, mellyek leendő világainak elegyített sarjait földék. Vég csattanás zúgott, melly eget s poklot ingatott meg eresztékeiben, s lön csend; ambroziailat terült szellő szárnyakon, az ég örök csarnokaiból arany hárfák szent fuvalmai, mint távol viszhang, ömlöttek a dicsőült látkör ívein keresztül. Az isten trónja körül a Cherubok legioi látszattak csendesen lebegve arany fellegek ölében.

Alatt a mennyek urának lábainál mély végtelen örvény ásított fel; feneketlen tölcsérében, kén és gyantafolyamok torlatiban a lezúzott Cherubok büszke alakjai merültek fel, kínosan vergődve, de emelkedő helyzetben fenyegető arcokkal, előre tartott paizsaik domborai alól szikrázó acéljaik tündö-

költek: még az enyészet rémítő percében is le nem mondva védelemről, s káromolva engedvén az el-lenállhatlan erőnek.

Csak egy hang, nem kínos, nem rettent, nem bánó, de magasztalt szerelem szülte hang birkozott fel a sötét aknából, mint sziklák közt haldokló viszhang, vagy miként a vész végvonaglásiban szètrepedő hullámok gerincein nyög fel — a Leviáthán szózata.

Kit e hang az egész mindenségből, egy elvesztett menny után, sohajtott vissza: Helione volt. Az Isten trónjának rubin kövezetén hevert, hozzá emelve kezeit; Helione arcát, az istenit, örök halál fődé! Nem remélt ő, a remény kihalt szivéből! nem várt semmit: keblében egy érzet lobogott még, egy érzet, melly legrokonabb Istennel, a szerelem! nem kért kegyelmet, mert tudta, hogy az ég ura maga a kegyelem! mert ő isten és alkotó, igazságos mindenek felett! Nem esdeklett engedelmért a pokol kínait megosztani Leviáthánnal! nem, mert amaz éjféli tölcsérben az Isten ellenségei honoltak! Egyet kért, szive mélyéből, miként angyalok kérhetnek: megsemmisülést.

Minden szem a szelid kérőre volt függesztve; mindenütt ölelő karok nyitak, az ég egész pompájában s dicsőségében az örök élet kelyhét nyujtá neki.

Még egyszer kémelték a szép Helione szemei ama boldog virányokat körül, még egyszer ébredtek föl lelkében a béke örök üdvei. Egy nagy bucsu, s há-

latekintet emelkedett égi szemeiből, s felkölt; hószárnyait, mint kristály vitorlákat terjeszté ki, s repült, mindig szűkebb és szűkebb gyűrűkben, míg az örvény fölött volt, mellyből Leviáthán szózata hangzott fel. Ott lebegett tág övben; szemei a mélységet átsugározva, haló érzékei e hangot szomjuzva, melly a vesztés rombolásai közül századokban egyszer sohajtott hozzáig.

Évezredek folytak le az örök idő tengerébe, s a csendes Seraph körútján haladott; századok multával lenge alakja körül, s ezüst szárnyaira résztelen atomok üledtek, hullámozó fátyolt vonván körüle! A vonzó erő szíve körül foglalt helyet, mert a szív a szerelem trónja, s a szerelem, a szent rokonérvet vonz mindenha! A villany folyammá vált körüle: új réteget képezve: mert mint a villany tüze, gyors az első szerelem, s miként az, pillanat alatt hat egy szívből a másikba. Az ős granitok parányai hatalmas tömegekbe szövetkeztek az előbbiekkel áttörhetlen szilárdságban, mint vész-edzett érzete nemes sziveknek, mellyekre eget boltozhatsz! Végre a föld, bölcsője és sírja mindennek, mi él, vonta körül, óva és szeretve földvén el az ifju magokat, s a szunyadó sarjakat, mellyek keblében életre fejlettek ki.

Haladtak évezredek újra, s a szelid Seraph dicső égi vándor lön: térei, sziklái, völgyei megnépesed-

tek; szerelme bájpompában virult fel, de titkos könyei, keble szentek szentében, gyémantokká jegedtek.

Felviradt virágkoszorúsan első tavasza: az ébredő szerelem kora, hol minden hit, remény; hol minden virág illatoz, s a rétek szőnyegei ezer színben díszlenek; s jött a nyár, hol a mit ifjon vetettél, minek sarját csendes vágyaid érlelték, mint büszke növény emelkedik magasra, hogy az ősz megérlelhesse gyümölcseit, s mint gondos méh élvezd munkád eredményét, míg dérleplek borulnak a lombatlan erdőkre, s hóvankosok kerülnek a szunyadó földre, hogy majd a nap első hév mosolyára mindent óva, s szerető kézben találjon, s új élet ébredjen az álom karjaiból.

Ha kérded, o föld lakója, miért van ez így? miért lehell mindenből isteni jóság, ovó szellem, remegő gond, mindig ujuló tenyészet, és élet? miért az ifju öröm, a titkos köny, s a remény zölde, melly ki nem hal soha: miért olly szép, olly igen igen szép e vándor csillag? Jusson Helione sorsa eszedbe, s tudd meg, hogy e roppant égi vándor maga a szerelem!

III.

KOSZORÚZOTT ÉS DICSÉRETET NYERT

PÁLYAMUNKÁK.

I.

REGÉNY ÉS DRÁMA, PÁRHUZAMBAN.

A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK

1840-BEN KITETT SZÉPMŰTANI JUTALMÁRA * KÉSZÜLT

KOSZORÚS ÉRTEKEZÉS.

IRTA

GONDOL DÁNIEL.

Ki a művészetben kevés vagy semmi gyönyörűséget nem talál, ha a tudományok egyéb ágaiban szembetűnő jártasságra tett is szert; tökéletesen művelt embernek még sem tartható: mert a művészet valamelyik ágával foglalkodás emberi természetünk olyan érzelmeit ébreszti, fejtí és műveli ki, mellyek parlagon hagyásával csak fél műveltségű emberek maradunk. A művészet a szív rejtélyes helyeit, tekervényes utait, az emberi cselekedetek titkos rugóit, leleplezve állítja szemlélet elé; a művészet képzelődést gyönyörködtet, keblet meghat, szendergő

* L. a 9. 13. és 14-dik lapokat.

érzelmet, kedélyt, szenvedelmet ébreszt, indulatot szelidít, s szívet elkészít becsülésére a szépnek, ilendőnek és nagynak. A művész, mint buvár, leereszkedik a kedélyek tengerének mélységébe, kifürkészi annak minden rejtekét azon gyöngyszemért, melly a nemes, magas, derék lényegét zárja magába, s kifejti abból azt, a mi az örök, a mi az igaz; figyelemmel kíséri a megtévedt emberi erő, s tulságra hágott szenvedelem minden mozdulatát, s előállítja azt borzasztóságában, általa gyűlöletet a bűn, szeretetet a rény iránt hagyva a kebelben.

A művészet, gazdag tartalma illy sokszerű oldalának kiképezése által, a szívet meghatja, a szenvedelem vadságát szelidíti, a tapasztalat hiányát pótolja s ez által elkészít minket az élet tüneményeinek s változatos eseményeinek elfogadhatására. Különös! a művészet e hatása, a valónak nem tapasztalata, csak látszata, által történik; mégis lényegéhez képest megszomorít vagy felvidít, megérzékenyít vagy megráz, s bennünk a harag, gyűlölség, szánakozás, rettegés, szeretet, becsület és hírvágy érzeményét gerjeszti fel. Ez bizonyosan onnan magyarázható, hogy a szemlélet és képzelet azon köz, melylyen a művészet tüneménye a kebelhez jut; mint-hogy a képzelet és szemlélet nem törődik azzal, hogy az való-e vagy tünemény, mi érzékei alá esik: bizonyosan a kebelre is egyenlő hatásu fog lenni a tünemény és való. A művészet saját hatalma is főleg abban mutatja kitünő erejét, ha a kebel nyug-

vó érzelmeit *áltatás* által fel tudja szendergésökből ébreszteni.

Onnan tettük e kitérést, hogy a művészet szelidíti a szenvedelem vadságát. Előbb nézzük mi a szenvedelem vadsága. A vadság alapúl a szenvedelem azon önzésén, mi szerint az csak vágya kielégítésére törekszik. E vadság tetőpontra hág, midőn az ész tiltó vagy parancsoló szava, azaz az akarat, nem bir tekintettel és erővel a szenvedély szilajságának ellenében; elannyira, hogy a személynek az urrá lett szenvedélyen kívül, más akarata nincsen. A művészet e vadságot szelidíti az előállítás és így megismertetés által; mert a véték elhagyásához egy lépésnyi közeledés annak megismerése. A szenvedélyes embernek megmutatja a művészet, hogy ő közvetlen mi, mert előállítja azt, mit a szenvedelmes ember érez és tesz. A közvetlen előállított szenvedély szemlélésekor, kevés magábatérés kell, s kész az elhatározás: a szenvedélyen urrá lenni, s tőle a szívet megtisztítani. A művészet, azon kívül hogy az indulatokat leleplezi, az emberi cselekvények szövvényes tekercsét lefejt, a fölléptetett személyeknek, némelly kényes helyzetek s veszélyes körülmények közti magaviseletét lerajzolja; azon nyereséget is nyújtja, hogy emberi létünk törvényeinek megismerésére vezet: mert felmutatja a gondviselés mindenhol kiterjedő hatalmának részrehajlatlan megdíjazását, s fogalmat támaszt bennünk, a mindent mozgó és kormányozó szellemi erőről.

Az eddig mondottakat röviden így lehet kifejezni: a művészet célja erkölcsjavítás oktatás által. Az erkölcsjavítás buzgó baráti e célt olyan értelemben vették, hogy a művészet tárgya csak erkölcsös érzeménnyel s jellemmel, csak erkölcsös cselekvénnyel s történettel lehet: nehogy előmutatása által azon tárgyaknak, melyekben bűn- vagy véték-szín csillog, a még ártatlan szívek megvesztegettessenek. Ezek kárhoztatják Mária Magdolna, a szép megtérő nő, előállítását, melly már sok szűz szívet elcsábított: minthogy a művész olly igézőleg szépen tüntette elő a megtérést, mellyet vétkezésnek kellett megelőznie. Kiknek az erkölcsjavítás melletti buzgalma egy fokkal hidegebb, nem zárják ki ugyan a művészet köréből a gonoszt, a vétket; hanem ezek festését csak úgy hagyják helyben, ha általok a rény ragyogóbb színben tűnik fel, és az egyedüli cél csak az erkölcsi tanulság leendő. Ha az erkölcsi tanulság annyira fő értékűnek tartatik, hogy a művészi tartalmát csak az említett cél magyarázatának kelljen tekinteni: akkor a művészi oldal, mint mellékes burok, eszközzé van alacsonyítva; akkor egy jól készített erkölcsi predikáció és Ilias és Lear közt érdemileg semmi különbség nincs. Bossu, midőn a költeményekről elmélkedik, azt mondja: „*Minden hősi költőnek első dolga az, hogy valamelly erkölcsi szabályt vagy igazságot választ, mellyet az olvasónak szívére kötni szándékozik. Azután egy általános történetet gondol ki minden név nélkül:*

még pedig olyant, a millyent erkölcsi tanítása szembetüntetésére legalkalmasabbnak tart. Igy készült Ilias“ s t. e. E fagyos képletre Blair H. nagy józanul azt jegyzi meg hogy: „*a ki költeményt e szerint próbálna irni, olyant írna, mellynek kevés olvasói lennének*“ s t. e. Az igaz, hogy minden derek műből világlik ki valamelly erkölcsi tanulság, melly mint utóizlet marad a mű olvasása után szellemi ínnyünkön; de ebből képtelenség azt következtetni, hogy a művész, műve előállítására alatt, az említett tanulságot tartoznék, mint célt, szemé előtt tartani: mert a mű sohasem az által hat az olvasóra vagy szemlélőre, ha valamelly erkölcsi tanulság teszi annak alaptárgyát, hanem az által, ha a választott tárgy művészileg van előállítva. A művészet a tartalmul választott ideát ne általánosán hanem különítve hozza szemlélet elé; s e különítés művészi előállítása legyen a vég cél: az erkölcsi tanulság — úgy szólván — implicite foglaltassék az összes műalakban: ekkor a mű fő oldala, melly kedv-, gyönyör- és kéjérzetet nyujt, füstbe menni nem fog. Itt nem lesz helyén kívül egy pillanatot vetni az erkölcs (moral) fogalmára.

Az erkölcs fogalma közvetlen nem vág egybe azzal, mit rendesen erénynek, becsületnek s t. e. neveznek. Az erényes férfiú lehet nem erkölcsös is. Az erkölcsi cselekedetre olyan tudat határoz, mellynek a kötelesség szerintiről van fogalma. A kötelesség az akarat törvénye, mit az ember szabadon,

senkitől nem kényszerítve, csupán a kötelesség iránti érdekből, tűz ki magának. E törvény, mellyet az akarat szabad meggyőződésből tett zsinórmértékül, ellenére talál a természetben, az érzéki hajlamokon, önző érdekeken, szenvedélyeken, szóval, mind azon mit kedélynek és szívnek mondanak. Ezen ellentétben egyik, másika legyőzésére törekszik; s minthogy mind a két párt egy személyhez van olvadva, ez önakarata szerint egyik vagy másik sugalmára hajthat. Ezen akarat s az ebből származott tett erkölcsös lesz, ha a kötelesség iránti buzgalom által, a természeti ösztönök, indulatok és szenvedélyek legyőzetnek. E szerint az erkölcsvélemény az akarat szellemi általánosságának és érzéki különítésének ellentételéből indul ki, és áll e két ellenfél egymás elleni kölcsönös csatájában, mellynek kimenetele az legyen, hogy a szellemi elől az érzéki térjen ki. E küzdés a szellemi és érzéki világ csatája, azaz, az ész hideg parancsa, akarata küzd a személyhez forrott érdekekkel, indulattal, érzéki hajlammal. Az összeütközésnek, melly a csatát szülte, meg kell szünnie, s a két ellenpártnak egymással engesztelődnie; s igazság csak e megengesztelődésben van, mert sem az általános szellemi, sem a különített érzéki magában igaz nem lehet. Ezen igazság az, mit későbbben ideálnak fogunk nevezni. S a művészet hivatása az ideált állítani elő, mellynek külső alakzata csak érzéki lehet, s annak előállításában, mint főlebb megjegyeztem, a vég cél maga legyen a mű-

vészet. A szenvedélyszelidítés, erkölcsjavítás, erkölcsi tanulság, becsület s hírnév utáni törekvésre ingerlés; minthogy leginkább a szemlélő vagy olvasó személy műveltségétől s érzéki fogékonyságától függ annyira hogy ugyanazon mű több személytől olvastatva, majd mindegyikre másmás hatást gyakorol, majd mindegyik másmás tanulságot von abból ki: a művészet általános vagy vég céljául el nem fogadható.

A művészet egy neme sem dicsekedhetik az erkölcsi hatás azon szembetűnő erejével, mellyel a regény és dráma. S e kettő közül a regényé még talán szembetűnőbb; minthogy a benne elhintett eszme s gondolkozásmód, a kifejtési s előadási tökély által, az olvasó közönség erkölcsén és izlésén uralkodóbbá válhatik. A regény, mind a mellett, hogy igen jó módot szolgáltat az emberi szenvedelmek, tettek és élet lefestésére; a rény szeretetre méltóvá, a vétek utálatossá tevésére: némelyektől még maig is olly csekély jelentőségű munkának tartatik, mint ha különösebb figyelmet nem is érdemelne. Igen hihető, hogy e különösebb figyelem megtagadása egyik oka annak, hogy a regényről mind e korig olly eldöntő határozottságu s kimerítő képleteket nem bírnunk, mint az eposról és drámáról. Ennek továbbá oka tán az is, hogy a regény buja mezején, különféle kezek művelése után, különféle alkatu, terjedelmű s szellemű termékek származván; azok között mintaul vehető remek, mellynek tökéletességét a műbírák általános szava elismerte volna, nem ta-

láltatott: e szerint olyan tökéletességü képleteket állítani fel, mellyek minden derék regényre alkalmazhatók volnának, nem lehetett. A novellát és regényt, minthogy némileg hasonlítani látszik a történet- és életrajzhoz, némelly műbirák nem is a költemények, hanem a prosai dolgozatokhoz sorozzák. Az ügy érdemileg nem nyer az által semmit, hogy a novella és regény költeménynek tartassék-e vagy prosai dolgozatnak: erről hát nem szólok semmit; különben is az lévén jelen értekezés hivatása, hogy a dráma és regény közti különbséget vegye szemügyre. E mellett nem fog érintetlen maradni az is, hogy miben különbözik a regény a történetrajztól, életrajztól és hőskölteménytől.

A célul kitűzött különbség minél világosabban lehető megfejtésére, értekezésemben a rend ez fog lenni: az

első részben, a regény képletét fogom fejtegetni, tárgy, szerkezet és előadási oldaláról;

másodikban, a dráma jelleméről fogom nézeteimet elmondani;

harmadikban e két költemény azon oldalait fogom egymás mellé állítani, mellyeken azok jelleme leginkább szembetűnik.

ELSŐ RÉSZ: REGÉNY.

Kik a költemény és prosai dolgozat közt más különbséget nem találnak azon egyen kívül, hogy az kötött, ez kötetlen beszédben van írva: azok a regény és törvényrajz közt egyen kívül több lényeges változalt húzni aligha tudnának. Maga a kellemes tollu Barante is így szól történetrajza előszavában: *Megpróbáltam visszaadni a történetrajznak a regényest, mit a regény minden bizonynyal a történetrajztól kölcsönözött!* Melly szavak értelmét, az előadási ügyességen és kifejezési szabatoságon túl is kiterjeszteni épen nem lehet.

A történetrajz kétféle: vagy valamelly ország minden változásainak elbeszélése, mint Livius romai történetrajza s t. e., vagy valamelly történetnek, időszaknak, melly magában egésznek nézethetik, előadása, mint Sallustius Catilinája és Jugurthája, Xenophon Anabasisa s t. e. A történetíró elbeszéli azt, a mi történt, úgy a mint történt, semmit nem változtatva sem körülményekben, sem eseményeken, sem jellemeken; bár dolgozatát, ezek csekély változtatásával, módosításával, végetlenül kellemetesebbé tehetné volna is. A regényíró regénye történetét, saját tetszése s kinézése szerint módosítja; azon eseményeket, mellyek a fő történettel szoros összekötésben nincsenek, elhagyja, s olyan költöttekkel pótolja, mellyek az egész műre kellemes világot derítenek. A történetrajz eseményei közt lényegesen

szoros kapcsolat nincsen. A regény egy fő s evvel szorosan összeolvadt mellék események bokra, melly egy személy jelleméből nyilott ki.

Ezen utolsó különbséget — úgy szólván — rá lehet húzni az olyan történetrajzokra is, mint Cati-
lina, Jugurtha, Kyropaedia, Peloponnesusi Háború,
Flandriai Háború, Francia Zendülés s t. e. Egység ezek-
ben is van, minden mellék eseményt egy fő ese-
mény kivilágítására lehet fordítani mint a regényben;
de az imént már említett anyaghoz köttetési külön-
bségen kívül, lényeges azon különbség is, hogy e
történetrajzoknál nincsen költői alap, melly nélkül
a regény nem költemény. A történetíró fő tiszte a
történetet állítani elő minden indító okaival együtt;
a regényíróé a személyt keble minden mozdulata-
val együtt. A történetíró a jellemet módosítja a tör-
ténethez, és csak azon oldaláról fejtí azt ki, mellyet
a történet szelleme szükségessé tesz; a regényíró pe-
dig a történetet módosítja a jellemhez, kifejtván ezt
minden oldalról, úgy hogy legrejtettebb érzelemré-
sze sem marad homályban.

Az életrajz jellemfestési köre sokkal tágabbra
terjedvén a történetrajzénál, úgy látszik nem igen
szembetűnő a regény és életrajz közti különbség.
Meg kell vallani, sok novella és regény inkább az
életrajz mint regény körébe utasítható; sőt még
Fickernek a regényről irt elmélete is olyan, hogy
a ki annak útmutatása szerint próbálna regényt ír-
ni, nem fogna költött életrajznál egyebet irhatni. Az

életrajz előnkbe állítja a személyt, születésétől halálaig; sok jó regényben a hős egész élete legördül előttünk, s a mű még is más mint pusztá életrajz. Az életrajzíró a személyt, a regényíró az ideát, melly hőse jelleméből forr ki, iparkodik előtüntetni. Az életrajz, egyenlő rangú események olly láncolata, mellyben belső egység nincsen, s a személyt csak úgy lehet tekinteni mint azok *külső* kapcsolatát; a regényben egy fő történet van, a mellyből szivárog élet a mellék eseményekre. Az életrajz, a személy egész életét, születésétől halálaig, fejt ki; a regényíró, hőse életéből csak annyi évet említ, mennyi alatt a tárgyl választott idea tökéletesen kifejlett; a gyermeki korról csak akkor tévén említést, ha az az idea motivumaul szolgál, a vég napokról akkor, ha az idea tökéletes kifejlése azokra esik.

I. FEJEZET.

A regény tárgya.

Az egyetemes szellemi életet képezi a családi és polgári élet, minden viszonyaival együtt. Mindegyikben a szeretet, becsület és hűség azon fő érzemény, melly a személy jellemével össze van olvadva. A családi életben házas társak, szülők és magzatok és vérek közt; a polgáriban alattvaló és fejedelem, barátok, szerelmesek, ur és szolga közt fejlik az ki, minden ellen és mellék érzeménnyel együtt. A személyben, érzelmei (minthogy ezek tettlen nyugalomban nem maradhatnak) különítésekor, kelet-

keznek érdekek, célok és szenvedelmek, melyek eléréseért tesz, munkál egész akaraterevel. A kebel e különített érzelmei nyujtanak a művészetnek, tartalmul, valódi anyagot. A keletkezett érdekek, célok és szenvedelmek, szüleményökkel a cselekvénnyel együtt, szolgálnak tárgyul a költő művének. Egy ilyen cselekvény *történetét* körülményeivel, viszonyaival, a maga terjedelmében úgy állítani elő, hogy avval együtt, a nemzet, néposztály és kor szelleme is szemlélet elé jőjön: a regény tiszte és hivatása. Ez teszi a regény tárgyát, mellynek sokszerű tartalmán e három pontot jegyezhetjük meg:

a) az *alapot*, mellyet kor, nép és helyzet (situatio) alkot;

b) a *jellemet*, mellyből az idea származik;

c) a *cselekvényt* vagy *történetet*, mellyet az idea külsejének, öltözetének, lehet tartani.

a) *Alap.*

A regény hát nem valamely egyszerű puszta *esemény*, hanem bizonyos kor és nemzet vagy néposztály körébe elágazott s életre verekedett *történet* elbeszélésével foglalkodik; mellyet olly egyetemesen kell előállítania, hogy ne csak a történet tartalmáról, hanem a kort és nemzetet vagy néposztályt jellemző gondolkozás és cselekvésmódról, erkölcsi, vallási, társalgási szokásokról s t. e. is fogalmat támaszson az olvasóban. Egy bizonyos korra és nemzetre van hát szüksége a regényirónak, a mikor t. i.

és a mellynek körében a tartalmul választott történet valaha létre jött. E kor és nemzet, s ezek viszonyai-
ba, érdekébe, szellemébe benőtt helyzet az, melly
a regény alapját, mondhatni hátterét, alkotja.

α) A kort, mellyet költemény alapul választhat,
általában hősire, lovagira és maira lehet osztani. A
költemény a tartalmul választott tárgy előállításával,
ezek valamelyikét tükrözi vissza; a szerint a mint az,
e vagy ama korban származott.

αα) A hősi kor — úgy szólván — szabadság kora,
nem ismer sem erkölcsi, sem polgári törvényt; rend-
szerezett állodalom, törvényhatóság itt még nincsen;
jog, illedelem a személy kedélyéből származik, béke s
had idején, magányos s nyilvános körökben egyaránt;
s fő bélyege minden személynek, a szabadság. Azon
érzelme, mellyek az erkölcsi és polgári élet viszony-
yaiból fejlenek ki, nincsenek az emberi kebel bel-
sejéhez olvadva; hanem külsőleg megszemélyesített
istenségre vannak emelve. Ezen istenek, emberen fe-
lül méltóságba helyeztetvék ugyan, s hatalmokat
ezeken gyakorolják; de csak úgy, hogy e mellett az
emberi személyes szabadság köre sértetlen maradjon.
E szerint a hősök, kik e korban föllépnek, individua-
lis akaratok önkénytes elhatározásából vállalják magok-
ra annak végrehajtását, a mi erkölcs és jogszerű. Itt
a hős nincsen valamely külső törvények alá vetve,
hanem ő egyik vagy másik istenség iránti tiszteleté-
ből tesz s munkál; s a mi így tőle származik, az le-
end jog-, törvény-, erkölcs- és illedelemszerű. Homeros

e kort tükrözi vissza az Iliasban és Odysseában. Agamemnon a fejedelmek fejedelme ugyan, hatalompálcája alatt állanak a többi fejedelmek; de ezeket hozzá nem alattvalói engedelmesség csatolja. Mind-egyik olly szabad, olly önállásu, mint maga Agamemnon; önkényt követték Trója alá, azért, ha akarják, hadakoznak, ha akarják, nem. Ezen összeköttetés található a nép és fejedelem közt is; s a mi őket azokhoz csatolja, a becsületérvet és derék férfiak iránti tisztelet. Ezen nem korlátozott szabad részvét, önkényes csatlakozás, hol a személyek függetlensége annyira sértetlen marad: adja a szép költői alakot az egész összeköttetési viszonyoknak.

E kort hősköltevény veheti alapul, de regény nem; legalább e független korból, tudtomra, regényt nem birunk: s az alapra nézve, regény és hősköltevény közt ez minden esetre lényeges különbség.

ββ) A családi és polgári élet viszonyaiból kifejezett érzelmek elvesztették, a keresztény vallás elterjedésével, isteni méltóságokat, mellyre a görög képzelet őket emelte, azaz, visszavonúltak az emberi kebelbe, honnan származtak. Ez által, az emberi személyes szabadság, függetlenebb állapotra emelkedett a hőskorbelineél; mert a személyt cselekedetre többé nem Venus, Minerva, Mercur, vagy Apolló s t. e. birta, hanem önmaga. Minthogy az istenek, már az emberi kebelben éltek és mozogtak, kezdte azokat mindenki megismerni; s e szerint az érzelem subjectivus köre sokkal tágabbra és szélesebbre terjedett,

mint a millyennel a hősi korban birt. E változások által, a költészetet is a hajdanitól egészen más színbe, más alakba, öltöztette a keresztény vallás *). Az e korbéli személyek önállása, bár a büszke lovagok azt minden módon iparkodtak függetlenségben megtartani, nem birt a hős korbelinek ép energiájával; s létre jött a hűbérviszony és lovagság rendszere. A mi e kort különösen érdekessé teszi, az a lovagi szellem, túlságaiban, fajútságaiban, fellengésében és tökélyében. A derék lovagok — így szól Jósika —:

„kardot csak igazságos ügyben, s garázda támadók ellen, mint védfegyvert vontak; vagy felidézett viszontorlóként rohantak ki setét kapuikból; nem mint rablók, vagy bünös ártatlan felett egyenlően diühöngők: hanem mint leventek szent igazuk érzetében.“

A hadformáú turnirok egymással vetélkedése; a párviadalnak az igazság és becsület pörös ügyeiben birói tekintetre emeltetése; a becsület, szerelem, hűség regényes kifejelete; a babonás vallási titkos fogadások s t. e. jellemzik különösen e kort,

*) Nem hiú munkát vállalna a költészet- és szépműtanba avatottak közül nálunk magára az, ki annak fejtegetésével foglalkodnék, hogy mi különbség van a görög classicus, és keresztény regényes költészet közt; mert p. o. tagadhatatlanul nagy a különbség egy Sophocles- és egy Shakespeareféle dráma közt. Különösen hogy miben áll a classicitas és regényesség, melly két szót sok olyan is nyelvén pergeti, ki avval nem hogy józan és való, de még valami meghatározott fogalmat sem képes összekötni.

mellyek a csodás kalandok származására is nagy befolyással bírtak. Illyenek p. o. ezek: a becsületen ejtett csorbát egy párviadallal helyre hozni; az üldözött ártatlanság védelmére kardot fogni; az imádott lányka elnyeréseért veszélylyel szembe szállani; az elnyomott igazságot helyre állítani s t. e. Az e féle kalandok mesés tündérisége Ariosto, regényessége pedig Cervantes és Shakespeare műveiben van legszebb színben visszatükrözve. E kor teszi a hősköltemény szintugy mint regény alapját. Az e korbéli hőskölteményeket, az előbbi korbéliektől különbözőleg, az jellemzi, hogy ezek tartalmát nem valamely nemzeti köz érdekből származott cselekedet teszi, mint Homerosnál és Virgiliusnál; hanem egyes személynek magát illető tette. Itt nem egész nemzet, hanem egyes személy sorsa az, a mi érdekel.

Későbbben a lovasság elvesztette nemes szellemét, a szerint a mint a lovagi erény csorbái imitt amott mutatkozni kezdődtek. Sokan a haszon és kincsvágy csábításaira, a lovagi szennyet nem ismerő név álarcá alatt, nyilvános rablókká váltak, s így lassanként elközeledett a

γγ) rend kora, hol a törvények felállításával, az eddigi személyes szabadság és függetlenség elvesztették önállásukat. A jog, igazság, illedelem, itt már nem a személy kedélyéhez és jelleméhez van kapcsolva; hanem mind az erkölcsi, mind a polgári életben, az, mint *törvény*, mint *szabadság óre* minden személyen fölüli sérthetlen méltóságra van emelve. Itt

a személyek olly független önállással nem birnak, mint a már említett két korban; itt ki van mérve és mutatva mindenkinek saját köre; itt kedélyét, jellemét nem az erkölcsi érzelem vagy hatalom, hanem a törvény kormányozza; s gondolkozását, vélekedését, szíve minden érzelmét avval kell öszhangba hoznia. A polgári társulat független törvényeinek hódol a személy, vagy csupa megadásból, minthogy a törvény kényszerítő erővel bir, vagy azok észszerűségének önkényti elismeréséből, midőn a személy azokban tulajdon érzelmeinek s gondolkozásmódjának mására talál. Mi a jog, mi az igazság? azt törvény határozza meg, nem egyes személy önkénye. S ha a személy annak értékessége ellen kikelne is, azért a törvény, tekintetét, függetlenségét, önállását elveszteni nem fogná. A törvény nyilvános hatalmának, e rendszerezett korban, individualis alakja nincsen: a két előbbiben az volt. Személyt, vagyont, köz bátorságot itt a törvény általános tekintetre emelt szava véd; a két előbbi korban a hős ereje és vitézsége oltalmazta azt. Itt rendbontó tettért birói szó vonja számadásra a személyt; az előbbiben párviadal szerzett elégtételt. A hősi korban az erkölcsi hatalom megbántásaért, a megsértett istenség állott bosszút; e két utóbbiban az öntudat megvesztegetlen birói szava.

Ha a mai kort politicalai és erkölcsi kimivelt viszonyaival vizsgáljuk; meg kell vallani, költemény alapjának a két előbbinél sokkal meddőbb. Kicsiny

a kör, hol a személyes elhatározás önállással bir. Mind a családi, mind a polgári életben, a költemény tárgyaul választott személyek viszonyainak csak azon oldala nyujt anyagot a költőnek, hol a személyek önkényök szerint tehetnek, hova a törvény rendelkezési hatását ki nem terjeszthette; s azon oldal, az érzemény subjectivus köre: lényeges érdekü tehát a mai kort visszatükröző költeményben, a személy érzelmi világa. Mit egy személy hivatali kötelességből tesz, ha szinte személyes érzeménye rovására számítható is az, mint p. o. szigorúság, engedékenység, éleselme s. t. e. az költeményben csak mellékes, nem fő tartalom, s kevés érdekü. A fejedelmek is, nem az említett két korbéli hősök, t. i. az egész nép egyetemes tetőpontja, hanem a törvénytől felállított kör tágabb vagy szűkebb központja. Törvény, jog, rend, köz bátorság, had, béke felől politicalai testületek rendelkeznek; s bár a vég határozás a fejedelmektől függ is, monarchiai önkény akaratának mégis nem lehet azt tartani. Ennél még korlátoltabb a fővezéri viszony. A köz bátorságot és rendet védő vagy összezúzó hatalom kezök közt van ugyan, de önkényök s személyes szabadságok, bizonyos korlátok közé van szorítva. Alapúl e kort választó költeményekben nincsen hát a hősön kívül egyéb érdeknyujtó, millyen p. o. annak érzelve, lelkülete, mi viszontagságokat szenved, mellyek a kimenetelt gátló vagy előmozdító akadályok, s t. e. S így az önállásnak törvény általi meg-

köttetése, a személy jellemének s kedélyének mélysége s végtelensége által van kipótolva.

β) A költő azon kort, melyet költeménye alapjául választ, egyes személyekben állítja elő. A személyek minthogy bizonyos nemzethez, s itt viszont bizonyos osztályhoz tartoznak: szükséges a nemzet és néposztály erkölcsi, vallási, polgári műveltségéről s öntudatáról, szóval, szelleméről, érzelmi sajátságáról is, a mennyire tehetsége és a költemény köre engedi, kimerítő rajzot adnia. Be kell az olvasót a tárgyal választott nép vagy néposztály családi, polgári, erkölcsi, vallási, nyilvános, magányos életébe, szokásaiba, szükségeibe, érdekeibe vezetnie s avatnia. Homeros, Shakespeare, Walter Scott és Bulwer, Balsac, Eugen Sue és Paul de Kock költeményeiből a görög, angol és francia népeletet, szokásokat, gondolkozás- és érzelemmódot s t. e. sokkal kimerítőbben megtanulhatni, mint az említett nemzetek akarmellyik történetirójának munkáiból. Az Iliásban (mellynek tárgya sokkal képezhetlenebb a népelet különbféle oldalainak megismertetésére, mint az Odyssea tárgya) megjegyzést érdemel a költőnek azon ügyessége, hogy a hadi zaj közé nem elegyíthetvén a nép csatán kívüli szokásait s életmódját festő eseményeket: Achilles paizsára verette ki a sánta művészszel, kisdud ábrázolatokban, hogy a görögök miként tartottak menyekzöt; miként szolgáltattak igazságot, miként szántottak, vetettek és arattak, mint

szüreteltek; mint legeltették nyájaikat; s miként táncoltak a fürge ifjak és szép hajadonok.

Személyeit nem állíthatja elő a költő azon vidék nélkül, mellyhez azok köttetve vannak, melly azoknak hazája. S a vidék, az égalj, úgy látszik, nagy befolyást gyakorol a nemzet jellemére. A honi hegyekhez, völgyekhez, rónákhoz, sivatagokhoz, folyókhoz, tavakhoz, tengerhez s t. e. a nemzetiségnek bizonyos foka van olvadva. Ezeket a gyermek- s ifjkor lefolyt álmainak tündérképe lengi körül. S ha az előállításakor, a vidék és személy közti illyenforma titkos kapcsolatról a költő megfelejtkoznék: akkor a vidéket illető rajz érdektelen külsővé fogna alacsonyúlni.

γ) Az eddig mondottak költemény tárgyai csak úgy lehetnek, ha alapot, háttért képeznek, mellyen egy magát fejtő cselekvény vagy történet származik; s az fejlődése alatt, a nép- és korszellem minden oldalával érintődésbe jő, azt magába felveszi s viszsztatükrözi. Hogy e két oldal, az általános kor- s nép- állapot t. i. és a különített cselekvény vagy történet, ne szétvált, hanem egymásba olvadt legyen: szükség, hogy a cselekvény vagy történet kezdetét és indító okát az alap magába foglalja. A cselekvény vagy történet kezdete összeütközést szülő helyzet. Az összeütközést, a kor és nép szellemi viszonyainak és érdekeinek egymással érintődésbe jövése okozza. Ezen viszonyok és érdekek érintődésbe hozása olly sokféleként történhetik, hogy azt elméletileg kime-

riteni, nemhogy hosszas, sőt, úgy hiszem, lehetetlen is volna: azért én itt csak azon viszonyok fejtegetésébe fogok ereszkedni, mellyek, mind regényben mind drámában, összeütközést szülő helyzetül, *leggyakrabban* szoktak használtatni. Ide számlálható mindenek előtt azon helyzet, melly a

αα) születés és rangbeli különbség viszonyából származik. Ide tartozik azon rang- és születésviszony, melly az uri és szolgai, zsidó és keresztyén, s némi tekintetben a polgári és nemesi rang közt találhatik. — A hitbeli különbségből származó összeütközés költői érdekekkel és érdemmel nem bir. — E viszonyoknál az összeütközést az okozza, hogy a személynek olyan szándéka vagy célja van, melly azt mint embert ugyan illeti, de azt elérnie a születés vagy rangkülönbség nem engedi. Az illy nemü összeütközésekről röviden jegyezzük meg ezeket:

A rangkülönbség, a polgári társulat mai rendszerezésénél fogva, minden esetre jogszerű, birtokában hagyatván mindenkinek a szabadság: magát ez vagy amaz ranghoz csatolni. Tehetség, műveltség, ügyesség s külső körülmények, a szándék és cél származására nagy befolyást gyakorolnak. Ha a választási szabadságot a születés eltiporta s így a személyt a külső természet és pusztá történetesség tartja kötve: akkor összeütközés származik a születéstől kimért rang és a szellemi műveltség s ennek jogos kívánalmi közt. Azonban megkívántatik a személytől, hogy mind külső, mind belső műveltségét, ismeretét és

ügyességét azon ranghoz mérje, mellyhez tagúl csatlakozni ohajt. Ha az illy tehetséggel felruházott személy szerény követelésének elébe születés von meghághatlan gátot: úgy annak szenvedése nemcsak szerencsétlenségnek, hanem lényeges jogtalanságnak is tartható: mert ötet ekkor csupa természeti, és így magában joggal nem biró, korlát zárja el azon rangtól, mellyhez különben szelleme-, tehetsége-, érzelme- s külső belső műveltségénél fogva fölemelkedett.

Mondom megkivántatik a személytől, hogy szellemi műveltségére nézve, a születés-adta rang körén fölül emelkedjék; különben minden vágya nevetséges dőreségre, mondhatni, ostobaságra mutatand. P. o. ha egy szolgál, ki csak szolgálához illő műveltséggel bir, egy fejedelem- vagy hercegnő, vagy ez viszont egy szolgál iránt gyúladna szerelemre. E szerelem a nevetségig izetlen volna, még úgy is, ha szomorú kimenetelű, még úgy is, ha a szív e szenvedelmét a leglángolóbb színben állítaná elő a költő ügyessége. Itt válfalat nem a születés von, hanem a magas ranghoz illő műveltség és érzelemmód egész köre, melly egy fejedelem- vagy hercegnőtől egy szolgát külön zár. Az illyen szerelemmel az ohajtott ranghoz megkivántató műveltség párosítva nem lévén, az érzék körén tul nem hat: s e szerint regényes érdemmel nem bir.

Ide tartozik továbbá azon eset is, midőn a jogszerűnek látszó vágy elérését, törvény rendelete gátolja; midőn t. i. a születési különbségből származott

összeütközést, törvény nyilatkoztatja jogtalannak. Ide sorozható a testvérek, keresztyén és zsidó, szülők és magzatok közti szerelmi viszony. Az efféle összeütközések sincsenek minden ízetlenség nélkül, bár az ebből származó történetek nagy mértékben figyelemgerjesztők is szoktak lenni. Borgia Lucretia, Neslei Torony, Várnász, Gyászvitézek s t. e. cselekvénye ilyenemü összeütközésen alapúl. A görög tragoediák közül kettőt ismerek ide sorozhatót: Oedipus királyt Sophoclestől és Hippolitust Euripidestől. Az efféle összeütközésből származó cselekvények és jellemek előállítása, úgy hiszem, egy a legkényesebb dolgozatúak és kivitelűek közül; és avatlan kezek közt könnyen undorítová vagy borzasztóvá válik. Midőn Oedipus megtudja hogy ő anyja férje, megborzad, s szeme világától fosztja meg magát, hogy bűneit ne láthassa; Jocaste kétségbe esik s magát felakasztja. Phaedra vétkes szerelmét igen nagy mértékben menti azon körülmény, hogy az, Venus cselszövényeiből történt Hippolitus ellen, kire a kacér istennő azért fenekedett, mert neki áldozatot nem nyújtott. E két mű, különösen az első, nagy bizonyoságot tesz az író ép ízléséről s művészi avatott tapintatáról; mi szerint a borzasztó jelenetek képezhetésével olly igen kínálkozó anyagot, nagy mértékben szívrehatóvá és nem érzelemlázítóvá alakította. Hugo és Dumas ide tartozó műveikről nem szólok; részint, mivel azon művekről már igen sokan és sokfélekép szólottak; részint, mivel a nagy írók érdemeit és hibáit, haláluk

után inkább, mint életökben, lehet biztosabban latra vetni: mégis azon megjegyzést ide szurom, hogy Bulwer, ki szintolly finom mint ép ízlésű műbiró, igen keményen kikel Hugo és Dumas uraknak nemcsak műveik, hanem vezérelvül kitüzött szépműtani véleményök ellen is.

ββ) Drámákban gyakoribb mint regényekben azon összeütközés, mellyre a *szenvedelem* nyújt alkalmat. A szenvedély a személy jellemével egybe legyen olvadva, s annak erejét, hasonló nagyságra emelt érzelemmel meggyengíteni nem szabad: mint-hogy a szívben érzelem lehet ugyan több, de szenvedély csak egy. A szenvedelem össtszeütközésre alkalmat akkor ad, midőn a szenvedélytől megrohant személy, olyan erkölcsi és az életben jogos érzelem vagy jellem ellen támad fel, mellyet tiszteletre, szeretetre, becsületre méltónak tartana maga is, ha szenvedelem rabja nem volna. A tisztelet és hódolat a felázadt szenvedélytől megsértett erkölcsi érzelem vagy jellem iránt mulhatatlanul megkivántatik; mert különben az összeütközés és az abból származó cselekvény, költői érdekekkel birni nem fog. Illyen szenvedély a többek közöl a féltékenység, nagyravagyás, harag, némi esetekben a szerelem s t. e. Legelső és legjobb példa ide Othelló, kinek majd örülésig hágó féltékenysége, Desdemona példátlan női hűsége és ártatlansága ellen lázad fel; azután Macbeth, kit a nagyravagyás jó szívi s ötet gazdag jótéteményekkel halmozó rokona s fejedelme meggyilkolására

késztet; Jaffier, kit haragja összeesküvés örvényébe sodor s t. e. Hegel azt mondja *) hogy: *Macbethben az összeütközés alapja nem szenvedelem, hanem a természet-adta születésjog megsértése. Macbeth örökösödési jogát ugyan is megsértette Duncan azáltal, hogy fiát Malcolmot nevezte ki maga után uralkodónak. De Macbeth említett jogáról — így folytatja további észrevételeit — Shakespeare szót sem tesz: „weil es nur sein Zweck war das Schau-„derhafte in Macbeth’s Leidenschaft herauszustellen, „um dem Könige Jakob ein Kompliment zu machen.“* Én nem tudom megmondani, hogy e két férfiú közül mellyiknek vagyok nagyobb tisztelője, Hegelnek-e mint műbirónak, Shakespearenek-e mint művésznek; mégis Hegel azon szavainak, mellyeket, Macbethet fejtegetve, mond, hitelt adni nem tudok. Holingshed kronikájából, az igaz, annyi kiviláglik: *„hogy ha a király előbb meghal, mint fia a törvé-„nyes kort elérné: akkor a királyi pálcát, a legkö-„zelebb és legidősb rokon Macbeth veszi át;“* de a történetrajzi adat kihagyásaért, a művészre olly erkölcsbe vágó gyanút róni, annyi mint a szó alatti színművet hibásan fogni fel. Én részemről úgy vélekedem, hogy Shakespeare Macbethben, a nagyravágás ideáját fogta fel, s meg akarta mutatni, hogy e szenvedelem, ha megtéved, micsoda borzasztó gonoszságokra képes fajulni. S e feladatot csak úgy le-

---

*) Aesthetik. I. köt. 266. és 267. lap.

hetett drámailag kifejtteni, ha az említett történetrajzi adat, a játékban semmi szerepet nem nyer. Tegyük fel, hogy Hegel nézete szerint készül Macbeth, azaz, a cselekvény alapja nem a nagyravágyási szenvedély, hanem a megsértett örökösödési jog: *Duncan tehát fia kinevezésével megsérti Macbeth jogát; Macbeth azért haragra gerjed, Duncan ellen támad, titkon megöli, s a thront elfoglalja* s a t. Mindenki láthatja, hogy ha e terv szerint készül a színmű, alapjában rendül az meg, irányt mást vesz, és a nagyravágyás ideája abból kivilágolni épen nem fog. Hogy Jakab a drámai szabályok szerint alakult Macbethben gyönyörűséget talált-e vagy nem? az egészen közönös, az mindegy, és Shakespearról feltenni nem tudom, hogy a művészet szent célját hittelkedési érdeknek feláldozni hajlandó tudott volna lenni. Hegel ha tévedt, abban tévedt, hogy Holingshed és Shakespeare Macbethje közt különbséget nem tett; pedig egy műbirótól azt méltán meg lehet kívánni, hogy, ha művészi jellemet fejteget, s arról ítéletet mond: akkor azt a prósai jellemmel össze ne zavarja.

Én nem kívánom, hogy e sorok olvasói állításomnak vakon hitelt adjanak, s Hegel műbirói ritka tehetségének érdemét attól függeszszék fel, sőt ki ezen értekezésben a situatókróli cikkely rövid fejtegetésével meg nem elégednék, azt, csak Hegel Szépműtanára utasíthatom. Ne is tartsa bennem ezen megrovást senki gáncsolási vagy ócsárlási viszketegnek,

hanem saját meggyőződéseem őszinte kinyilatkoztatásának, ki még azon irók véleményét is, kiknek tekintete előttem nagy, csak úgy szoktam elfogadni, ha tulajdon belátásom azt helyben hagyja. Nem is fogja Hegel nagy nevét az én kisszerű megrovásom akárki előtt is megkisebbiteni; kivált ha meggondoljuk, hogy még nem volt iró, nem is lesz, ki minden embernek, a legkisebb részletig, egyaránt kedve s meglelégedése szerint tudott volna írni.

γγ) Azon nemét emlitem még az összeütközést szülő helyzeteknek, melly akkor származik, midőn a szenvedélytől vagy bal hiedelemtől elcsábított személy, tudva megsért valamelly szent erkölcsi érzeményt, és azt a megsértés által maga ellen felháborítja. Az elébb említett esetben csatáz, lázong a szenvedelmes személy az erkölcsi érzelem ellen; itt nem. Ide sorozható sérelmet és összeütközést igen sokat találunk a trójai népmondában. Paris p. o. elragadja Helenát s ez által megsérti a görög előtt szent vendégszeretetet és barátságot; Agamemnon megáldozza Aulisban Iphigeniát s ez által megsérti az anyai szeretetet; Clytemnestra Agamemnonon álnokúl bosszút áll Iphigeniáért, megengeszteli megbántott anyai érzelmét, de megsérti a férjek iránti kötelességet; Orestes apja halálát anyján boszulja meg s t. e. Ide tartozik Hamlet is. Hamletet gyilkos kéz sírba juttatja. Gertrude a bűnös Claudiussal magát elvéteti, s ezen vak szerelmi szenvedélye által megsérti s maga ellen fölháborítja a férjek iránti tisztelet és szeretet

erkölcsi érzelmét. Ide tartozik továbbá Romeo és Julia is, hol az összeütközésben a külső viszonyok és körülmények is nagy szerepet játszanak. Romeo és Julia ugyanis egymást szeretik; e szerelemben, magában véve, semmi sérelem nincs; hanem ők tudják, hogy szülőik halálos ellenségek s egymást engesztelhetetlenül gyűlölik, hogy azok az összekelést megengedni soha nem fogják: ők azonban ellentállhatlanul szeretik egymást, s ez által megsértik az engedelmességet, mellyel gyermek szülőnek tartozik. Itt, mondom, meg van bántva ezen tiszteletre méltó családi érzelem, de ellene a szerelmesek nem dühöngenek, mint Othellóban a szerelemféltség a női hűség ellen.

Ezek és ezekhez hasonló viszonyokból származnak az összeütközést szülő helyzetek, mellyekhez ha még a külső körülmények kuszált szövevénye is hozzájárul, képződnek a várakozásgerjesztő s figyelemérdeklő események. A költemény művészi becsét azonban nem ezek döntik el, az függ a tárgyúl választott szellemi viszonyokból származott ideán kívül, a jellem és kedély nagyszerű mozgalmainak művészi festésétől, mellyek az idea fejlődése közben keletkeznek.

b) *Jellem.*

A mellyekről eddig szó volt, azokat úgy kell tartani, mint a költemény háttérét, alapját, mellyen valamelly cselekvény vagy történet támad, fejlődik és végződik. A cselekvény vagy történet az idea külső öltözete, mit azért vesz magára, mert különben

reánk nézve hatása nincs, mert különben érzéseink tárgya nem lehet. Az idea magát emberekben nyilatkoztatja ki, — úgy szólván — ezeket származásának, kifejlődésének eszközeül használja. Azon idea, melly költemény tárgya lehet, a családi és polgári élet viszonyaival és folyamával egybeolvadt érzelmekből veszi eredetét. Ezen érzelmeket, minden ellen és mellékneveivel együtt, a szeretet, becsület és hűség érzelmeinek fogalmára lehet visszavinni. A becsület az önérdemet méltányoló érzet. A szeretet érzete szülőkre, vérekre, barátokra, férjekre, nőkre, honra, fejedelemre, főlebbvalókra s t. e. terjed ki. A hűség érzete épen ezen tárgyakra terjeszti ki hatását, s ezen több az erkölcsi jellem mint a szereteten. Kiket szeretünk, azokat minmagunk érdekéből és nem az imádott tárgy kedvéért szeretjük. A hűségben áldozat van. Itt lemond a személy akarata önállásának egy részéről; mert különben a tisztelt vagy imádott tárgy vagy személy akaratának s kívánatának *hűven* nem adhatja magát alája. Ezen érzelmek, a személy kedélyével és jellemével egybe vannak olvadva, azaz, a személy kedélyét és jellemét ezen érzelmek alkotják; mellyek tárgyai a művészetnek csak azért lehetnek, mert önállással birnak; minthogy tekintetet, sérthetlen jogot és hatalmat nem külső törvénytől nyertek. A görögök ezen érzelmek valamellyike iránt mutatott tiszta, hő, rendületlen részvétet, buzgalmat, ragaszkodást *παθος*-nak nevezték. Ezt szenvedélynek fordítani úgy nem lehet, ha e szóhoz a hitvány, az al-

jas fogalma is hozzá van ragadva; mert attól a pathos ment. Ha a szenvedélyen azonban, olyan felhevült és a felhevülés által tulságra hágott érzelmet értünk, mellyet jogszerű vagy legalább jogszerűnek látszó ok gerjesztett; akkor a pathost *szenvedély*lyel fejezni ki, részemről, helyben hagyom. Illyen pathos vagy szenvedély Antigonében a testvérszeretet, Orestesben az apaszeretet, Brutusban a hon szabadságának szeretete, Macbethben a nagyravágyás, Othellóban a féltékenység, Achillesben a harag s t. e. Művészetben az igaz pathos előállítása az, melly mind az olvasó mind a hallgató szivét legjobban meghatja. Igen! a pathos megérint egy hűrt, mellynek zengése minden ember keblében viszhangra talál, s e hang által ébredünk annak megismerésére, mi a pathos tartalmában jog- és észszerinti. Ez értelemben helyes kívánat az, hogy a művészet *érzékenyítsen*, bár e kívánatnak általános tekintetet adni nem lehet; mint-hogy az érzékenyülés, mint már fölebb is megjegyzém, egészen a személy érzéki fogékonyságától függ. Némellyik egy könycsepp látásán elpityeredik, másikat borzasztó s érzelemlázító szenvedelem hat meg. Némellyek azt állítják, hogy a Colonosi Oedipusnál érzékenyítőbb és tökéletesebb tragoedia még nincsen; mások viszont azt mondják, hogy csak a Nelsei Torony az igazi szomorújáték, mert a ki ezt színpadon megnézi, az legalább érzi és tudja hogy *ez már valami*. Művészetben csak az igaz pathos hat.

A szó alatti érzelmek képezik a jellem terjedelmét, de fő vonását, melly szerint különített sajátági szint ölt magára, a szenvedély. A költeményben a tartalmúl fölvelt idea a személyek jellemében nyilatkoztatja ki magát: azért a jellemalakítás, az író költői hivatásának és tehetségének próbaköveül méltán tartathatik. A jellem alkotásában e háromra kell leginkább ügyelni, u. m. azok *sokoldalúságára*, *elevenségére* és *következetességére*.

α) A szenvedélyt, mondom, úgy kell tekinteni, mint a jellem egyedüli magvát; s annak minél tökéletesebb kifejtésére kell ugyan a költőnek legnagyobb erőt és figyelmet fordítania: de a mellett a személy jelleméhez tartozó mellék érzeményeket homályba, vagy észre nem vehető árnyékba állítani nem szabad. A hős, ha minden körülmény, viszony és helyzetben, különböző személyekkel érintődésben, csak azon egy érzemény indításából tesz és beszél; nem hogy gyáva és erőtlen leend, nem hogy bennünk iránta semmi érdek nem gerjed; sőt könnyen azon gondolatra jövünk, hogy tán magán kívül van, tán tébolyodott. A melly író azt hiszi, hogy a jellem minél több oldalról fejtegetése által, a jellem következetessége ellen vét; s e szerint nagyobb érdemnek tartja egyszerű mint sok oldalú jellemeket alkotni: az csalatkozik. Ha az eszelőség annyira túlzatik, hogy a jellemet nem lehet másnak, mint némelly érzemények p. o. irigység, harag, gyűlölség, féltékenység, ravaszság, szerelem, s t. e. pusztá megszemélyesítésének tartani;

akkor az, mint kopasz allegorikai kép, nemcsak hiányos, hanem kevés érdekű is leend: mert az egyetemes személy az, különböző viszonyaival és körülményeivel együtt, ki i. ánt bennünk érdek gerjed; az egyes érzelmeket pedig, a jellem egészéhez tartozó egyes részeknek kell tekinteni.

β) A jellem alkotása körül, a sokoldalúsággal még nincs megtéve minden tenni való. Ha a költő az egymástól különböző érzelmeket nem tudja egy személylyé *eleveníteni*: akkor a jellem sokoldalúsága szét fog bomladozni, akkor a személyeken életmelegség fog hiányzani. — Egész értekezésem folytában nincsen egy pont is olyan, mellynek fejtegetésében annyira gyengének érzeném magamat, mint itt, hogy t. i. miként kell a jellemeket úgy alakítani, hogy azokon *elevenség* és életmelegség legyen? S ha kívántatik a költőtől olyan tehetség, mellynek születni kell, melly a természet ritka adománya, mellynek nemléte mesterség és tanulás ki nem pótolja: ez, úgy hiszem, egy az olyanok közül. — A jellem sok oldaluvá alakításában, s a sokféle érzelmek egy személylyé elevenítésében, a régi írók közt Homerosnál, az újabbak közt pedig Shakespearenél nagyobb mester még nem volt; de, úgy hiszem, ezeket csak megközelíteni is kevésnek sikerült.

Homerosnál minden személy különböző érzelmekből és tulajdonságokból egygyé olvadt eleven személy. Achillesen p. o. milly gazdag vegyületét fejtette ki a költő az emberi érzelmeknek és tulajdon-

ságoknak, a nélkül, hogy e hős jellemét, vagy elevenség vagy következetesség tekintetében megrontotta volna. *Megsértett becsületérzete Agamemnonnal összeszólalkozásra, civakodásra készteti: az elperelt Briseisért sir, és sir haragjában, hogy őtet a népek fejedelme megsértette s föl sem vette.* De a haragon kívül, mellyet jelleme fő vonásának kell tartani, milly sokféle mellék érzemények fejlenek még ki abból. *Ő ugyan is forró szerelmű hű barát, gyors, jó futó, vitéz; az öregek iránt csupa tisztelet; a megbizott szolgálóhoz Phoenixhez leereszkedő; Patroclos temetési pompájánál, az ősz Nestorhoz legnagyobb tiszteletet mutat. Emellett azonban ingerlékeny, indulatoskodó, megátalkodott, boszuért lihegő, ellenségeihez egész a borzadásig kegyetlen.* A megölt Hectort ugyan is lábánál fogva hadi szekéréhez köti, és sebes vágatást háromszor hurcolja meg Trója kő fala körül. Még is van kemény szivében érzékeny indulat is, *mert az ősz Priamos, midőn sátorába lép s térdeit átfogva könnytől ázott szemekkel könyörög Hector testének visszaadásaért, ő is sirva fakad, mert hon lévő aggott apja jut eszébe, és barátságosan nyújtja a megkeseredett királynak a gyilkos kezét, melly a legvitézebb trójait megölte.* A hősi nemes érzemények és indulatok egész gazdagsága van Achillesen kifejtve. A többi személyek jellemének alakításában is ezen ritka ügyeséget mutatja Homeros. Odysseus, Diomedes, Aiax, Agamemnon, Hector, Andromache, Paris, Helena

mind ugyan annyi egymástól választékosan elkülönözött, magában véve mindegyik bevégzett egész jellem.

Jellemalakítási érdemben Shakspeare is szintolly nagy, szintolly bámulatos, de termékenyebb, mint Homeros. Ennek is minden személye több oldalról kifejtett élő világ, melly mellékoldalak fejtegetése által azonban a jellem fő vonását képző szenvedélyre árnyékot vagy homályt nem borít, hanem tehetősége legnagyobb erejét annak kitüntetésére fordítja. Romeóban p. o. kinek jellemében a szerelmi szenvedély a fő vonal, különféle viszonyokban és helyzetekben különféle érzelmeket látunk fejledezni. *Tybaut és Paris ellen a párviadalban nemes energiát bizonyít; a páterhoz szerény tisztelettel és gyermeki bizodalommal járul; a gyógyszerészhez, kitől a halálos mérget vásárolja, szülőihöz, barátihoz, szolgálóihoz ismét másmás érzelmet mutat.* Mind ezen helyzetekben jellemének másmás oldala nyilik fel előttünk, a nélkül hogy ezek szerelmi szenvedélyének erejét gyengítenék; sőt emelni s kitünőbbé tenni látszanak azt. Julia jellemén épen e tökély mutatkozik. Apja, anyja, gr. Páris, a pater és dajkája körében, ugyan annyiféle alakban, annyiféle érzelemben tűnik fel; de jelleméből mégis csak egy szenvedély lánghol ki t. i. a szerelem Romeo iránt, melly mind mélységében mind terjedelmében határtalan, miként az Óceán. Othellóról sem lehet mondani, hogy ő a szerelemfáltásnak megelevenített allegoriája volna. *Mi-*

dön Brabantio életre halálra keresi embereivel, Jágó biztatására nem vonul felre, mert, azt mondja: az ő rangjához az illik, hogy őtet megtalálják. A keresőket bevárja, megtámadásukat tűri, s hű megadással a törvényszék elébe idézést elfogadja. A tanács színe előtt szerény; a rábizottak végrehajtásában pontos és hű. Ezen kívül rettentetlen, vitéz, rendszerető, az igazság szolgálatában a szigorúsággal szoros és részrehajlatlan. Desdemona iránt szerelme, baráti iránt bizodalma határtalan; de haragja és bosszúja rettenetes és vak, melly kérlelhetlenül rohan át mind azon, a mi ellen fellázadott. Az érzelmek sokféliségében ezeknél sokkal gazdagabb jellem Hamlet, a szelid természetű, nemes gondolkodású, emberségi (humanitas) elvek szerint képezett, mély érzelmű, életunt ifju. Apja halátán mélyen bánkódik; nagy bátyja ellenében vigyázatos, dacos s egy eltitkolt boszu érzetével teljes; anyja iránt minden tisztelete mellett szemrehányó, mert az elfojtott neheztelés annak hirtelen házasságán kitör belőle; Ophelia elutasítása büszkeségét mélyen sérté, azért hozzá úgy viseli magát mint a megbántott szerelmes, ki az egykori imádottat megvetni nemes, előtte újra esdekleni büszke; a fecsegő Polonius iránt megvető és játszi, iskolatársaihoz gúnyolódó stb: de mind ezen érzelmeknél sokkal erősebb és olthatatlanabb szenvedély emelkedik ki jelleméből, t. i. a ragaszkodás az élethez.

A jellemek különítésében Shakespeare mennyire választékos és finom, szembe tűnik részint költeményei összes személyzetén, kik közt két egymáshoz tökéletesen hasonlót találni nem lehet; részint Falstaffon és ennek holdjain; részint az összeesküvés részein Julius Caesar-ban, melly hét római mindegyikének jellemében a hon szabadságának szeretete a fő vonás, s e szenvedély szinte hét alakban tűnik fel előttünk, egymástól választékosan különbözve. Őt a jellemalakítási tökélyben, a sok utánzó közül, még Goethenek és Schillernek sem sikerült utolérni. E két nagy költő személyeinek jellemében, ha a sokoldalúság kisebb nagyobb mértékben feltaláltatik is; de nincs, az azt megelevenítő, különített szenvedély világos színekkel kitüntetve. Egmont, Götz von Berlichingen, Franz von Sickingen ide tartoznak; Fernandót pedig s különösen Clavigót úgy lehet tekinteni mint két jellemet egy személyben.

Jósika Miklós a jellemalakítás azon szép tehetségével bir, melly őt a magyar írók közt első, a külföld akármellyik jeles regényírójával pedig egyenlő rangra emeli. Személyeit többféle viszonyok és körülmények közé helyezteti, kiknek jelleméből ugyan annyiféle érzelem bontakozik ki, melly különemű érzelmeket olly ügyesen egy jellemmé tud eleveníteni, hogy személyeivel az olvasás közt szinte megbarátkozunk, magunkat egészen köztök képzeljük, s érzelmeikben, viszonyaikban teljes részt veszünk. S megjegyzést érdemel, hogy költői tehetségének cso-

dálatra méltó termékenysége mellett, a jellemek különítésében is annyira finom és választékos, hogy szüntelen újabb újabb személyekkel tudja várakozásunkat meglepni. Itt Mátyást és Komorócit említem meg tőle, csak azon egyszerű okból ezeket, minthogy azon költeményén kívül, mellyben ezek fő szerepet visznek, többnyire minden műve, biztos tapintatú s ép izlésű műbiráktól, be van mutatva az olvasó közönség előtt: Mátyást mint derék lovagot, rendállítót, Komorócit mint függetlenségre törekvőt, rendbontót. Jellemök több oldalról ki van fejtve, s személyességökhöz a temérdek viszony és körülmény közt annyiféleként kinyílt érzelem, kétségbe hozhatlan elevenséggel van olvasztva. Podjebrád, Vitéz, Bretzláv, Szilágyi, Zokoli, Komoróci; s anyja körében, a trónon, a falusi alacsony fedél alatt stb másmás érzelmet látunk Mátyásból fejledezni; mind a mellett Mátyás ő, az erős akaratú, a rendállító. Komoróci jellemében a fő vonás a függetlenségre törekvés, de e mellett mutatkoznak benne olyan érzelmek is, melyek őtet egy részről, ha a középkori lovagság fajult színében mutatják is föl, de más részről mint fiúnak, mint cimborának tiszteletére válnak. *Apjához érzékeny szivű szelid gyermek, cimborái iránt hű; csatában vakmerő; kegyetlen, rendbontó, babonás, cselszövő, fukar, hazug* stb. A némbéri jellemek festésében is mennyire különített és választékos Jósika: arról, nem költeményeinek öszvege, csak maga a szó alatti regény elegendő, bizonyoságot tenni.

γ) A jellem léteget és terjedelmét alkotó érzelmeket, de főleg a szenvedélyt, úgy hozzá forrasztani a személyhez, hogy ezek válhatlan egységben legyenek: nemcsak elevenség hanem *következetesség* tekintetéből is szükséges. Horatius itt ezen intést adja:

audes

Personam formare —; servetur ad imum

Qualis ab incepto processerit; et sibi constet.

Ha a személy a költemény folytatában szenvedélye mellett rendületlen következetességgel meg nem marad; nemcsak a jellemnek, hanem a költeménynek is füstbe fog menni művészi érdeme. Ha az író tisztán felfogta a tárgyúl választott ideát, melly személy jelleméből nyílik ki, t. i. annak kezdetét, fejlődését és bevégződését, s a jellem fejtegetésekor az ideát szem elől el nem téveszti: nem lehet attól tartanunk, hogy a jellem következetessége ellen hiba történjék. A dologhoz nem értők azt mondják, hogy következetesség tekintetében Achilles jelleme hibás: mert — így szólnak — miként lehető az, hogy ő, ki apja és barátai iránt olly érzékeny szívü, Hectorrt irtóztató boszujában a kő fal előtt kiméletlenül hurcolja. Achilles jellemében, igaz, a harag a fő vonás, de ebből nem következik, hogy apját és barátit ne szeresse; s viszont ezek iránti érzékeny szeretetéből nem következik, hogy azok bántójához engedékeny szívü legyen; sőt a Patrocloshoz ragaszkodó hű szeretettel igen összefér, hogy Hectoron boszút álljon. Nagyobb következetlenség látszanék tán abban, hogy Agamem-

nonnal kibékült, ki ellen haragjában olly indulatosan kikelt, s megfogadta, hogy Agamemnon vezérsége alatt részt nem fog venni. Itt azt kell megjegyeznünk, hogy a kibékülés által a harag, melly Agamemnon ellen olly hevesen tört ki, nem törlődik ki jelleméből; csak más személy t. i. Hector ellen fordul. Következetlen Achilles jelleme akkor lett volna, ha ő, *a haragos és heves vitéz, Agamemnonnal minden ok nélkül kibékül, csatásokra kel, s harcol mint egy figyelmet nem gerjesztő közvitéz, kinek szilárd akaratáról minden energia lehámlott, ki mind ellenségei, mind barátai iránt csak elpetyhüdt részvéteket mutat* stb. De minthogy Achilles nem ilyen, bátran állíthatjuk, hogy annak hősi jelleme, a legnagyobb, a legpontosabb, következetességgel van kifejtve.

Shakespearról sem mondhatni, hogy a jellemek kivitelében következetlenséget követett volna el. Az ő személyei is szenvedélyökhöz tántoríthatlanul hívek; sarkukból sem kedvező sem háborító körülmény és viszony kivonni nem képes; minden motivum és akadály ellen szenvedelmök indításából küzdenek. *Macbeth eleinte ingadozni látszik, de azután mégis kinyújtja kezét a korona után. Gyilkol, hogy elérje azt, s gonoszságot gonoszságra halmoz, hogy megtarthassa. Jellemét, a rendületlen szilárdságban semmi körülmény sem tántorítja meg, sem az öntudat szemrehányása és mardosása, sem nője megörülése, és halála, sem vazaljai meghülése és elpártolása, sem a felkelés mindig közelebb közelebb*

nyomuló fürgetege. Nincs erő, nincs hatalom, melly őt arra tudná bírni, hogy térjen magába, ő meg-átalkodva zuzik szét az önkészített veszedelem szirt-jén. — A következetességre nézve Hamlet jelleme ellen sem lehet egy hajszálnyi józan kifogást tenni. — Mellékesen itt megjegyzem, hogy Hamlet fejtegetésekor, ha azon sokféle magyarázatoknak, mellyeket e színműről olvashatni, minden józan megfontolás nélkül hitelt adunk: olyan zavarba fogunk keveredni; hogy sem irányát a műnek, mellyben egy élethez ragaszkodó ifju nagyszerű szenvedései ábrázoltatnak, felfogni, sem a hős habozását s tétlenségbe sülyedését kimagyarázni, képesek nem leszünk. — Kinek volt valaha annyi oka lemondani az életről, mint neki? azaz, olyan tettet hajtani végre, melly az ő emberséges jellemét szétzúzza. *Ő megcsalatkozott mindenben, miben valaha csak reménylett; nem volt egy meghitt kebel, hová bánatát könnyebbsegül kiönthette volna; az egész világon egyedül állott fájdalommal, mellyek mélységét és keserüségét kivüle más nem érze vala. Őt a megtorlásra fiúi kötelesség s tulajdon political érdeke hívja fel; az életet, melly neki csak kínokat nyujt vala, meggyülölte, mégis annyira ragaszkodik hozzá, hogy csak haboz, tetthez nem nyul, s a lélek szavainak hinni nem akar.* Ő ugyan levetné ez életet terheért, de van némi féltő a halál után, s azon ismeretlen hon köréből zárandok vissza nem tért még. *E gondolat, melly az élethez ragaszkodás szenvedélyéből buzog*

ki, köti meg Hamlet akaratját, s teszi azt, hogy ő inkább tűri a jelen baját, a zsarnok jogtalan nyomásait, mint olyan tethhez nyulna, melly őt a más világba költözteti. Én, Hamlet jelleméből indulva ki, igen hajlandó vagyok hinni, hogy ha ő nem mérgezett törrel sebesítették meg, és így reménye az élethez gyökerében nem metszetik el, a megtorlást el fogja halasztani.

Jósika Miklós ezen állítása is: „Vannak példák, hogy megátalkodott gonosztévők jobbtak meg; arra, hogy könnyelmű, a sorsnak bár minő csapásai után, egészen, s mindenben, fontoló s meggondolkodó, emberré vált volna, tudtomra példa nincsen. Ő lap-tája a körülményeknek, s azoknak, kikhez valami vi-, szony csatolja, s kik őt kormányozzák“: úgy hiszem oda vág, hogy a felfogott személy jelleme, végeig a műnek, legyen magával következetes. Jósika, Serédi Iván jellemét ezen elv szerint fejtette ki. *Azala szerencsétlensége, ki az ő csábításának áldozatja, nagy keserőségbe borítja ugyan szívét: annyira még is nem töri meg, hogy a könnyelmüségről lemondana, s férfias önállást venne magára. Londonban ismét szövetkezik egy könnyelmű nővel, melly szövetkezés által az ártatlan Leonát testben lélekben szétzúzza. Az olvasónak szívkönyvitő volna látni Serédit az első botlás után észre térni, a könnyelmüséget elhagyni, szilárd elhatározással jobb útra lépni: így Leona szerelmére magát méltóvá tenni, s vele összekelni stb. A könnyelmű Serédi jelle-*

mét ha illy ferdén alakította és fejtette volna ki az író: akkor bizonyosan vádolhatnánk avval, hogy a következetesség ellen hibát követett el. Paul de Kock is ugyan illy czímű regényében a hősnek, Derville Károlynak, jellemét az említett elv szerint képezte és fejtette ki. Ez könnyelműsége miatt, *ritka hűségü nejét elveszti, vagyonából kikopik, veg inségre jut.* Sógora ekkor érkezik meg Indiákról nagy gazdagsággal, *kinek szemei előtt Károly, tetteit megbánva, sir, s a segedelműl nyújtott pénzzel megindul, olly erős elhatározás mellett, hogy Éjszak-Amerikáig meg sem áll, hol könnyelműségét elhagyva, rendes életet kezd.* A város kapujánál összetalálkozik korhely pajtásával, Mongérand Emillel, ki őt épen a jégre vitte: ez egy pár szóval említi, *hogy miért menne abba az idegen országba, Éjszak-Amerikába? s Károly a szépen kitervezett szándékkal felhagy, Emillel kezet fogva az útravalót elharácsolja s keverednek egyik kelepceből a másikba.*

Az eddigiekből azon oktatást vonhatjuk ki: iparkodjék az író személye jelleméből több érzelmet fejteni, de lángoló színekkel csak egyet, a szenvedélyt. A mellék érzemények egymás mellett megállhatók legyenek, a szenvedély kivilágítására fordítottassanak; egymással, a viszonyokkal és körülményekkel kellemes öszhangba vegyüljenek, s hozzájuk járulván a szenvedély, egy élő egészet képezzenek. A költemény készítése közben a szenvedély fonalat kezéből az író ki ne szalaszsa, különben nem csak a jellem,

hanem az egész mű is ferde lesz; különben költeményére — ha ugyan e nevet meg fogja érdemelni — Horatius e mondása fog rá illeni:

Amphora coepit

Institui; currente rota — urceus exit.

Melly elferdüléstől a művet, akkor bizonyosan meg fogja menteni, ha erejét meghaladó tárgyba nem kap, s a választott tárgy kidolgozásához addig nem fog, míg, mind az egész mű, mind az egyes részek szerkezeti tervével tökéletesen tisztában nincs.

A jellemek szellemisége körül, mert az eddig mondtak azok külső alakzatát tárgyazzák, minden szép-műtani oktatás felett hiányos: minthogy a szellemiség, az író individualis tehetségének és műveltségének gyümölcse; mellyek közül ez a nevelés és önszorgalom, amaz a természet ajándéka. A személyek szellemiségök tekintetéből mondatnak jóknak, roszaknak, vétkeseknek, erényeseknek; melly elnevezésekre, fogalmok relativus határozottságánál fogva, építeni semmi bizonyosat nem lehet. Hogy valamelly tetre (mert a jellem nyilatkozata tett) az említett epithetonok valamelyikét rá húzhassuk: az függ a tett korában uralkodó erkölcsi és political nézetektől, melly nézetek, mint a kor különített sajátságai, általános igazsággal nem bírnak. Kit a hajdankor bűneiért megfeszített, mi azt ma imádjuk, s ugyan azon bűneiért, mellyeket mi erénynek nevezünk. Kit én gondolkozása s érzelme módjáért szeretek, azt, meglehet, más ugyan azon gondolkozás- és érzelem-módért gyűlöli.

Ennek hosszabb fejtegetése azonban hivatásom körén kívül esvén, a jellemek szellemiségét bélyegző másik epithetont említem meg, melly ez: a személyek legyenek *érdekesek*. Fogalmi határozottságban ez is igen silány, mert ez érdekesség függ az olvasó gondolkozás- és érzelem-módjától, miveltségétől stb. Egyik olvasó ugyan azon költeményben emez, másik olvasó amaz személyt találja érdekesnek. Ha en véleményemet eltűri olvasóm, megmondom, hogy engemet azon jellem érdekel legjobban, mellyen legszembe-tűnőbb művészi tökélyt látok. Én érdekesnek találok a gaz Jágót is, meg a becsületes Brutust is; Dimont, Bethlent, Angyal diákot, Zokolit; Gertrudet, Desdemonát, Imrefinét, Kornisnét, stb. A nemes lelkű Szapáry Péter iránt pedig, ha mindig olvasnám, ha színpadon mindennap megnézném is, sympathiára hevűlni nem tudok; midőn a megátalkodott, kegyetlen Achillesről lankadni nem tudó részvétellel olvasok.

A költemény tárgyát tevő idea tökéletes előállítására több személy kívántatik, mellyek számáról határozottabb intést adni nem lehet ennél: annyi személy vetessék fel a költeménybe, mennyi az idea tökéletes kifejtésére szükséges.

Kik a regényi és drámai pályán mint írók valaha föllépni szándékoznak, s érdekes jellemű személyekkel iparkodnak irodalmunkat gazdagítani: igen célszerűen tesznek, ha Horatius itt felhozott szavait szívökre veszik, s addig az olvasó közönség elébe

műveiket nem bocsátják, míg ezen intés útmutatása szerint magokat ki nem mivelték :

Rem tibi Socraticae poterunt ostendere chartae :
 Verbaque provisam rem non invita sequentur.
 Qui didicit patriae, quid debeat, et quid amicis ;
 Quo sit amore parens, quo frater amandus et hospes ;
 Quod sit conscripti, quod iudicis officium ; quae
 Partes in bellum missi ducis ; ille profecto
 Reddere personae scit convenientia cuique :
 Respicere exemplar vitae morumque iubebo
 Doctum imitatore, et vivas hinc ducere voces.

c) *Cselekvény, történet, mese, terv.*

Azon idea, melly költemény tárgya lehet, valamely személy lelkében támad, s ennek jellemével összeolvad. Az ideának valódi tartalmához tartozik nemcsak a csupa érzelem, reflexio és gondolat, hanem annak practicus kivitele is. E practicus kivitelét, valóságosítását az ideának, cselekvés eszközli ; melly midőn megtörtént, azaz, midőn az *idea* a külvilágban is már lételt nyert : akkor neveztetik *ideálnak*. „Das Ideal ist die mit ihrer Realität identificirte Idee.“

Az embert, mint személyt, keble magas érzemé-
 nyeivel, s lelke fellengző gondolattal képzelhetjük
 különválva, a világ külső és belső viszonyaitól. Éret-
 len vélemény épen *ollyas valamiben* hiszi az ideál va-
 lóságát rejteni, hogy a személy, érzelme belső vilá-
 gába vonul, honnan égnék emelvén szeméit, mind
 azt, mi e világhoz tartozik, semmibe sem veszi, sőt

megvetésre tartja méltónak; s lelke azon fellengző gondolattal mereng, mellyek a korában uralkodóvá lett vallási és political nézetekkel homlokegyenest ellenkeznek. Hiába! születés- és helyzetén kívül „a földhöz minket bajs öröm kötöz“; s míg ide alatt étellel és itallal táplálkozunk, addig nem élhetünk „fenn illatözönnel“. Elég az hozzá, hogy az ideál lényege abban áll, hogy az nem marad a csupa belsónél, hanem némelly szemektől nem láthatlan szálakkal, az élet külső és belső viszonyaihoz szövődik s azokkal egybeolvadása képezi az egyetemes valóságot; s midőn a művész ezen egyetemes valóságot előtűntette, akkor a valódi ideált tűntette elő.

Az idea, mint mondám, cselekvény által olvad egybe a külvilággal; e szerint a cselekvényen két oldalt különböztethetünk meg: 1) a személy belső érzelmét, szándékát, akaratát, melly t. i. őt cselekvésre ösztönözi, és 2) a külvilág természeti és szellemi léteget, mellynek körén belül t. i. a személy munkál, s mellynek eseményei, majd sürgetőleg, majd hátráltatólag, elébe gördülnek. Midőn az idea a cselekvény által a külvilággal már egybeolvadott: a cselekvény *történet* alakot vesz fel, a mennyiben az már nem úgy tűnik fel szemünk előtt mint csupa *belső*, mint elvont érzelem, szándék, akarat, szenvedély. A cselekvénynél még minden a belsőre vitetik vissza; de a történetnél a küloldal is megnyeri az őt illető rangot, a mennyiben őt egy részről az idea alakjának, más részről a tartalom egyik fő ré-

szének kell tartani. Midőn főlebb a 66. lapon azt állítottam, hogy a regény hivatása a cselekvény *történetét* állítani elő, azt, ezen értelemben vettem: e szerint nem csak a szenvedély vagy belső oldal kitüntetésére kell a regényirónak előadása minden erejét fordítania, hanem a külső eseményeknek, körülményeknek stb is ki kell azok előállításí követelését szolgáltatnia; melly előadási erőt, a cselekvénynél, a belső oldal kizárólag magának tart fen.

Most kérem a figyelmes olvasót, emlékezzék vissza azon tárgyakra, mellyeket fenebb az a) cikkely alatt fejtegettem; azokat ezután néha *alapnak*, néha *történetnek* fogom nevezni; s azt, mi imént mint történet fejtett ki előttünk, *mesének* vagy *tervnek*. Ezt azért kívánom megjegyeztetni, hogy ez után ha illyen kitétel fordul elő: a *regény története*, a *regény meséje* stb, legalább egymást megérthessük.

A költeményben a mese és a személyek jelleméből fejledező idea közt, olyan forma viszony és összeköttetés van, mint a test és lélek közt: azért a mese helyes készítése nagy mértékben megérdemli az író figyelmét. Horatius kifejezése szerint a *speciosa miracula*-knak is, mellyek a költemény olvasása közben várakozásunkat meglepi, figyelmünket lekötik, a meséből kell fejledezniök. A mesén három pontot lehet megkülönböztetni: kezdetet, bonyolódást, kifejetet.

a) A regény meséjében egy idea fejlik ki, melly a személy jellemét annyira áthatotta, hogy őket egy-

mástól különválasztani nem lehet. A személy, midőn a jellemével egybe nőtt ideát valósítani akarja: a külvilág (hova annak kilépnie kell) viszonyaival, körülményeivel, bizonyos személyek homlokegyenest ellenkező jellemével, érdekével összeütközésbe jön. A regény meséjének kezdete olyan helyzet, mellyből összeütközés származik.

Kik a költemény meséje és története közt választékos különbséget tenni nem tudnak: azok a mese kezdetével rendesen nincsenek tisztában. Az ilyenek azt várnák, hogy Ilias, Helena elragadtatásán, vagy az arany almán *kezdődjék*, és Trója bevételén *végződjék*; melly költeményben azonban a mese kezdődik Achilles és Agamemnon pörlekedésén, és végződik Hector eltemettetésén. Az egész trójai háborút pedig minden viszonyával és körülményével egyetemben, úgy kell tartanunk, mint háttérbe vonuló alapot, mint a költemény történetét. Horatius a kezdetről ezen intést adja:

Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri,
 Nec gemino bellum Troianum orditur ab ovo.
 Semper ad eventum festinat; et in medias res
 Non secus ac notas, auditorem rapit: et quae
 Desperat tractata nitescere posse, relinquit.

Ezen intés Odysseából és Iliasból van kivonva s igaz értelme az, hogy *a mese nem kezdődhetik ott a hol a történet kezdődik; és nem ott végződhetik, hol a történet végződik*: mert egy történet több mese magvát hordhatja méhében, miként terhes felleg is nem

csak egy villámot rejt. Azt azonban meghatározni akarni, hogy a mese a történetnek közepe táján-e, vagy pedig vége felé kezdődjék? fonákság; mert az, az író önkényén kívül eső dolog. Azonban akarhol kezdődjék a mese, az írónak azt eszében kell tartania, hogy az alapul vett történet mese előtti részének azon eseményeiről, mellyek a mesével szoros összeköttetésben vannak, a körülményekhez képest, kielégítő tudósítást tegyen. Iliásban a mese kezdetét képző helyzet ez: *Agamemnonnak könyörög Apolló papja, hogy adná vissza leányát Chryseist, ki, egy város kirablásakor Agamemnonnak jutott zsákmányul. Agamemnon a kérést megtagadja, s ezért a pap könyörög Apollónak, hogy nyiláival állana boszút a görögökön. A görög népet döghalál fogyasztja, Achilles gyűlést tart s Calchas, a jós, megkérdeztetik a büntetés okáról, ki azt mondja: Apolló azért haragszik, mert Agamemnon illetlenül bánt papjával, s a megbántott isten csak úgy engesztelődik meg, ha Agamemnon Chryseist visszaadja. Ezt Agamemnon tenni nem akarja, mert neki a rablány kedvesebb nejénél Clytemnestránál. De minthogy a görög sereg javáért visszaadni kénytelen, kárpoztulásul követel magának másikat. E galád fukarságért Achilles megtámadja Agamemnon, de ő követelésétől el nem áll, s minthogy Achilles annak ellene szegült, a többi vezéreknek adott rableányok közül választ ki egyet, szánt szándékkal Briseist, Achilles szép arcú rableányát, kit*

a haragos hős igen kedvel stb. E helyzetben kezdődik az Ilias meséje, melly helyzet Trója ostromának kilencedik évére esik; nem lehetett hát Iliásnak alapul a trójai háború korábbi éveit venni.

A mennyiben a mese kezdetből, bonyolódásból és kifejtetből áll; epos-, regény- és drámai mese közt semmi különbség nincs: azért visszas nem lehet senkinek, hogy én itt regényi meséről beszélek s eposi mesével világosítok; ezen kívül ha még azt is meggondolja, hogy a mondottak megértésére ennél világosabb példát akármellyik regényíró tökéletesnek tartott művéből sem hozhattam volna fel. Azonban nem lesz tán felesleges „A Csehekre“ is egy pillanatot vetnünk. E nagyszerű regényben az alapul választott történet, úgy látszik, kezdődik 1438 körül, még I. Ulászló király korában, és körül belül nyúlik 1466-ig. A mese, melly e történetből kibontakozik, úgy látszik, kezdődik Komoróci gyermekségén és végződik ennek halálán. Mondom, úgy látszik, de a látszat nem mindig igaz. *Komoróci, egy rabló cseh sereg vezére, Zokoli Mihálynak, a regényes szellemű lovagnak megesküdt ellensége, megjelenik Rákoson, 1458-b., hova a magyarok királyt választani összegyűltek; úgy gondolkodván, hogy ilyen helyen, ilyen alkalommal, lehet a zavarosban halászni, s tán sikerülend Zokolit amugy jó módjával láb alól eltenni: mert csak így reméll boldogságot és nyugalmat találni vadnai kis királyságában, honnan akkor röpi ki portyázni, mikor*

kedve tartja, nem rettegven senkitől és semmitől, minthogy nem leendő ember, ki vad cimboráit megriasztani merje. Mondom, Rákoson megjelent, Zokoli ellen veszélyt forraló tervekkel; azonban történik ám hogy a föl s alá lézengő embercsoportok egyikével összekapcáskodik, kik paripájáról szépségesen lerántották s a Dunában meg akarták fürösztetni. Zokoli épen akkor érkezik oda, a parasztokat mellőle eltaszítja: s így Komoróci, vagy is inkább Wratizláv, a jeges fürdőből kimenekült. E tette Zokolinak megindította Komoróci kemény szívét, s az álnok terveket sarkból kivetette, a mint Angyal diákkal beszélgetéséből kitetszik, kihez így szól: „Hallod-e Angyal? Zokolinak nem szabad meghalni! „Nem? — kérde a diák —; mióta bekült ki kegyed vele, legfáradhatatlanabb üldözőnkkal“? „Hallgass! riaszt rá Komoróci: kibékülni? hitemre soha soha! sőt inkább mint valaha gyűlölöm őt. mert életemet mantette meg, s lekötelezettje vagyok stb. Ez azon egyszerű helyzet, melly azon gazdag tartalmú regény meséjének kezdetéül szolgál, s végződik a mese ott, hol a párviadal után, Elemér, a sas, a sisakrostélyt arcáról fölemeli. Komoróci egész életének tekerce miért gördül le? arról volt említés téve a 65. lapon, s ottani észrevételemet e következő megjegyzéssel pótolom. A regény meséjének hivatása olyan tettet fejteni ki, melly nem valamely ország, hanem bizonyos személy individualis sorsát határozza: e szerint a tettindító okait olyan

események foglalják magokba, mellyek nem az ország, hanem a hős korábbi életének történetéből fejlődnek. A nem történeti regényeknél szinte szükséges a hős életrajzának bővebb festegetésébe ereszkedni; mert itt a kor erkölcsi, politicalai, társalgási stb viszonya csak azon tárgy, mellyhez a mese szövődik: motivumokat hát a történet hiánya miatt meddő alap, nem másból, mint a hős életrajzának azon eseményeiből nyújthat, mellyek a mese kezdete előtt történtek. Az imént felhozott regényben az összeütközésről megjegyezhetjük, hogy az, a szerző merész tehetségéről s pszichologiai mély ismeretéről, csalhatlan tanúbizonyságot tesz. Kora a regénynek azon érdekes időszakra esik, midőn a középkori fajult lovagok makacs önállásának, a mai törvényrendszer, nyakára kezdett hágni. S e két kor érintődésbe hozása, kétségen kívül, merész tehetségre mutat. Komoróiban személyesítve látjuk a lovagi szellemet vétkes elfajultságában s tulságaiban, a szeplőtlen Zokoliban nemes fellengésében, kiben a szerelem, becsület és hűség érzelmei olly regényes színben vannak festve, hogy e tekintetben Zokolit, a költő eddig ismert hősei közt, tán csalatkozás nélkül páratlannak mondhatni. Két illy, mondhatni a maga nemében tulságos jellemet, egymásnak homlokellenben állítani tudni, csak olly irótól telhetik, ki a pszichologia mélyebb ismeretével megbarátkozott. A kezdetet képző helyzetéről nem árt megróni, hogy abból az össze-

ütközés természetesen származzék; s ne valami képtelen vagy ferde úton módon facsartassék ki.

β) Az összeütközésből, a mint előre gyanított vagy nem is gyaníthatott, külső körülményekkel s szellemi érdekekkel és viszonyokkal érintődésbe jő: szövődik a csomó vagy bonyolódás, mellynek akadályai, az útnak indult idea kimenetelére, vagy hátráltatólag vagy előmozdítólag hatnak. Ha az összeütközés egy, vagy igen kevés érdekekkel, viszonynyal jő érintkezésbe: a mese mondatik *egyszerűnek*, ellenkező esetben *bonyolódottnak*. Az egyszerű mese csomója könnyebb szövetű, könnyebb feloldatú; de várakozást nem olly nagy mértékben gerjesztő, mint a bonyolódotté. A bonyolódott mese csomója figyelmet lekötőbb, mint az egyszerűé: de nehezebb szövetű, nehezebb feloldatú, s kontár kézben a szövet könnyen zavarttá, a feloldat ki nem elégítővé, meg nem nyugtatóvá válhatik. Valóban, az író ítélő tehetsége sehol sem mutathatja ki úgy erejét, mint a csomó szövésében. Kinyomozni tudni azon sok réttű szálakat, mellyek által az idea a külvilághoz szövődik: nem gyermekjáték. Azon nehézségeket, akadályokat, mellyek a hős szándékának kimenetelét majd sürgetik, majd gátolják, úgy szöni, úgy fűzni tovább tovább, hogy azok mindig nagyobb nagyobb mértékre növekedjenek, s várakozásunkat, figyelmünket mind addig felebb felebb hágtassák, míg a bizonytalanság és aggodalom állapotjának egy ideig függőben tartása után, a körülmények és viszonyok ügyes

elrendelése által, útat készít a csomó természetes és hihető feloldására: meg kell vallani, avatott kezeket kíván. A csomó szövetének szerkezetére megjegyezni nem lesz felesleges, hogy a csomók ne azon renddel oldassanak fel, a mint megkötöttek, hanem fordítva, azaz, a legutolján kötött csomó legelőször, a legelőször kötött pedig legutoljára oldassék fel. Ha a legelőször kötött csomó előbb felbomlik mint az utána kötöttekkel tisztában volnánk: a mű e feloldáson tuli részére érdektelenség, az egész műre pedig zavar borul. Világosulás kedvéért jó lesz szét néznünk Komoróci körül.

Komorócit ott hagytuk el, hol Angyal diákkal beszélgetésbe eredt, kihez a többek közt így szól: *Egy eszmém van, közlöm veled te fehér róka. Büszkeségem nem engedi hogy megölsem* (t. i. Zokolit). *Bele akartam veszni, s bajt vívni vele; de tervem jobb: az megöli igazán.* S azon jó terv, mellyet a fehér rókának kivinnie kellett, ebből állott: *Angyal diák, ki minden ember irását tudta utánozni, Zokoli személye s nevében olyan tartalmú leveleket szerkeztetett, mint ha Zokoli, Giskrával, a hon és király ellenségével, titkos egyetértésben volna. Azután Zokoli pesti gondviselőjét részökre hódították, kitől és a már kibérlett Ferke, Jankó és Zágor Pető hamis tanúktól, a Giskrához címzett leveleket, Szilágyi Mihályhoz küldötték. A megvesztegetett levélvivők, a hatalmas kormányzónak a leveleket átadják, min Szilágyi Mihály uram ő kegyelmé-*

nek lelke igen megörvendezett, mert a józan erkölcsű es érett gondolkozású ifjút, Zokolit, ki nem állhatta vala. Az egész dolgot, nagy nyilvánosságot akarván belőle csinálni, seregei közt kihirdette: s Zokoli neve, mint árulóé, meg volt bélyegezve. Evvel azonban nem elégedett meg egészen Komoróci, s még ráadásul, Zokoli két várát, az alatt míg ez a királyt hívó követséggel Csehország felé oda járt, kirabolta és porrá égette. Ez után Vadna felé vette útját Komoróci, hova Ábrahámot, a gazdag zsidót, cimborái felkerítették, s ő azt igen szép módjával, amúgy lovagi nemeslelkűségből, vérverejtékkel szerzett keresményéből egy hajszálíg kikoppasztotta. Komoróci szerelmes is volt, egy igen derék es szép, parancsolni szerető es tudó negédes nőbe, N. Nabuchodonozornéba. Hanem az imádott birhatásától ötlet legyőzhetlen korlátok zárták el, ugyan is: 1) ő a maga rabló lovagi tiszteletes arcával, annak szép színe előtt meg nem jelenhetett, 2) az imádott hölgy férje még életben volt, 3) ha az igazat meg kell vallani, Nankelreutherné nem is érzett szívében olyan szerelem forma hevülést Wratizláv iránt. S minthogy ezen akadályokat tisztességes úton módon elhárítani nem lehetett: szándéka elérése végett a legegyszerűbb, es így legtanácsosabb, eszközhöz nyult, azaz a hölgyet elraboltatta s Vadnára vitette. Míg ezek Vadnán így folynak, Mátyás, az erős akaratú, Budára ér, s szilárd himkezei közé ragadja

a kormány gyepelőjét azon országban, hol a rendtelenség és függetlenség, neki szilajodva, a jog és illedelem korlátain tul csaponga. A cseh rablók, és így Komoróci ellen küldi Rozgonyi Sebestyént és Zokoli Mihályt, kik Vadnát megrohanják, s kezdődik véres csata. Mig ezek a várt vívják, addig pilantsunk vissza Szilágyi Mihály uram ő kegyelmére.

Szilágyi, Zokoli iránt bizonyított indulatát, azon szivességgel is tetézte, hogy a leveleket Mátyáshoz küldötte. Mátyás Zokoliról hinni nem tudta, nem akarta, hogy e nemes levante, ki ő iránta olly szerény de hű és őszinte barátságot mutat, ki a rablók üldözésében olly hősi elszánást, olly életkockázató vállalkozást bizonyít: Giskrával titkosan levelezne s honáruláson törné fejét. A levelekkel indul Vadna felé, hova épen akkor érkezett meg, midőn a büszke sasfészek tetejét a lángok már lemésztertek, de kormos falai még füstölögtek. Zokolit hivatja, s tudtára adja, hogy ellene vád van. Az ifjú bizonyítványt kér, s Mátyás a levelet előmutatja: Zokoli egy futó tekintetet vetve a levélre, azt tulajdon irásának vallja; de miután azt jobban megvizsgálja, s olvasni kezdi, felkiált: „Ezt nem én irtam! ez ármány!“ Zokolira a három megvesztegetett tanú rá vall, ő ártatlanságát bebizonyítani nem tudja, s a vád szennye alól kitisztulva nincsen. Mátyás, mind e mellett Zokolit el nem fogatja, hanem, ártatlansága bebizonyítására hogy mezőt nyerjen, szabadon ereszti. A becsü-

letében mélyen sértett ifjú, kényes érzete keserűségében így szól: „Kegyességed, uram király, fel nem old köteleltségem alól. A Zokoli névnek szűz becsén, gyanú borong, vedd szent eskümet, hogy e pilanat óta Zokoli Mihály halva van. Nevemet, mindenemet visszavetem a sorsnak! ezen arcot itt, csak akkor látja az én nemes királyom s udvara, ha tisztán állhatok előtte.“ — Ezzel feltette sisakját, s leeresztvén annak rostélyát, hirtelen eltávozott. Ez után Komoróci es rabló bandájának üldözői közt, mint gyors és rettenthetlen lovagot, ezen név alatt látjuk: „Elemér a sas“. Giskrának Mátyással összebékeltetésén munkálódott, a rablókat váraikból s rejtekeikből egymás után kizaklatta. Egykor a ravasz fehér rókát, az Angyal diákot, elfogták, s ő vallott stb.

Ez azon mese rövid kivonata, mellyből azon nagy érdekű s gazdag belseű regény kinyilott; mellynek vezetéséről, s a körülményekkel, viszonyokkal összeszövéséről, ki bővebb és kimerítőbb ismeretet akar nyerni: annak magát a költeményt kell olvasnia.

A csomó szövésének tarkábbá s érdekesebbé tételére nagy befolyással bírnak az epizódok, kicsavarodások, vagy olly mellék mesék, mellyek a fő mesével összefüggésben vannak ugyan, de nem olly szorosán, hogy nélkülök az meg nem állhatna, s egységében megromlanék. Ezek, mondom, a regény érdekének nemhogy nem ártanak, sőt azt különösen

emelik ; s szüntelen a mese folyamát követő figyelemnek, változatosságuk által, kellemes pihenést nyújtanak. Maga Jósika is így szól: „Regény az által nem veszít, ha nem mindig egy fő eszme, s egy fő személy körül kerítkezik: sőt aligha nem neveli érdekét, midőn egy eszmétől a másakra vonatkozik, s megyen át részvétünk s figyelmünk: ha belvitatkozásra nyílik tág mező, összehasonlításában személynek személylyel, érdeknek érdekekkel, viszonynak viszonyynyal“ stb. Melly szavak értelmét, csak az epizódok beszövésére, és *nem másra*, kell magyarázni. Az epizódokról jegyezzük meg, hogy csak olyan mellék mesék vétessenek fel, mellyek a fő mesével, vagy annak történetével összefüggésben vannak; természetes s ne erőltetett módon szöveessenek be; nem kell őket olly hosszúra nyújtani s szélesre terjeszteni, hogy általok a fő mese fonalát kezünkbe kiszalaszszuk. Ide vág Jósika ezen intése is: „ezen átköltöztetése az érdeknek egy személytől a másakra természetes legyen, és a ki háttérbe kerül, arról lehangoltabb legyen, az érdek, s eleven ott, hol más lép a kellő fokra“ stb. A *Csehekben* illyen epizód a csillagász, Aminha, Zokoli és Serena története és a *Világos* című cikkely. Ezen epizódok a fő mese egységét kerekébbé ugyan nem teszik, s kimaradásokkal az meg nem csonkulna, de az egész mű érdekét nagy mértékben nevelik, a változatosság szerzésén kívül avval is, hogy általok Mátyás kora szellemének vallás- és tudománybeli állása tükröztetik vissza.

γ) A regény meséje felől van olyan vélemény is, mint ha multhatatlanul nem is kívántatnék a regényírótól annak szövésére s kifejletére szükséges figyelemfordítás; hogy a regényíró megfelel hivatásának, ha az életet, szokásokat s jellemeket hűven festi; hogy jó regény az is, mellyben egy személy egész élete, vagy egy család története ábrázoltatik; hogy a regény kezdődhetik a hős gyermekségén, s végződhetik a hős fiának férfikorán, ki honából Éjszak-Amerikába vándorlott stb. A *kifejlet* a mesének szintolly nélkülözhetetlen része, mint a kezdet és bonyolódás. S a mesének művészi szövése és a regénynek művészi előadása, ugyanazon műből egymást nem zárják ki. A kifejlet, a bonyolódásban előgördült akadályok elhárítása, mit több szavakkal így lehet kifejezni: a regény tárgyaul választott idea fejlődésekor a külvilággal összeütközik; az összeütközésből, minthogy tönkre egyik fél sem jut, csata áll elő; e csata kimenetelét ugy kell irányozni, hogy abból az összeütközés által megháborított harmoniája az ideának, mint resultatum származzék. A kimenetel millyen legyen, szerencsés-e vagy szerencsétlen, azaz, a hős elérje-e szíve kedvenc ohajtását, vagy az előgördülő akadályok elbukassák? azt a hős jelleméből előlángoló idea természete dönti el. A kifejlettől megkivántatik, hogy *kielégítő és megnyugtató* legyen. Kielégítő, ha minden akadály elhárítatik, megnyugtató, ha az idea megsértett harmoniája vagy megháborított súlyegyenese csillapatra jó. Midőn a hős szenvedélye jogos

szent érzemény, melly iránt minden kebel tiszteletre gerjed; a viszonyok pedig, mellyekkel küzdenie kell, jogtalanok s az érdekek ármányteljesek: a csatát még is olyan kimenetelre irányozza a költő, hogy a hős keble minden szép érzelmével egyetemben, az említett viszonyok és érdekek áldozatává lesz: akkor a kifejlet kérelhetlenül fogna sérteni. Ha a hőst valami nyavalyás, minden érdek nélküli érzélgés vagy rajoskodás ingerelgeti; vagy a tulságos buzgalom által megtévedt szenvedelme jogos viszony és tiszteletre gerjesztő érdek ellen támad fel: s e jogtalan csatában győzödelmet nyer, s büszke és csendes diadalérettel nyugalomra lép; a kifejlet szinte megháborító leend. Ez utóbbi körülmények közt úgy lesz megnyugtató a kifejlet, ha a hős a küzdés alatt, érzélgése vagy rajoskodása balgatagságát elismeri s róla lemond, vagy pedig a csatázás alatt szenvedélyéről a szenny, mibe tulsága által keveredett, letisztúl: a külső körülmények és viszonyok jogszerúségét elismeri, velök kibékül, s körükben munkálva lép föl. Ha pedig a szilaj körülményeket és viszonyokat, kedvelt érzelmeihez nem módosíthatja: önmagába vonúl, s egy még valahol számára létező kört keres, hol keble hevét nyugalmas panaszokban kiforrván, önmagában találja jutalmát.

A hőskölteményírók, költeményök meséjének készítésében, nagy figyelmet szoktak fordítani arra, hogy az *csodálkozást* gerjesztő legyen, mellynek az emberek nagy részére, különösen a tudatlanabbakra,

mondhatlan hatása van. E csodálkozás eszközlésére, a csomó szövése végett, meséjüket olyan természet feletti lényekkel (istenek, machinák) pótolták, mellyek a nép akkori hiedelmén és vélekedésén alapúltak. E lények a költemény személyeire nagy befolyást gyakoroltak (lásd 67 s 68 l.), a mese menetele tőlök függött; de még mind ezeknek fölötte állott az örök *sors*, mellynek a költő legnagyobb önállást és hatalmat adott. Hogy Homerosnak miért volt szükség, költeménye meséjét csodálkozást gerjesztőnek alakítani; abba az istenek befolyását beleszöni; s a sors kezébe legnagyobb szabadságot és hatalmat adni: abból lehet leghihetőbben megfejtteni, hogy Homeros korában a költő volt kora és nemzete szellemének képviselője; ezek énekéből vett a nép oktatást, világsodást, mind erkölcsi mind vallási tekintetben; az énekelt rhapsodiának kellett szeretetet, buzdulást gerjeszteni a rény iránt, s fogalmat és tiszteletet támasztani a nép hitének isteneiről. A nép szívére, akkori miveletlen és durva állapotjához képest, nem elvont gondolatok, mély reflexiók, finom és szabatos okoskodások hathattak; hanem szertelenül nagy események, csodás történetek, mellyeket csak istenek befolyásával lehetett véghez vinni, mellyek nagyszerűsége az emberi erő kisdéd hatalmát és tehetségét meghaladta. Homeros hát, hogy figyelemgerjesztő lehessen, hogy közönsége szívére hathasson, hogy annak szemé elé állíthassa a kor erkölcsi és vallási miveltségben állását: nem célszerű, hanem szükséges volt a ma-

chinák felvétele. Idő változásával azonban, minden természet feletti lény, a babona és ál hiedelem minden tündér teremtményeivel együtt létét elvesztvén, az eféle machinák a költeményekből is lassanként kimaradoztak. A középkori lovagregényekben mind a mellett találunk ezekhez hasonló lényeket: millyenek a búbájosok, sárkányok, megsebesíthetlen emberek, megbűvölt várak és fegyverek stb, mellyek bár hihetetlenek és nevetségesek, az akkori idők tudatlanságához, legendáihoz, magia, alchymia, necromantia felől uralkodó képzetéhez, mégis igen illőek valának. A sors vagy gondviselés játékát vagy munkáját eltagadni lehetetlen, mi szerint t. i. valamelly elkezdődött esemény vagy történet előre el nem látott, vagy el nem is láthatott fordulatokat, s meglepő kifejtet vesz magának. Ennek élő bizonyítványaira találunk a mindennapi élet eseményei és története körül is; s minthogy a regény fő hivatása, a tárgyul választott ideában az életet tükrözni vissza: a gondviselés említett munkája a mai divatregényekben is méltán és célszerűleg helyet foglalhat. Ezt némellyek e szókkal fejezik ki: a regény meséje meglepő legyen. Ide tartozó meglepések a többek közül az illyenek: *valamelly szétszórt család tagjainak, mint testvérnek testvérrel, magzatnak szülővel, vagy régi szerelmeseknek és barátoknak kalandos találkozására, s egymást megismerése* stb. S meg kell valani, ha a mesébe a sors eféle játéka ügyesen beleszővetik, azaz, ha a mese ilyen személyek jellemé-

ből, tetteiből s egymáshoz viszonyából származik: a mű érdekét nagy mértékben neveli, különösen azon olvasónál, ki csak a mese folyamával foglalkodik, és annak irányával, célzásával, psychológiájával keveset vagy semmit gondol. A „Csehek“ különben is érdekes meséjének még érdekesebbé tételére Jósika illy nemű játékát használta a sorsnak: mi szerint Komoróciban, Nankelreuthernében és Aminhában a zugligeti remete gyermekeire találunk. Azon észrevételemet nem hallgathatom el, hogy Jósika, kit méltán szerethetni azon szép irói elveért, hogy *erkölcsre hatást* eszközölni ohajt műveivel, a sors említett játékából, melly csupa olvasási inger gerjesztésére szokott számíttatni, ezen psychologiai észrevételt vonja ki: „Látjuk ugyanazon család sarjadékit „a körülmények s nevelés befolyása által egymástól „egészen különböző lényekké alakulni; s így azoknak „hatását kedélyre, lelkületre.“

Mielőtt a következő fejezetre átmennék, tesztek említést arról is, ha *vajjon az író a képzeletből merítse-e költeménye meséjét és történetét, vagy pedig a történetrajz forrásaiból?* A regény meséje lehet a költő képzelődésének eredeti teremtménye, de lehet az a történetrajzból kölcsönözött is, s ezek körül is bir az író a választott tárgyon kénye kedve szerinti módosítás szabadságával; minthogy nem a tárgy külső oldala, hanem belső lényege, képezi a költemény tartalmát. Iparkodjék az író azon ideát, melly a mesévé alakítandó történeten keresztül huzódik, minél

tisztábban fogni fel s minél világosabban állítani elő. Azon körülményeket és mellék eseményeket, mellyek annak kivilágítását nem mozdítják elő, hagyja el, s azok hiányát pótolja olyan költöttekkel, mellyek az idea kifestetésére feltűnő szolgálatot tesznek (lásd 78. stb l.) — Ha az író azon történetet, melly a regény háttérbe vonuló alapját képezi, a történetrajztól kölcsönözi, annak módosításával, változtatgatásával, nem lehet olly szabad kénye szerint bánnia, mint a mesévé alakítandóval. Az évkönyvekben feljegyzett történetnek a kor szelleme adott változhatlan életet, s a költemény meséjében a történet ezen sajátos életét kell visszatükrözni, melly költött nem, csak való lehet; minthogy ollyan kör életét mellyben az író soha részt nem vett, nem festheti. A történet azon oldalait, mellyekhez a mese támaszkodik, ki kell választani, s úgy állítani elő mint történetek; de azt módosítani, azaz, a megtörténtnek egy részét meghagyni s az elhagyottat költöttel pótolgatni, ha szabad volna is, nem tanácsos: mert a historiai datumokon alapuló események elegyülése a költöttekkel természetesen nem történhetik, melly a költemény komoly méltóságából sokat leróna. Azonban nem állítom azt, hogy a történetből azon aprólékos eseményeket, mellyekkel a mesének semmi összeköttetése nincsen, bizvást kihagyni ne lehetne. Az alapul választott történet előtüntetésén csak az előadási ügyesség hát az, melly körül az író költői erejét és tehetségét kimutathatja. Ha a mese ollyan személyek

jelleméből nyilott ki, kikről hallgat az irás: az alap történetrajzi részszel nem birhat, s háttérül, mellyen a mese mozog, csak azon nemzet vagy néposztályi kör marad az őt jellemző szokásokkal, erkölcsi, vallási, családi, társalgási szellemmel, mellyben a költemény személyei, mint tagok, járulnak.

A mese és történet, személy és külvilágközt, mi viszonynak, harmoniának és aránynak kell uralkodni, annak fejtegetésére a következő fejezet van szánva.

II. FEJEZET.

A regény szerkezete.

a) *Viszony, harmonia:*

Eddigi haladásunk szerint, a regény tárgya kifejtve áll előttünk, mellynek sokfelé ágazó s különféle vegyületű tartalmát utoljára e két szóba láttuk összevonulni: *mese, történet*. A mese a cselekvő személyek tettéből, a tett jellemükből származott: a tulajdonképeni tárgy tehát, minél tovább nem mehetünk, a jellem, melly nem egyéb mint az idea nyilatkozata. Az idea azon személyek belsejében él, kiknek jelleme által magát kinyilatkoztatja. Ezen személyeknek, mint embereknek, külvilágra van szükségök, mellynek körébe tartozzanak. E külvilág, természeti és szellemi elemre bomlott fel előttünk. A természeti elem tartalmát képezi a hely, vidék, tartomány, égal, termékek és a mellyeket ezekből az ember céljaira és szükségeire fordít élelmi és kényelmi

tekintetben; a szellemi elem tartalmához pedig a családi és polgári élet tartozik viszonyaival és érdekeivel együtt, millyenek a rangviszony, rokonság, birtok, falusi városi élet, erkölcsi s tudományos miveltetés, társalgás és szokások tarka vegyülete. A tárgy e sokszerű tartalmából ha regényt akarunk összeszerkezteni, ügyelnünk kell a viszonyra, harmoniára és arányra. Ezek közül legelőször is lássuk azon viszonyt és harmoniát, mellynek regényben uralkodni kell a

a) személyek és természeti elem közt. A regény hivatása lévén, a személyt vidékkel együtt állítani elő; nem kell felejtetni, hogy a vidék van a személyért és nem megfordítva. Ezért a természeti tárgyak csak annyiban foglalhatnak regényben helyet, mennyiben a személy belsejével némi összeköttetésben vannak, s a mennyiben a személy azokat céljára fordítja s szükségére használja. Csermelyek, folyók, halmok, hegyek, rónák, barlangok, tengerek stb bizonyos helyei, költeményben azért bírnak érdekl, mert ott a személy valamit érzett és cselekedett. Scamander Iliásban főleg azért érdekes, mert Achilles harcolt partján, s a megölt trójait annak hullámaiba hajította.

Minthogy a vidék csak a személy belsejével összefüggés által nyer érdeket; ezen érdek még kellembesebbé tételére, szükség a külvidék és személy belseje közt bizonyos harmoniának, összhangnak is uralkodni. A beduin csak füvetlen sivatagával, szellős sátorával, forró égéljával és nem jéghegyekkel van harmoniában. Ez nem alhatik hófuvat árnya alatt, s

metsző éjszaki szél nem veresítheti meg arcát; midőn a fagy edzette moszka szakállára és bajuszára zúz ül, de a Scirocco zúgását nem ismeri. Ossian költeményeiben a hervatag fenyér, mellynek bogáncsai közt siralmas szél lengedez; a sötét barlangok, mellyek rejtekeiben a viharok bömbölését lassan hallhatni; a domború halmok, mellyeket villámos felhők sátoroznak be: mintegy emelni látszanak az ezeken megjelenő borongós keblü hősök fájdalmát és busongását. Julius Caesar 1. felv. 3. jelenésében, Cassius és Casca lázongó kebleinek szilaj vihara kellemesen vegyül a dühöngő égi háborúval.

Ugyan ezen viszonyt és harmoniát kell szem előtt tartani azon tárgyaknál is: mellyek az élelem és kényelem előmozdítására szolgálnak, millyenek az evés, ivás, ruházat, fegyverzet stb.

A dologhoz szorosán nem tartozik, még is jegyezzük meg, hogy a történetrajzból vett tárgyak, azon nyereséggel és elsőbbséggel birnak a képzelet eredeti teremtménye felett: hogy amazokon az említett viszony és harmonia, a legkisebb részletig, késsen találatik; ezeken nem. Költő igen eltéveszti hivatását, ha azon alkalmas anyagot, mellyel az évkönyvek és való élet kínálkozik: részvétlenségből, vagy sületlen eredetiség utáni viszketeges kapkodásból, költeménye tárgyaul nem méltatja. Némellyek pedig nagyobb dicsőségnek tartják, még soha nem látott és nem hallott eredeti tárgyakat állítani elő, mint a kész anyagot művészileg kiképezni; holott a

szükséges harmoniát eltalálni, amott sokkal nehezebb, mint itt; kivált azt, melly

β) a nép és kor szellemét illeti. A kor és népszellemével, hogy mi viszonyban és harmoniában álljanak a regény személyei, az e következő vizsgálatra vezet.

Ha az író költeménye tárgyát a mult korból veszi, fog azon találni olly aprólékos és sajátos maradványokat a mult kor jelleméből, mellyek az ő kora jellemétől nem csak különbözök, sőt néha ellenkezők is. Itt figyelmet érdemlő kérdés, hogy *a mult korból vett tárgyak előállításánál vajjon a költő elfelejtse-e egészen a maga korát, és csak a multat iparkodjék, minden részletig, visszatükrözni? vagy talán nem csak felszabadítva, sőt kötelezve van arra, hogy azt saját korának ne csak általános, hanem részletes nézetei szerint dolgozza ki?* Ez egyik ollyan tulság volna mint a másik.

αα) Ha a költő a mult kort egészen feledve, csak kora nézeteit tartja a kidolgozásban szem előtt, ez származhatik: 1) a mult kor nem ismeréséből. Hans Sachs a tizenhatodik századbeli német irodalom varga legényből cseperedett egyik bajnokának irományaiból, több ide tartozó nevetségesen együgyü példát lehetne felhozni. Ide tartozik p. o. azon jelenet, hol az Úr Ádám gyermekeit megáldja, azaz, az egyiket kereskedőnek, másikat pásztornak, harmadikat polgármesternek, negyediket vargának stb szánja, s a szerint ad rájuk áldást. Ennél még derekabb példa

azon jelenet, midőn az Ur, Kaint, Ábelt, stb a miatyánkra, tizparancsolatra, kátéra oktatja, épen úgy mint a tizenhatodik századbéli iskolatanító. Ábel jó tanuló, szerény fiú, Kain egy makrancos, rossz fejű fickó' stb. Továbbá történhetik ez: 2) miveltségi gögből, midőn a költő, kora nézetei, szokásai, gondolkozás- és társalgási módja, szóval, kora szelleme iránt olly elfogult, hogy a mult korból merített anyagot, műve tárgyaúl addig el nem fogadhatónak tartja, míg saját kora szellemével bémázolva nincsen. Két nagy tekintetű és jeles műbíró, H. Blair és Hegel e hibával vádolják a franciák úgy nevezett iskolai izlését, melly körül Voltaire és Racine vitte a fő szerepet.

ββ) Ennek egészen ellentéte a másik felfogásmód, midőn t. i. az író a mult kor szellemébe egészen elmélyedve, azt minden részletes sajátságával együtt iparkodik visszatükrözni. Az író itt magát ahoz tartsa, hogy a költemény tartalmaúl választott tárgynak belső magvát, melly örök, melly soha el nem vesz, azaz, az ideát, melly a tárgynak életet adott, iparkodjék kifürkészni; a kor szellemének azon részletes sajátságait, mellyek az idea kivilágítására nem fordíthatók, hagyja el: de azokat, mellyek az idea művészi előállíthatására feltűnő szolgálatot nyujtanak, s a kor sajátságos szellemét visszatükrözik, némellyektől bár melly aprólékossággal bibelődésnek tekintessék is, meg kell tartani. Innen az angolok Shakespeare historiai drámáiból azon jeleneteket, mellyek a mai kor erkölcsi és politicalai miveltsége mögött vannak,

kihagyják, mert a közönségre kevés vagy semmi érdekűek. A legjobb műnek is azon oldala, mellyet az író korának uralkodó szelleme nyomott rá, mulandó: melly oldal későbbben, vagy más nemzetnél, ha t. i. a mű színpadra jut, megváltoztatást, kihagyást, vagy újra dolgozást kíván. Itt van helye megemlíteni a mű-biráktól úgy mondatott *αναχρονισμην*-t (korelleniség). Korelleniség volna, ha Orpheus hegedűt tartva kezében festetnék. Hanem van ennek figyelmet érdemlőbb jelentménye is, melly abban áll, midőn a személyek úgy beszélnek, éreznek, reflectálnak, tesznek, miként erkölcsi, vallási vagy politicalai miveltségek, azaz, koruk szelleméhez képest azt tenniök lehetetlen. De ha felfogja a költő tisztán és világosan személyei jellemét, s azokkal saját érzeményök- és jellemökhöz képest beszéltet és tetet, úgy a mint a maga kora művészi miveltsege kívánja: akkor az imént említett hibába nem esett. Nem hihetjük p. o. hogy Homeros hőseinek tettén, érzelmén és beszédén Trója falainál azon művészi szépség és tökély lett volna észrevehető, mellyet Iliásban találunk stb. Hanem korelleniségbe esik az író, ha erkölcsi, vallási vagy politicalai műveltségét egy későbbi kornak, olyan korra vagy nemzetre viszi át, melly annak szellemi műveltségével meg nem egyezik. A keresztyén vallás p. o. az erkölcsökben sok változást tett olyat, melly a görögnél egészen ismeretlen vala. Illyenek az *ön-tudat reflexiói, küzdései valamelly tette határozódásnál, hogy t. i. jó lesz-e az vagy nem? illik-e az*

ő hozzá vagy nem? stb; továbbá a lelki harc, az öntudat mardosása, bünbánat, megtérés stb: ezek a későbbi kor erkölcsi és vallási mivelődésének szüleményei. A görög hős habozásról, bünbánatról stb nem tud semmit, a mit tesz, az meg van téve, rajta nem töprenkedik, nem sopánkodik: e szerint, ha ki Orestest mai időben színpadra állítaná, s Hamlet magánbeszédét szavaltatná vele; az méltán rovathatnék meg arról, hogy a kor ellen hibát követett el. Még egyszer ismétlem azt, mit már fölebb is megjegyeztem, hogy t. i. iparkodjék az író a mult korból merített tárgyban az örökké maradandó ideát fogni fel, s azt saját művészi miveltsége- s jártasságától kitelhetőleg állítani elő; a kor szellemének azon aprólékos részleteivel pedig, mellyek az idea kivilágítására nem fordíthatók, s csak a mult kor elkorhadt ereklyéinek tarthatók, ne babráljon, minthogy érdektelenségök miatt művészi érdemmel nem bírnak.

γ) Ki a regény tárgyának említett elemeit egymással szép és kellemes harmoniába tudja hozni: az el fogja találni a *mese* és *történet* közt is azon hangulatot, melly alatt ezeknek vegyülniök kell. A történeti regények tárgya, viszony és harmonia tekintetében, mi elsőbbséggel bír a nem történetiek felett, láttuk felebb a 121. lapon: úgy hogy azok meséje és története közt, a kész viszony és harmonia kedveltető kellemét elrontani nagyobb feladat, mint a csupa költött regények meséje és története egybe olvasztásánál a sértő izetlenséget elkerülni. Melly izetlenség-

be keveredéstől némileg az óvhatja meg az író, ha az alapul választott nemzet és néposztály szellemét tökéletesen ismeri, azaz, ha annak magányos, nyilvános élete módjában, szokásaiban s viszonyaiban, erkölcsi, vallási s társalgási műveltségében, szükségében s érdekeiben jártas és avatott. Mondom, ezek kimerítő ismerete nélkül nagy feladat, mese és történet közt kellemes harmoniát alkotni; s még nagyobb, tán lehetetlen a nemzeti vagy néposztályi általános életet egyes személyekben vissza tükrözni. Komoróci szilaj függetlenségének meséje igen illik Mátyás energicus korának történetéhez; Wilhelm, művészet utáni sovár vágyához illőbb kört alapúl a színészi életnél nem választhatott volna; a Carthausi, bánatos érzeménye mélységével, a körülmények zivatarától letaposott s elevenséget vesztett energiájával, az eldugott zárda sötét falai közt igen otthonos. Ide temérdek regényt lehetne például felhoznom, mellyek alkalmazása a kezdőtől is kikerülhet; azért e tárgynál tovább nem késem, hanem, mielőtt az egység fejtegetésével e fejezetet is bevégeznők, jegyezzük meg a megjegyzendőket az

b) *Arányról.*

a) Még egyszer emlékezzék vissza az olvasó azon fogalmakra, mellyek előttünk *mese* és *történet* név alatt ismeretesek. A mese a háttérbe kerülő történet eseményeivel és körülményeivel, mellyeken keresz-

tül huzódik, lehetőleg össze legyen forradva. Ha a mese, a történet körülményei-, viszonyai- és eseményeivel összekapcsolás nélkül is, tökéletesen érthető egésznek képez: a történetre, melly nélkül regényt képzelni lehetetlen, szükség nincsen. Továbbá a mese a történetet, mellyen mint alapon mozog, ne emészsze úgy fel, hogy ez önállását elvesztve, mintegy a mese szolgálatára láttassék teremtvé lenni. Viszont a mese ne enyészszék úgy el a történet eseményei közt, hogy annak fonalát kezünkben kiszalaszszuk, szem elől egészen eltéveszszük, s utoljára egyebet ne lássunk a szélesen terjedő s hosszan nyuló történetnél, mellynek határai nincsenek. Ez utóbbi aránytalanságba akkor esik az író, midőn igen egyszerű mesének sokszzerű eseményekkel gazdag történetet vesz alapul, s ennek olyan viszonyait és körülményeit is iparkodik feldolgozni, mellyekhez a mese, természeténél fogva, nem támaszkodik. A fő az, hogy a regényben legyen élet és elevenség. Élet és elevenség csak úgy leend, ha e két fő oldal, a mese t. i. és történet, a regény kezdetétől annak végeig szoros összeköttetésben maradnak; e kölcsönös viszonyban önállásukat megtartják, s mindegyik oldal tulajdon önállásának megtartása végett, a másikat meg nem sérti, annyi- val inkább fel nem áldozza. Mátyás derék kora nem azért van a „*Csehek*“-be felvéve, hogy legyen valamely alap, mellynek köréből Komoróci dicséretes lovagiségének meséje kibontakozzék; viszont e történet sem követelheté a művésztől azon kedvező rész-

rehajlást, hogy Komoróci uramról megfelejtkezve, ezt árnyékba, őt pedig a színpad fényfokára állítsa. A mese és történet egymáshoz e viszonyából, azon következményt vonhatjuk ki, hogy igen egyszerű mesének, nagyszerű eseményekkel gazdag történetet; s viszont tömérdek eseményekből és viszonyokból szőtt mesének kisszerű történetecskét választani alapul, nem hogy aránytalanság, de lehetetlenség is. Ilias, a mese és történet közti szükséges arányra, örökké tökéletes példány fog maradni.

β) Itt van helye megemlítenem, hogy én novella és regény közt azon különbséget látom, mi dráma és dráma, epos és epos közt van. Egyik négy énekre terjed mint Eger, másik huszonnégyre mint Ilias, egyik dráma egy, másik öt felvonásból áll. A novellában, ha ugyan olyanokat kell mintául vennünk, mint Balsac Gyémánt gyűrűje, Jósika Merkur Vidje, Hütlen híve stb; épen azon alkotó részeket találjuk, mellyeket regényben. A novellában kell mesének, kell történetnek lenni, mint regényben. A novella meséje és története közt épen azon viszony, harmonia s arány kívántatik meg, melly regényében. A regény meséjének szintolly kielégítő s megnyugtató kifejetűnek kell lenni, mint a novelláénak. Egy történet, szintúgy több regény, mint több novella és dráma meséjének magvát hordhatja magában; mint ezt a trójai, thebaei népmonda és a keresztyének pogányok ellen viselt dolgainak története bizonyítja. A regény meséje szinte egy ideát fejt ki előttünk,

mint a novelláé. Eger meséje egyszerű, Iliásé e mellé állítva bonyolódott. Iliás története nagyszemélyes eseményekkel gazdag, Egeré azéhoz hasonlítva szegény és kopár. Az egy felvonásos dráma meséje egyszerű, mert az összeütközés kevés érdekléssel és viszonytal történhetik; az öt felvonásosé bonyolódott tartozik lenni, mert a kevés viszonytal és érdekléssel összeütközésből származott cselekvényt, meg nem foghatom, miként lehetne öt felvonásra kinyújtani, úgy, hogy a dráma, kezdetétől végezetéig, figyelmet és várakozást lekötő lenne. A regény meséje, minthogy a hős jelleméből kinyílt idea több személy jellemével, s többféle körülménnyel, viszonytal és érdekléssel jó érintődésbe és összeütközésbe: nem lehet más mint bonyolódott. A novella meséje, minthogy a hős, vagy bősé jelleméből előlobogó idea (melly többnyire a családi élet fogalmával egybeolvadt érzelmekből származik) csak kevés személy jellemével, kevés körülménnyel, viszonytal és érdekléssel jó érintődésbe s összeütközésbe: nem lehet más, mint egyszerű. A regény az alapul választott történet eseményeinek előadásával, vidékek festettségével, személyek körülményes rajzoltságával, epizódok beszövésével, egyes részek kerek kialakításával (minthogy az író előadási tehetségének erejét ezeken mutatja ki) a mese kifejtettségére fordított figyelmünket, a kialakított egyes részek és tárgyak vizsgálatára csalja, melly ezeken is, mint érzékei alá eső minden tárgyon, szintolly érdekléssel mulat, mint az összeütközések felbomlásán. A no-

vella, kisebb körben fordulván meg, meséje egyszerűsége miatt, epizódok beszövésével, egyes részek és tárgyak tökéletes kialakításával, egyes személyek jellemének terjedelmes fejtegetésével, az előbbi lapokon említett viszony és arány tekintetéből, nem foglalkodhatik: e szerint nincsen alkalma figyelmünknek és várakozásunknak, melly most meg nem oszlott érdekekkel függ a mese kifejtésén, más tárgyakon andalognia. Ezért úgy tetszik aztán mint ha: „a „novella érdeke a kifejtésben állana, a románé inkább az élet változatos folyamában, haladásában s „irányi hív ábrázolatiban“. Ha a novellát elbeszélő drámának kellene tartanom, azt mondanám: a novella egy felvonású, a regény öt felvonású dráma elbeszélése. Vegyük fel p. o. hogy egy olly gazdag meséű dráma mint Lear, Titus Andronicus, Don Carlos stb, csak annyira széles előadású irótól mint Jósika, regénynek dolgoztatik ki. Mondom, ha ezen drámák gazdag meséjéhez, az arány szabályai szerint gazdag történet választatik alapnak; s egyes részek kerek kialakításán, a regényi előadás késedelmezni szerető természeténél fogva, bíbelődik; az elbeszélés folyamát a drámában igen szűk korlátok közé zárt reflexiókkal elárasztja: a cselekvény kimenetelén csügghető figyelem e singularitásokra ragadtatik, mellyek: „az egésznek teljesen alá vannak rendelve“; mégis a rájuk fordított regényi előadás ereje által úgy hatnak ezen singularitások is, mint a cselekvényt szülő összeütközések felbomlása. Ekkor készen vagyunk az

elbeszélte drámával, melly az említett regényi előállítás által legalább is három, négy kötetnyi novellára fog terjedni.

γ) Az egész regényt kisded részekre szokás osztani, mellyeknek itt csak minőségéről, nem pedig mennyiségéről lehet szó. A regény, késedelmező haladásánál fogva, — mert: „Der Roman — mond Goethe — musz langsam gehen, und die Gesinnungen der „Hauptfigur müssen, es sey auf welche Weise es wol- „le, das Vordringen des Ganzen zur Entwicklung „aufhalten“ — minden felvett tárgynál szeret megállapodni, azt érdekessé kialakítja hogy benne élet és elevenség mozogjon, miként az emberi testben, minden egyes tag, kéz, ujj, íz stb bír saját alakzattal. Az illy kiművelés által az egyes részek önállást nyernek, de csak olyat, melly által egymáshozzi függősök (mit a regény belső élete ad) fel ne áldoztassék. Az összefüggéstől nem kívántatik, hogy külsőleg is látható legyen, hogy a részek úgy folyjanak egymásból mint láncszemek. Ha a költeményben nincsen egyetemes életforrás, mellyből mindegyik részre elevenség szivárogna: az illy külső összekapcsolás által nem fognak azok egy egészsze összeolvadni. Ovidius *Metamorphosis*-aiban, az *Ezeregy éjszaka* cím alatt ismeretes arab regékben, egyik történet a másikból ered és foly; és nem lehet állítani, hogy bennök volna általános élet, a mellyből ezen egymásból folyó történetekre elevenség szivárogna. Jósika, Walter Scott, Bulwer, Paul de Kock sok jó regényében

nem található a részek külső kapcsolata; azon egybefüggést azonban, melly regényben megkívántató, melly az egyes részeket különválni nem engedi, tőlök megtagadni, elvitatni nem lehet.

c) *Egység.*

Ki az eddig mondottakat figyelemmel kísérte, átláthatta, a regényben megkívántató egységről, véleményemet. E szó azonban *egység* sokkal közönségesebb és mindennapibb levén, mint azon fogalom, mellyet én vele összekapcsolok; nem lesz felesleges, róla, e következő sorokat átpillantani.

Ki azt állítja, hogy a regény mindig egy fő személy, egy fő eszme körül kerítkezzék; egyik eszmétől másikra soha ne vonatkozzék; epizódokat körébe föl ne vegyen; egyes részek kerek kialakításával, holmi vidékek, ruházatok, fegyverzetek rajzolgatásával, az elbeszélés folyamát megakasztó reflexiókkal, okoskodásokkal az olvasónak ne unalmaskodjék; hanem nagy szaporán, nagy rövid és szépen beszélje el, de csak azt, *mi a dologhoz tartozik*, hogy mi kimentele lett a mese összeütközéseinek? mi történt a hőssel? mert különben a regény egységét megsérti: annak regényről tiszta fogalmai nincsenek. De az sem igen bir tisztább fogalommal a regényről és ennek egységéről, kinek véleménye ide vág: a regényíró egyedüli hivatása, az életet a maga valóságában hűven festeni; a személyeket jellemök s kedélyök mély-

ségével s indulataik titkos rugalmival együtt feltárni; az elbeszélés folyamát a mindennapi tapasztalással összefüggő s életbe vágó hasznos reflexiókkal, okoskodásokkal jó gazdagon megfűszerezni: de ennél többre és egyébre ügyelni nem tartozik, mert ez által tökéletesen megadta a regénynek savát borsát. Arra p. o. minek ügyelne, minek fordítana figyelmet, hogy a regényben egy fő eszme kifejtését tűzné ki célul; a mellék eseményeket vagy epizódokat annak kivilágítására fordítaná; az összeütközéseket kielégítőleg és megnyugtatólag oldaná föl; s így a regényt egy organicus egészsze alakítaná stb. Mellyek ez értekezés folyamában eddig kifejtettek, azokat az egységre alkalmazva e szavakkal mondhatjuk el: A regényíró lelke fel van hevülve valamelly ideától, melly neki érdekesnek és művészileg kiképezhetőnek látszik; felkeresi a helyzetet, hol az legelőször felpattant: figyelemmel megjegyzi az akadályokat, mellyek annak fejlődése közben elő gördültek; kifürkészi a rejtett szálakat, mellyekkel az a külvilág természeti és szellemi viszonyaihoz szövődött; végre azon pontnál megállapodik, hol az akadályok elhárultak, az összeütközések megszűntek s az idea ezek által megháborított súlygyene vagy harmoniája, ismét csillapatra jött. Azaz, a regényben úgy lesz egység, *ha abban egy idea fejlődése állittatik elő, úgy a mint az támadott és végződött; visszatükrözvén a kor és nemzet vagy néposztály szellemét is, mellynek körében az idea életet nyert.* Ha a regényíró ezt,

előadása gyönyörködtető mesterségének ráfordításával költeményében elérni iparkodott: akkor regényében van egység, s megtette azt, mit regényírótól követelni lehet.

III. FEJEZET.

A regény előadása.

Kevés az oktatás, mit e fejezet körében nyújthatok, pedig regényíróra nézve, a három közül, ez a legnagyobb fontosságú: mert az előadás úgy szólván varázs mestersége az, melly a művet művé teszi. A tárgy és előadás közt olyan viszony van, mint gondolat és stilus között. Az érzelem és gondolat az, mi a nyelvnek valódi érdemére és maradandó becsére válik. A szavakban gazdag, kitételekben cifra, de érzelmekben és gondolatokban üres előadás, ha némelyektől néha magasztaltatik is, de józan ízlés érdemre soha sem méltatja. A nyelv, melly pongyolán szerkezett szavakban és kitételekben való érzést és gondolatot rejt, nem fonák izléstől mindig többre becsültetik annál, melly cikornyás szavakkal felpiperézett kitételekben, vagy igen elcsigázott, vagy igen elkopott érzelmet és gondolatot ad elő. Ezt kell tartani a költemény tárgya és előadása közti viszonyról is. Annyi igaz, hogy ugyan azon tárgy, különböző tehetségű írók keze közt különböző művészi érdemet és tökélyt nyer: de az is igaz, hogy silány tárgy, a legpompásabb előadási tehetség ráfordításával is, még eddig maradandólag művészi tö-

kélyre és érdemre nem emelkedett. Learnek p. o. azon kidolgozását, mely 1593 év körül került ki valami fűzfa költő műhelyéből, feledékenységbe borította a művészet szelleme; midőn Shakespeareét még ma is becsülik, és bámulni fogják még akkor is, midőn egy jövődő korszak szelleme, a regényes kori költészetet árnyékba fogja állítani. Az előadás mesterségétől hát *sok* függ, de *minden* nem. Előadásbeli hiányt, szerkezeti tökély soha ki nem pótol: ellenben az előadás mesterségének egyszerű és heves módja, a tárgy és szerkezet körül elkövetett olyan hibákat nézet el velünk, mellyeket műbíró gáncsolás nélkül nem hagyhat. Hogy példáért messze ne menjek, csak Vörösmarty hőskölteményeit említem meg. A kor, szellemével együtt, mellyhez a költő eposai meséit támasztotta, oly kopár és meddő, hogy azt hősköltemény alapjául kiképezni, majd lehetetlen (lásd 66 — 70, és 114 s 115. l.); még is az előadási mesterség méltóságos erejével, oly kedvesekké, s szívhez és képzelődéshez szólókká tudta azokat Vörösmarty tenni, hogy némellyek szinte nyilvánosan megkérik, hogy ő csak hőskölteményt írjon, de drámát ne, mert arra nagy hivatása van, erre semmi. Annyi igaz, hogy irodalmunk, különösen nyelvünk művészi érdemében, az ő műveinél derekabb elmeterméssel még nem bír. — Minthogy a szónoklat tiszte, a nyelv szép, kellemes és öszhangú szerkezetéről, a kitételek ékességét előmozdító képekről ismeretet és oktatást nyújtani: az előadás mesterségében, annak szor-

galmas tanulása nélkül, csak középszerűségig sem lehet emelkedni. Annak tanulása, hogy t. i. a nyelvbeli képek közül melyek tarthatók a tüzes képzelődés, vagy heves megindulás szüleményeinek, szóval, a szónoklattal foglalkodás, ízlésünket finomítja, csinosítja s lassanként felébreszti bennünk azon tapintatot, mely kényes választást tud tenni az *illik* és *nem illik* közt. S ha e tapintat a költői képzelődés meg nem tanulható erejével páruul, mit Hugó A. ihletnek nevez: könnyü eltalálni, millyen hangzatú s ereű szó illik legjobban az érzelemhez s gondolathoz; viszont millyen hangzatú és ereű kitétel illik legjobban a képzelődés és szív hevültségéhez, mely hangulat eltalálása nélkül, sem kellemes, sem szivreható előadásra szert tenni nem lehet. A szónoklat szorgalmas buvárkodásán kívül, megkivántatik a költőtől H. Blair állítása szerint a jó szív és nemes lélek is: mert a becsületérzet, erény, nagylelkűség, honszeretet stb forró és eleven érzésének tüzét csak úgy élesztheti, csak úgy támaszthatja fel bennünk, ha maga is azon érzelmek szentségét és tekintetét tiszteletben tartani hajlandó.

Az előadás körül tudandók azon részletes fejtegetésébe ereszkedni, mely a szónoklat körébe tartozik, nem fogok: csak a regényi előadást eszközlő leírásról, elbeszélésről és beszélgetésről mondom el röviden mondani valómat.

---

a) *Leírás.*

A leírás, melly távollevő vagy mult tárgyakat, érzeményeket megjelenítve állít elő, vagy külső vagy belső, a szerint, a mint valamelly vidéket, erdőt, barlangot, fegyvert, ruházatot, evést, vihart, égést stb, vagy pedig érzeményt, szenvedélyt, jellemet stb teremt képzelet elé. A külső tárgyak költeményben csak annyiban bírnak érdekekkel, mennyiben a személyekkel némi szellemi összeköttetésben vannak. Ha az író ezen szellemi viszonyzatra semmit sem ügyelve, csupa terjedelmes, holt rajzolatásokba ereszkedik, könnyen unalmat okoz s hosszadalmassággal vádoltatik. A vidékek leírása legyen a természethez olly hű, mint a földrajz, de ne legyen olly körülményes és terjedelmes mint ez lehet; hanem a vidéknek csak azon pontjait tüntesse ki, mellyek annak egyéb vidékektől megkülönböztető saját jellemére tartoznak. Ne iparkodjék a természettel, a legpontosabb részletességig vetélkedni; meggondolván azt, hogy a mit a természetben látás által egy pillanatra fogunk fel, ő azt *egyenkénti* vonásokban, *egymás után* állíthatja képzelet elé: ezért azon aprólékos részek pontos festegetésében ha nagyon elmélyed, a tárgyra függesztett általános szemléletet az egész egyes részeire figyelmezés megzavarja, s így a leírás által elérni ohajtott benyomás vagy gyengül vagy elvész. A természeti tárgyak leírása körül az író tehetségét legjobban megkísérti azon körülmény,

midőn *különböző tárgyakat kell egy időben és egy helyen előállítania*. Itt fő eltalálni tudni a felmutatásban azon módot, hogy míg az egyik tárgyat rajzolja, az alatt a másikról már támasztott fogalom se meg ne szűnjék, se meg ne kisebbedjék. Az emberi alakzat leírásában is a szellemiség kitüntetésére kell leginkább ügyelni, bár a mai kor igen kedvelt regényírói közül némelyek, a festészettel egy úton haladva, a legkisebb részletig szeretik személyeik külsejét festetgetni, úgy szólva a legpontosabb *természetességgel* kívánják azokat leábrázolni. Homeros, Achilles testrajzában tesz ugyan említést a magas homlokról, szép idomú orról, izmos karról és combról; de olly részletes leírásába még sem bocsátkozik, hogy a tagok egymáshoz arányát, helyzetét, az arcszínt stb megemlítené; mit ha tett volna, Achilles testrajzát *természetesnek* mondani méltán lehetne.

A belső leírás, t. i. az érzeményé, szenvedélyé, jellemé, a millyen tündöklő, szintollyan nehezen elérhető szépsége az előadásnak. Ki igen finom, de nem jellemző különbségtételekkel foglalkodik, arról hajlandók vagyunk hinni, hogy ragyogni s elméje mélységeért csodáltatni s bámultatni ohajt. Az eféle keresve keresett mesterkélésnél főbb érdem az egyszerűség, legfőbb az, ha ki azon különbséget törekedik kifürkészni, miszerint egyik érzelem, szenvedély, jellem másnemüektől különbözik; vagy a mi még nehezebb, ha azon különbséget iparkodik kitünővé tenni, mi szerint egy személy ugyan azon érzelme és

szenvedelme, más személy ugyan azon érzelmétől és szenvedelmétől magát megkülönbözteti. — A leírás, ezen tárgyakat, a mint több vagy kevesebb szavakban állítja szemlélet elé, mondatik vagy terjednek vagy rövidnek. Hogy a tárgyak különféleségéhez képest, egyik tárgy előállításánál egyik, másiknál a másik leírás tesz szembetűnőbb és hasznosb szolgálatot, minden kétségen kívül van. A rövid leírás könnyen zavart és homályt okoz, a terjedt unalmat és csekély benyomást. A leírástól pedig főleg megkivántatik, hogy magát elevensége által kedveltesse, melly a le-rajzolandó tárgyak jellemző vonásinak és tulajdoninak szerencsés választásától legtöbbit függ. A nagyszerű és ünnepélyes tárgyak leírásánál, a rövid de merész kitételek jobban meghajtják a képzelődést és szívet, mint a terjedtek. A vidám és mosolygó tárgyak leírásánál pedig a terjedt tesz nagyobb szolgálatot, melyeken a felgerjedt szív és képzelet húzamosan szeret mulatni. Az érzemények és szenvedélyek leírásakor lángoló ecsettel fessen a költő, hogy rajza ne csak a képzelődést hassa meg, hanem a szívet is hozza gerjedésbe. A szó, kifejezés, gondolat és tárgy közti kellemes öszhangra a leírásoknál is különös figyelmet kell fordítani. A regényi leírás említett nemeire a Carthausi-ból és Jósika műveiből olyan példákat lehetne ide világosításul felhoznom, mellyeknél szebbet, kellemesebbet, s képzelődésre és szívre hatóbbakat, akármellyik külföldi regényíró sem mutathat. Akármellyik regényét nyitjuk is fel, azonnal bukka-

nunk képekre, mellyek leirási ritka tehetségéről bizonytságot tesznek. Némely képei nemcsak szépek és kellemesek, hanem a fenségést is megközelítik; mind a mellett képei inkább a képzelődés élénk meghatására számítvák; midőn a Carthausi lelkes írójának mérész vonásai a szívet ragadják meg. Ide tartozó leírások a Könnyelműekből az *égés*; a Szuttinból az *oroszlán*; az Isten és Ördögben a *vihar és gyuladás* stb stb; Carthausiból a *zendülés*, Montblanc csúcsán az *égi háború* stb stb. A jellemek és érzelmek leírásában mind kettő, különösen Jósika, ecsetje szabatos és kellemes. Személyeik feltárva állnak előttünk, a szív legrejtettebb tekervényeivel s a tettek legtitkosb rugalmival együtt. Ide tartozik Zokoli, Mátyás, Komoróci, Izabella, Nankelreutherné stb; továbbá a Carthausi és apja, Armand, Julia stb. E példák részletes fejtegetése és a fölállított elvekre alkalmazása, melly hosszúira fogna nyulni, a szónoklat tiszte és hivatása levén, tovább megyek.

b) *Elbeszélés.*

Az elbeszélés valamely eseményt vagy történetet ad tudunkra, mint *multat*, s ez az, mellyben a leirástól különbözik. Az elbeszélés, mint a leírás, lehet tömött vagy terjedt, a mint t. i. az eseményekről vagy történetekről való tudósítást kevesebb vagy több szavakban adja elő. Nem minden tárgy hagy egyik vagy másik nemével élni az elbeszélés-

nek. Az olyan események elbeszélésénél, mellyek vidám vagy szeszélyes jelleműek, s főleg gyönyörködtetésre számítvák, célra nem vezet a tömött és rövid elmondás; mert a képzelődés elől így hamarabb elreppen a tárgy, mint a húzamosabb szemlélet által a gyönyör vagy kedv érzetét bennünk felébreszthette volna. A komoly szellemű, azaz, szomorúságot, rettegést, félelmet, aggodalmat, csodálkozást stb gerjesztő események elbeszélésénél pedig kiállhatlan a hosszadalmas előadás; midőn t. i. az elbeszélés által gerjesztendő indulat vagy érzemény már akkor le is csillapodott, midőn az esemény végére ér az elbeszélés, hol, annak leghevítőbbnek s magával ragadóbbnak kell lenni. Akkor még inkább eltéveszti rendeltetését, midőn az elbeszélés folyamában megállapodik, s a helyett, hogy a célra sebesen rohanó történetet, hol épen a rohanás a fő érdek, fűzné odább, holmi elkopott okoskodások körül sopánkodik, s mikor a történet folytatására ismét visszatér, alig tudunk arra visszaemlékezni, hogy miről beszélt. Evel nem azt akarom mondani, hogy az elbeszélés folyamába reflexiók, nevelési s más életbe ható elvek, be ne szövessenek. A reflexiók, vagy a beszélő személynek olyan elmélkedései, mellyeket az, az eseményekből és történetekből vont ki, vagy azok körülményeire tett, ha a maga helyén adatnak elő, igen tanulságosak, szív- és lélekképzők lehetnek. S ha eltűretik hasonlíványban fejezni ki magamat: én az eféle reflexiókat olyan csermelyhez hasonlítom, melly

néhol virágos, néhol szirtes partok közt folydogál, mellyben az élet forrásából megújító s elevenítő ital csergedez. Illyenek Elemér elmélkedései azon éjszákán, midőn Serena szobájában volt stb. Carthausiban az apa intései a fiúhoz, midőn ez Párizsba induland. Az illyes reflexiókkal azonban előtolakodni minden lépten nyomon nem kell, mert, egy részről az elbeszélés folyamatát mind annnyiszor megakasztják, más részről könnyen azon hiedelemre térünk, hogy az elbeszélő személy, saját okoskodásait és véleményét tán ránk akarja tukmálni, mellyeket ollyankor csak azért sem szoktunk megvenni. Azért némelylek jobban is szeretik, ha az író ollyan helyre állít minket, honnan az események és történetek mindenféle titkos rugalmat s szövedéke rejtett szálait világosan kilátjuk; s észrevételeit, elmélkedéseit, akármi tárgyuak legyenek is azok, az elbeszélés folyamatába ügyesen bele szövée.

Az elbeszélendő eseményt vagy történetet vagy maga mondja el az író a maga személyében, vagy a regény azon személyével mondatja el, mellyikkel azt elmondani a körülményekhez képest legillőbb. Az író maga beszélje el a maga személyében, vagy más-sal beszéltesse el? az, a regény és az elbeszélni való tárgy természetén kívül, igen sokat függ az író önkényétől is. Egyedüli szabály itt ez: beszélje el a személy az eseményt vagy történetet úgy, a mint az neki *nyugalomban levőnek elébe özőnik*, világos-

san, lelkesen, a költészet e nemben megkivántató szépségeivel felékesítve.

c) *Drámai elem.*

Ha a drámai elemet így határozzuk meg: *a drámai elem azon neme az előadásnak, melly szerint bizonyos esemény és történet, nem leírás, nem elbeszélés, hanem két vagy több személy beszélgetése által jő szemlélet elé*: akkor a regényben is van drámai elem: „Viele Dramen sind nur dialogisirte „Romane, und es wäre nicht unmöglich ein Drama „in Briefen zu schreiben“ mond Goethe. De ha azt mondjuk, hogy *a beszélgetés drámai elemmé válik, ha a dráma jelleme szerint adatik elő, és regényivé válik, ha a regény jellemét ölti magára*: akkor regényben drámai elem nincsen.

Ha az író, a regény hivatásáról megfelejtkeznék, annak jellemét szem elől eltévesztené (mi szerint t. i: a regény minden tárgyat mint *külsőt*, mint *multat* és *megtörténetet* tüntet és állít elő): s a magánbeszéd alkotásánál a lyra vagy dráma, a beszélgetésnél pedig a dráma jellemét venné fel, minden esetre gáncsolást érdemelne, mint regényíró. A lyrai és drámai tehetség azonban nem minden szemétdombon található gyöngyszem levén, gyakori szükség nincsen az említett gáncsra; sőt olyan példát igen sokat tudnék felhozni, hol a magánbeszédből semmi érzelem nem buzog ki, azaz, a monologban foglalt tör-

ténetet, érzelme hevével nem hatotta át a személy, hanem minden melegség nélkül, mint csupa történetet, elszavalja. Az ilyen fagyos monologok ott gyakoriak, hol az ügyetlen elrendelés miatt, az elbeszélés folyamába olyan eseményt vagy történetet beszőni nem lehetett, mellyre, mint a későbbiek motivumára, szükség van, azonban az érzemény elfogadhatására is, vagy invita Minerva, vagy másként képezhetlen. Mellynek a regényből kimaradnia minthogy nem lehet, az író valamellyik személylyel elmondhatja, s későbbben aztán, hol rá szükség van, az elbeszélés folyamának megkezdésére, az író ilyen formán szokta használni: „mint tudjuk ennek vagy ennek magánbeszédéből“ stb.

A magánbeszédben érzeménye hevét forrja ki a személy, a külső körülményekkel és viszonyokkal összeolvadva; úgy hogy mind a két oldal egyenlő érdeküvé váljék: s ez az a mi a magánbeszédre a regényi jellemet rányomja. Azala magánbeszédéből (Könnyelműek I. r. 93 — 97. l.) nem csak a pirító és égető szemrehányás érzelmei lobognak ki, hanem lefejlik benne a burok azon viszonyról is, melly őt Motabuhoz és Ivánhoz köti. A többek közt így sohajtoz: „Hogy nézhetek én ezen elvetemült teremtésnek „szemei közé! hol azon önbizalom, melly engem olly „kevélylyé tett egykor, s mellynek birtokában olly „magasról nézhettem egy illy teremtésre le! oh én „mélyen sülyedtem“! „én rossz, rosszabb vagyok mint „valaha gondoltam hogy lehessenek“. Az után azon töp-

renkedik, hogy Ivánért feláldozza-e Motabut? Motabut, kinek mindent köszönhet, a mit tud, a mit érez, a mit hisz — sőt szabadságát is. De e jobb irány felvillanását visszariasztja a vétkes szenvedély, s a szerelem tűzpontjából kiturja Motabut, s Ivánt állítja oda: „ki minden fehéرنél jobb, ki kevély Azalának „birtokában“ stb. Motabu felpénzelte szívét, ő a hála érzetére számított stb.

A beszélgetésről is ugyan azokat kell megjegyeznünk, mellyeket a magánbeszédéről. Ha a párbeszédek igen szétáradók, több ívnyi hosszúak, a mese haladását megakasztók, érzeményt s jellemet nem festők, és semmi olly viszony, érdek, és történet belölök ki nem fejlik, melly vagy a kor és nemzet jellemét festené, vagy a későbbiek motiválására szükséges volna: keresztet vethetünk rájuk a nélkül, hogy szentségtörésbe keverednénk. Regényi jelleme a beszélgetésnek az által leend, ha a személyek érzeményén és jellemén kívül, az érintődésbe hozott viszony, érdek, körülmény is amazzal egyenlő érdekű rangba emeltetik. Ide tartozik azon jelenet, midőn Mátyás Vadnára ér a levéllel s Zokolit hivatja. Az itt fellépő személyek kitörő érzelme s méltóságos jelleme, bár nagy hatású ránk, inkább még sem érdekel, mint az útnak indított cselszövény viszonyai stb. Ide tartozik Azala és Iván beszélgetése is, mellyből Iván csábítási módján kívül, e két könnyelmű érzelme és jelleme is szembetűnőleg kiviláglik stb.

Regényi jellemű lesz a beszélgetés az által is, ha az indító okok, mellyek vagy elhatározást eszközölnek, vagy a szívből érzeményt sajtolnak, nem a kedély és jellem belső subiectivitásából, személyes sajátóságából, hanem a külső körülményekből és viszonyokból származnak. Az érzelmek gerjedése, indulatok háborgása és vihara, mit külső körülmény és viszony okozott; s szinte, a belső elhatározásra, külső helyzet és viszony által indítani akarás: nem dráma, hanem regény jelleméhez illő, bár az Orleani szűz 2. felv. 7. jelenetében a lovag Montgomery épen illy külső körülményekből és viszonyokból vett indító okokkal akarja is Annát arra érzékenyíteni, hogy életének kegyelmezzon meg:

Lass mir das Licht des Lebens, nimm ein Lösegeld!

Reich an Besitzthum wohnt der Vater mir daheim

Im schönen Lande Wallis, wo die schlängelnde

Sawern' durch grüne Auen rollt den Silberstrom,

Und fünfzig Döi'fer kennen seine Herrschaft an.

Mit reichem Gelde löst er den geliebten Sohn,

Wenn er mich im Frankenlager lebend noch vernimmt.

Ez után mátkáját, végre szülőit hozza fel M., de Anna kérlelhetlen. Az eféle indító okok csak regényben állhatnak meg, hol az idea úgy adatik elő, melly a külvilágban is már életre verekedett; ezért a külső körülményekből is vehet motivumokat; de drámában, hol az idea támadásában megjelenítve adatik elő, midőn az, a külvilággal össze nem olvadt, csak azon helyzetben van felfogva, midőn külsővé akar lenni: meg nem állhat, hanem minden motivum a szív

fenekéből buzogjon fel. Ezért az említett jelenetből, minden költői szépsége mellett, igen silány drámai hatás származik, minthogy csak egy motivum van, melly drámailag ugyan megállhat, de a drámai tökély közepszerúségén felül épen nem szárnyal:

O! bei der Milde deines zärtlichen Geschlechts
Fleh' ich dich an. Erbarme meiner Jugend dich.

Azon különféle tárgyak, mellyek a regény tartalmát képezik, az előadás egyik vagy másik nemétől terjesztetvén szemlélet elé: különféle leend a hatás is, mellyet azok a képzelődésre és szívre tesznek. Minthogy az előadás arra törekszik, hogy képzelődésre és szívre tegyen maradandó benyomást: célszerűleg fog tenni az író, ha a tárgy természetéhez méri és szabja az előadás nemét, azaz, vajjon leírás, vagy elbeszélés, vagy beszélgetés által lehet-e azt elevenebben, világosabban és lelkesebben szemlélet elé állítani?

MÁSODIK RÉSZ: DRÁMA.

A figyelmes olvasó vehette észre, hogy eddig is tettem olyan megjegyzéseket, mellyek a drámára is tartoznak; azért ennek hosszas és körülményes fejtegetését tőlem itt ne várja; minthogy szépműtani iro-

dalmunkat is, a drámai kört illetőleg, egészen meddőnek nem mondhatjuk. És elégedjék meg ha e rész első fejezetében a dráma jellemét, másodikban szerkezetét, harmadikban előadását tárgyazó észrevételimmal csak azon megjegyzésekre szorítkozom, mellyek a már eddig mondottak pótlékaul tarthatók.

I. FEJEZET.

A dráma jelleme.

Ha egy pillanatot vizsgálunk végig azon műveken, mellyeket a drámai és regényi irodalom mutathat: látni fogjuk, hogy a drámáin aránylag is kevesebb az ép és tökéletes költemény, mint a regényin: mi arra látszik mutatni, hogy a regény, bár alapos és gazdag világ- és emberismeretet kíván, még sem olly nehéz dolgozatu mű, mint a dráma. A regény a cselekvényt mint *multat*, a mi már megtörtént, vidékével s külső belső viszonyaival; a dráma mint *jelent*, belső indító okaival együtt, állítja szemlélet elé. Itt a költő eltűnik előlünk, tulajdon érzeménnyel s reflexióival együtt, és maga helyett különböző személyeket léptet fel, kik előttünk tesznek, beszélnek, *saját* érzeményök, jellemök s viszonyaikhoz képest, azaz, a költő úgy tetet és beszéltet velök, mint azok, és nem úgy, mint a maga érzeménnyéből, jelleméből és nézetéből, következik. A dráma tehát emberi cselekvény *jelenített* előállítás, melly nem egyéb,

mint szó- vagy beszédbeli nyilatkozata a cselekvényt végre hajtó személyeknek, kik érzeményöket a benyomás, gondolatukat a támadás pillanatában közlik.

a) *Cselekvény.*

Az előbbi rész I. fejezetének c) cikkelye alatt tett magyarázatát a cselekvénynek, itt azon észrevétellel pótolom, hogy a drámai cselekvényen, ha azt, a végbevétel vagy kifejtet után vizsgáljuk, két oldalt, t. i. *külsőt* és *belső*t veszünk észre. A belsőhöz számíthatók azon érzemények, szenvedélyek, szóval, jellem, melly a személyt cselekvésre indítja, hogy a keblében élő gondolatot vigye ki, melly nem egyéb, mint jellemének valósítása. A külsőt teszi azon alakzat, mellyet az idea a végre hajtott cselekvés által nyer, s ez neveztetik *mesének*. Vörösmarty igen értelmes meghatározása szerint „a drámai mese, rövid kivonata azon történetnek, melly a színmű embereinek „cselekvéseiből áll elő“. Ezek szerint cselekvény és mese ugyan azon fogalmat jelentik, de különböző alakban. A drámai cselekvény belső oldalát a lyra s külső oldalát az epos vagy beszély köréből vette. A lyra a belső t. i. az érzemény, kedély vagy szenvedély körében marad, még a külsőt is belsővé teszi, azaz, ha a dalnok a külső tárgyaktól okozott benyomásra kezd is dalt zengeni, a dal leend azon öröm, panasz, fájdalom, vagy megnyugovás stb, mit keblében a külső hatás költött, úgy hogy mi a külsőre nem is igen

ügyelünk, csak a kiömlött belső ragadja magához figyelmünket. E lyrai elem úgy nyer drámai jellemet, ha e belső magába vonulásánál az érzeménynek s szenvedélynek nem állapodik meg a költő; hanem mindig a külsőre vonatkozva önti, vagy zúgja ki keble hevét. E szerint a mi a drámai személy keblében fel s alá viharzik, az nála szándékká alakul, melyet kivisz és végre hajt, bár mi akadályokkal kell is megvívnia, előttünk; de nem némán, hanem a keblében zajló érzelemnek s háborgó szenvedélynek szót ad, tettével öszhangban levőt. Ebből láthatni azt is, hogy a mese vagy beszélyi elem nem lehet csupa külső körülményekből származott, hanem az akaratból és jellemből kell annak kifejlennie. Ha úgy látszik is, hogy néha az, a külső (kivált a regényes nemben a bonyolódásra nagy befolyást gyakorol a külső történetesség is) körülményekből és viszonyokból szövődik, a jellemnek e külsőségeket sajátítania kell, mert drámai érdemök s jelentményök csak a belsővel összeolvadásban van, úgy hogy rajta csak azon bélyeget lássuk, mit a belső rá nyomott, mivé a belső módosította és alakította. — Fontosságáról a drámai mesének legyen elég annyit tudnunk, hogy azt Aristoteles a színmű lelkének mondja.

b) Összeütközés, küzdelem.

A drámai cselekvény célja a cselekvény előállítása, melly nem egyéb, mint a személy leleplezése

érzelmei vagy jelleme tekintetéből, melly viszont nem egyéb, mint az idea előállítása úgy a mint az támadott, fejlődött és végződött. Tartalmat a drámai cselekvénynek azon érzelmek nyujtanak, mellyek a családi és polgári élet viszonyából fejlettek ki (lásd 82 — 84. l.) Ezen érzelmek az ember szellemi részével össze vannak olvadva, s a rang és műveltség fokozata és különbsége szerint, azok egyike vagy másika, ez vagy amaz személyben, jobban vagy kevésbé van kifejlődve. Egy művész és pór érzelmei ugyan azok, csak hogy a művésznél azok ki vannak fejlődve és művelődve, midőn a pórnál parlagon hevernek. A nagyidai cigány is szerette hazáját, Zrínyi Miklós is; de e szent érzelem kifejleti foka mindegyiknél különböző volt stb. Ezen érzemények rendeltetése az, hogy a kebelben rejtve ne maradjanak, mint növény a magban; hanem lépjenek ki a külvilágba, az életbe is, azaz, különítsék magokat, mert lényeges valóságra csak így verekedhetnek. Drámai tárgy úgy lehet az illy érzelem, ha az, a különítéskor *) az erkölcsi és polgári élet valamelly viszonyával és érdekével összeütközik, s egymás ellen csatasíkra kelnek, hol egyik a másik legyőzésére törekszik. Az összeütközésnél megkivántatik, hogy az egymás ellen küzdő felek mindegyike birjon saját, és nem relativus, erkölcsi igazsággal és joggal; mert csak az illyen összeütközés-

*) *Különödés* jobban kifejezné azt, mit itt érteni kell, mint *különítés*; mert az idea mint önállással biró, maga különíti magát.

ben rendülhet meg az erkölcsi érzelmek súlyegyene és harmoniája. E rendületes összeütközés érdekét nagy mértékben neveli azon körülmény, ha olyan személyek közt történik az, kiknek, rendeltetésöknél fogva, szent egyetértésben kell lenniök, ha t. i. házas társak, barátok, vérek, rokonok és szülők s magzatok közt szakadoznak meg e harmonia húrjai. Aristoteles az összeütközésről még nem tudott semmit, még is, midőn a drámai mese természetét feszegeti (Költ. 14. fejt.), ezen tanácsot adja: „azon anyagot „kell választani — t. i. mesének —: midőn barát sze- „rencsétlenné teszi barátját, vér meggyilkolja vérét, „fiú apját, anya fiát, fiú anyját, vagy azt elkövetni „csak törekednek is“. Leart, ha nem gyermekei üz- nék el házuktól, kiknek minden vagyonát pazar jó- szivüségből kiosztotta; hanem idegen személyektől jőne szenvedése, kikhez erkölcsi törvény őt nem lán- colja, kikkel jót soha nem tett: fel sem vennők, sőt kinevetnők, midőn nagyszerű átkait a hálátlanság el- len szórja. A becsületes Brutus hazafiúsága előtt vaj- jon emelintünk-e kalapot, ha ő egy idegen hon oly- lyan zsarnokára emel kardot, kivel semmi erkölcsi viszonya nincsen? stb — Az összeütközésből szár- mazott küzdés tragoediai érdemmel akkor fog birni, ha a személyek jogosnak tartott szenvedélyök iránti büzgalma túlságra hágott, s ezen túlságos buzgalom indításából elkövetett cselekvényökkel, olyan jog- szerű és előttök tiszteletben álló erkölcsi érzelmet sértenek meg, mit rendeltetésöknél fogva oltalmaz-

niok kellett volna. S minél nagyobb mértékre hág a szenvedélyhez ragaszkodás, annál nagyobb bántalmat követnek el a megháborított erkölcsi érzelem ellen, s annál mélyebbre ássák magok alatt a gödröt, mellybe a cselekvény végén bele buknak.

Ha azon történeteket, mellyek emberi érzelem és jellem különítése által nyertek életet, az itt fejtegetett elvek szerint vesszük szemügyre: bátran kimondhatjuk, hogy nem minden szomorú szellemű történet képezhető drámai cselekvénynek. Még az olyan szomorú kimenetelű történetek sem, mellyekben ugyan azon idea nyilatkoztatta ki magát, de különböző körülmények és összeütközések közt. Mind Körner Zrínyiében, mind Shakespeare J. Caesarjában, a hon-szeretet, a hazafiúság ideája van kifejtve; s Zrínyi az összeütközés drámai silánysága miatt csak prósai és nem tragoediai jellem. Ő a hazafiúság indításából eredett cselekedetével nem sértett meg sem erkölcsi, sem jogszerű hatalmat: e szerint tette által nem rendül meg az erkölcsi érzelem súlyegylene, s így az egész történet drámai érdekekkel épen nem bír. Julius Caesarban az összeütközés ez: *a tanács Caesart királylyá tenni készül, s néhány római, kik közt Brutus, Caesar gyámfia a fő, tart attól, hogy a nagyravágó Caesar, ha koronát viselhet, nem hág-e nyakára Róma szabadságának.* S hogy a hon szabadsága és függetlensége kockára ne legyen téve, szövetkeznek Caesar ellen, kinek meg kell dőlni Brutus kardjától, kit Caesarhoz hálaérzet csatol. Brutus szen-

vedélyes hazafiúságával megsérti a hála törvényét, mellynek parancsa őt arra szólítja fel, hogy Caesarnek ne ellene támadjon, hanem védelmére keljen stb. Learben *a gyermeki cudar hálátlanság van összeütközésbe hozva az apai pazar jószívűséggel.* Learnek, az igaz, joga van gyermekeitől sokat követelni, indulatoskodásában még is igen tul megy, s megrázó szenvedéseinek egy része erre róható. Goneril kifakadása a testőrök kicsapongása ellen, úgy látszik, nem egészen alaptalan; még is a fajult hálátlanság sülyedhet csak e kikelés mellett olyan túlságba, hogy a száz testőr utóbb semmire olvad stb. Az eddigiekből is láthatjuk, hogy a dráma művészi érdeme, nagy mértékben függ az összeütközés helyes választásától s természetes eszközlésétől. Shakspearenek, e tekintetben, sem gazdagsága, sem nagyszerűsége utolérve nincsen. Ő olyan személyeket tud érintődésbe hozni, kiknek jelleme, mint a mágnes éjszaki és déli sarkra, közelíthetlenül ellenkezik egymással, s mind egyik bír, magában nézve, valami joggal, mellyhez ők túlságos buzgalommal ragaszkodnak: így képes ő aztán olyan összeütközést állítani elő, melly botránkozatos rendületbe hozza az erkölcsi érzelem harmoniáját, melly nagyszerűsége által, mind a mivelt, mind a miveletlen hallgató figyelmét ellentállhatatlanul ragadja magához. Tőle az összeütközésre nézve még Hamletet említem meg. Hamlet szép remények közt, nagy szerelemmel az élethez, nevededik; szellemét, saját szorgalma s a német isko-

lai tanulmányok nemessé, erkölcsileg tisztává képezik; ő birja kora művészi és vallási műveltségét, józan és fonák nézeteivel együtt; különösen az emberi rendeltetés ideája van lelkében kifejlődve, s az ebből származó elvek kedélyébe csepegtetve; szeretet az élet és emberek iránt jellemében a szenvedély, s borzadás és vizsgálás minden aféle tettetől, melly evel meg nem egyezik. Neki apja lelke megjelenik, kinek tudósításán fellázad, *s a felhiváson, midőn t. i. attól a gyilkos megtorlására felszólítatik, megborzad és eliszonyodik, mert az ő nemes szellemével minden vértett homlokegyenest ellenkezik*, ki még az öngyilkolást is megbocsáthatlan véteknek tartja isten birói széke előtt; ezen gondolkozásmódból foly némileg jámbor természete, melly inkább túri a zsarnok jogtalan nyomását, mint megsértett jogaiért fegyverrel szerezne elégtételt stb. Goethe is, ki a német írók közt, ítéletem szerint, legtisztábban fogta fel s legbiztosabb műbirói tapintattal fejtegette Hamletet, épen ezen szempontokból indul ki: „Mir ist „deutlich, dass Shakespeare habe schildern wollen: „eine grosse That auf eine Seele gelegt, die der That „nicht gewachsen ist. Und in diesem Sinne find ich „das Stück durchgängig gearbeitet. Hier wird ein „Eichbaum in ein köstliches Gefäss gepflanzt, das „nur liebliche Blumen in seinen Schooss hätte aufnehmen sollen; die Wurzeln dehnen sich aus, das Gefäss wird zernichtet. — Das Unmögliche wird von

„ihm gefordert, nicht das Unmögliche an sich, sondern das was ihm unmöglich ist“.

A már felebb említett szabályokra, a görög tra-goediák közül, igen jó Sophocles Antigonéja. E műben az összeütközés támad *Antigone testvérszerete* és Creon uralkodói makacs hatalma közt. Creon, a két fivér *Eteocles* és *Polyneikes* halála után, *thebaei király*, *Eteoclest*, ki honát védelmezve esett el, tisztességesen ellakarítottja, de *Polyneikest* nem, mert ő azt semmirekellőnek tartja, ki barátját jobban szereti mint honát; azért *Polyneikes* testét hadd emészszeék fel madarak és ebek. Se határozata mellett, melly honszeretetből buzgott ki, a makacsságig rendületlenül megáll, melly cselekedetével, hogy görögösen szóljak, két istenséget sért meg, *Hadest* és *Hericost*, a holtak iránti tiszteletet t. i. és a rokon-szeretetet, melly istenségeket tisztelnie kellett volna. *Antigonét* a vérszeretet olthatlan lángja arra tüzezi, hogy fivérének adja meg a tőle megtagadott utolsó tisztességtételt. Hiszen neki, mint maga mondja, „együtt szeretni igen! de együtt gyűlölni nem lehet! aztán ez a Creon avagy Zeus-e vagy Dike? hogy parancsa ellen tenni ne lehetne“: azért *Polyneikes* holttestét el is takarítja. *Antigone* a vérszeretet szent pathosa mellett elkövetett hősi buzgal-mával Creont kétszeresen sérti meg, t. i. mint uralkodót és mint gyámnokot stb.

Hugo Blair midőn a régi és új színművekről beszél, a többek közt azt mondja: „Az újak között sok-

„kal nagyobb különféleséget enged a szomorújáték,
 „melly nagyobb mértékben a szenvedélyek mutat-
 „ványa lett, mint a régieknél volt. Abban most a
 „characterek kifejtésére több gond fordittatik“ stb.
 Ezen észrevétel igen helyes, de részletesen kifejtve
 nem lévén, az olvasó figyelme előtt könnyen látat-
 lan marad.

A görög színmű érdeke azon külső tárgy körül
 fordul meg, melly az összeütközésre alkalmat nyuj-
 tott; s a cél, a cselekvény igaz vagy nem igaz volta-
 nak kimutatása. A keresztyén színmű érdeke a jel-
 lem körül fordul meg; s a cél, a jellem kifejtése. A
 görög színművekben a jellemek változatlanul marad-
 nak, úgy hogy a cselekvény végén is csak azon jel-
 lem áll előttünk, kivel a cselekvény elején megismer-
 kedtünk. A keresztyén színművekben, a cselekvény
 haladásával, a jellem is mind inkább fejlődik, úgy,
 hogy a cselekvény kifejtésénél, a személy jelleme is
 más alakban áll előttünk, mint mikor vele legelőször
 megismerkedtünk, s Othellónak tökéletesen igaza van,
 midőn az ötödik felv. vége felé így szól: „Itt áll az,
 ki egykor Othello volt, itt vagyok én“. Antigonében
 az érdek a körül fordul meg, hogy *Polyneikes elta-*
karíttassék-e vagy ne, azaz, Antigone vérszeretete
győzzön-e, vagy Creon hatalma; s a cél, kimutatni
hogy e küzdő pathosok közül mellyik bir jogosság-
gal. A keresztyén színművekben is helyt foglal ezen
 külső tárgy, de itt más szerepet visz, mint a görög
 tragoediában. A görögnél, mint láttuk, a fő érdek

ahoz volt kötve, itt mellékes eszköznek tartatik, mit a szenvedély ürügyül s alkalmul használ, mellyen kinyilatkozzék. J. Caesarban ilyen forma körülmény Publius Cimber száműzésből való visszahivatása, s a mű érdeke nem e körül fordul meg, hogy t. i. a nyakas Caesart ki lehet-e szándékából mozdítani vagy nem; hanem *e körülmény csak ürügy, csak alkalom, mellyen az összeesküdtek Caesarba bele kötnek; s a cél, nem e két fél közti pörös tárgy jogosságának vagy jogtalanságának kimutatása, hanem Brutus nagy-szerű jellemének kifejtése, melly előttünk támad, fejlődik es végződik.* Learben az ehez hasonló tárgyat képezik a testőrök, mellyel ürügyül s alkalmul vannak használva a hálátlanság vétkes szenvedélyének kinyilatkoztatására; s a cél, nem annak kimutatása, hogy vajjon Gonerilnek van e igaza, ki azokat kicsapongással vádolja? vagy Learnek, ki azt állítja, hogy azok válogatott becsületes emberek: hanem az indulatos öreg jellemének kifejtése, s szenvedéseinek ábrázolata stb.

A másik különbség, mellyet a görög és keresztényen színműveken találunk: *a motiválás*, melly nélkül jellemet kifejteni nem lehet. Az indító okok szerzik a drámai személy küzdését, szenvedését és háborgását, s nekünk, ha megindulni akarunk, az indító okokat kell látnunk, nem a következményeket. Az indító okok minél világosabb színben előállítására nagy figyelmet érdemel, mert ezek által lesz a szenvedély vagy nemes felhevülés, vagy nevetséges rajos-

kodás, vagy kiállhatlan hasártosság. Ha a cselekvény *olyan szenvedély szüleménye, mellyet isteni és emberi törvények tiltanak: a szenvedélyt tragoediai méltóságra minél ingatabb motivumok fogják emelni.* Ezen állítás nem természet elleni, mert meg kell gondolnunk, hogy a tragoediai hős, ki csak addig lehet drámai tárgy, míg szenvedélyéből ki nem józanult, kinek szeméről a szenvedély hályoga a játék végén esik le: a szálkát gerendának, az angoltút nyársnak látja, s a tett, ehez és nem az ész higgadt tanácsához mérve, tör ki belőle. Ide tökéletesebb példát nem ismerek e négyenél: Macbeth, Lear, Julius Caesar, Othello; ide tartozik Maria Stuart stb is. Macbethen a nagyravágyás szenvedélye a boszorkányok tündér ígérete által van motiválva, melly szenvedély tragoediai méltóságából és nagyszerűségéből igen sokat fogott volna veszteni, ha nem illy ingatag és kisserű okoktól gerjesztetik vala (l. 79 és 80, l.); mert a boszorkányok csábító szaván, csak úgy indulhat meg Macbeth, ha keblében a nagyravágyás bokros mételye tanyázik stb. Brutusban a szenvedély, melly Róma szabadságát félti, olyan októl gerjesztetik, melly csak parányiségaért érdemel figyelmet. Egy gyanú az, mellynek alaptalansága és ingatagsága ellen Caesar mellett száz józan ok szól; de hiába! ezeknek el kell némulniok, mert Brutus Rómát jobban szereti minő Caesart:

Ő koronát kíván.

Kérdés: ez által milly természetet vált?

A hév napfény az, melly kigyót kikölt,
 S ez vigyázatra int. *Koronát neki.*
Igen, fulánkot adni, hogy vele
Kényére ártson. A nagyság vissza él
 Hatalmával, midőn azt elszakatja
 A lelkiismerettől. *És valót*
Itélve Caesarról, nem vettem észre,
Hogy szenvedély uralkodnék eszén;
 De köz tapasztalás szerint alázat
 Az ifju nagyravágyás lépcseje,
 A mellyhez arccal áll a felmenő;
 De hátat fordít vég fokára jutva
 A lajtorjának, fellegekbe néz,
 Megvetve, mellyen feljutott, az aljas
 Lépcsőt, s *így Caesar is tehet.* Ne hogy
 Tehessen, előzzük őt. S mert a vitály
 Nem kap hitelt az által, a mi ő most,
 Fordítsuk így: *az a mi most, ha megnő,*
Illyen meg ollyan tulságokra hág.
 Tekintsük úgy mint a kigyótojást,
 Mi ha kikél, mérges lesz, mint faja;
 Azért a héjban gyilkoljuk meg őt.

(J. CAESAR 2. felv. 1. jel. VÖRÖSMARTY-nál).

Ha pedig *ollyan szenvedély szüleménye a cselekvény, mellyet mind isteni, mind emberi törvények helyben hagynak: a szenvedélyt tragoediai méltóságúvá, alaposságok és józanságokra nézve nagyszerű motivumok teszik.* Ide, majd kizárólag, Hamlet az egyetlen példa; de ide tartozik Romeo és Julia is. Hamletben, mint fenebb is megjegyzők, az *éléthez ragaszkodás* szenvedélye van kifejtve; e szenvedély ellen kellett hát a költőnek motivumokat írnyozni: mert Hamlet fiúi kötelességből eredett foga-

dását, t. i. apja halálának megtorlását, akkor fogja végrehajtani, midőn ragaszkodása az élethez megszűnt. E szenvedély, melly ellen sem isteni sem emberi törvény kifogást nem tehet, nevetségessé fogott volna válni, ha valami kisszerű ok indításából rögtön hozzá fog Hamlet a vértett kiviteléhez: ellenben azon tette hogy ő a legnagyobb a legvalószínűbb okok közt is mindig haboz, mindig késedelmezik, ember-séges jellemének s nemes kedélyének csak becsületére válhatik. Hamlet, ki az embereket csak könyvek-ből ismeré, sokat reménylett és tetemesek valának csalódásai: anyja, *kit ő olly hűnek hitt apjához, a gyilkos Claudiussal elvéteti magát, ki e házassággal királyságra jut, s Hamlet a trónból ki van forgatva; Ophelia, kit annyira szeretett, vissza-ítasítja; iskolatársai kémekül hagyák magokat el-lene használni; csak nem egyedül áll ő fájdalommal, mindenektől elhagyatva, a gyűlöletes nagy-bátya őrszemei előtt, ki minden léptére vigyáztat.* E nagyszerű okoknak csak annyi hatások van Ham-letre, hogy életgyűlölővé lesz; de a bosszu elköve-tésére indítani nem képesek. A lélekjelenést ördögi ármánynak tartja, s a lélek szavainak egészen hite lt nem ád, mert ő meggyőződni, nem pedig hinni akar. A színészek érkeznek, s a zordon Pyrrhust tüzzel szavaló színész előadásán megindul, *ki Hecubáért könnyekre fakad, ő pedig gyáván tűri a zsarnok jogtalan nyomásait; a rokon tartalmú színmű elő-adása gyanúja helyébe meggyőződést szerez; al-*

kalom jó nagybátyját megölhetni, de azt vallásos érzete most elkövetni nem engedi, mert a gyilkos imádkozik, kit ő akkor szándékozik a más világra küldeni, midőn bűneinek teljességében tobzódik; azonban Polonius gyilkosává lesz, s így nemes szelleme meg lévén szeplősítve, némileg látszik komolyabban elhatározni a boszú végrehajtását; Angliából visszatér, s az annyira szeretett Ophelia sírját találja s Laertessel dühös verekedésbe keveredik; a király megnyugovást akarván magának szerezni, Hamlet élte ellen tervet kohol, kinek elvesztésére két eszközt választ: Laertes törét, melly meg van mérgezve, és méregitalt; Laertes a viadalban át-döfetik, mi után Hamletet mérgezett törével megsértette, ki haldokolva az egész bűntervet fölfedezi. Így a körülmények Hamletet végre oda juttatják, hogy az élettől, mellyhez annyira ragaszkodott, meg kell válnia; s most e vég pillanatban öli meg gyilkos nagybátyját, részint ingerültségből az újabb gonoszságon, részint hogy a léleknek tett fogadását, mellyre a fiúi kötelesség ösztönözte, végre hajtsa; leginkább pedig azért, mert reménye az élethez, melly mind eddig hiába várta a körülmények jobbra fordultát, most lett tökéletesen semmivé.

Ezek azon indító okok, mellyeknek akármellyike olly nyomos, hogy az magánosan is elegendő lett volna Hamletet nagybátyja meggyilkolására ösztönözni, azon esetben, ha Hamlet az élethez annyira

nem ragaszkodik, és valamivel vállalkozóbb s vérengzőbb természetű stb.

Itt kell említést tennem a drámai hatásról, a drámai cselekvény céljáról, mit némelyek Aristoteles e következő szavaiból akarnak kimagyarázni: „a tragödia rettegés és szánakozás gerjesztése által eféle „szenvedélyek tisztulását eszközli“. A rettegés és szánakozás ébredése az érzéki fogékonyságtól függ, melly minden személynél különböző. A dráma hivatása, mint az eddigiekből tudjuk, olyan idea jelenített előállítás, melly örök, melly minden kebelben tisztelgetet ébreszt, mig erkölcsi érzelem leend, mellyre, a tulságos buzgalmú személy tette által földi szenny ragadt, mitől meg kell tisztulnia, mert különben megszűnt harmoniáját vissza nem nyerheti, s megrendült súlyegyene helyre nem áll. Itt a drámai elv nem azt tűzi ki az előadás céljául, hogy a költő, a mű készítése közben, a szánakozás és rettegés érzelmeinek fölgerjesztését tartsa szem előtt, hanem az említett ideának művészi előállítását, melly így, kétségen kívül, szivre ható fog lenni, s támaszt a nézők kebelében rettegést és szánakozást. Egy részről retteg a néző attól, hogy a megtámadott vagy megsértett erkölcsi érzelem szent jogát, melly örök, a megtévedt emberi erőnek tulság miatt vétkes hatalma, melly véges, nem tapodja-e össze, nem zúzza-e tönkre; más részről lehet rettegni a változhatlan és megvesztegetlen örök igazság megdíjazásától, mellyet, a szenvedelmében vak lázongó, az által hogy ellene küzd,

magára felharagít, s maga ellen felhív. Hanem megkivántatik, mint a 78. lapon is láttuk, hogy a megbántott örök igazság, a nézők keblében, azok erkölcsi fogalma szerint, szentnek és sérthetlennék tartassék, melly a bántalmat, mint földi szennyet, magán nem tűrheti, s ha másként nem lehet, a bántó szétzúzásával fogja azt magáról letisztítani. — A szánakozás azon keser-édes érzemény, melly mások bajának és szenvedésének látásán támad szivünkben. Egy részről keserű fájdalom borít el, midőn másokat szenvedni látunk; más részről, ugyanakkor, édes megnyugovás gerjed fel bennünk a szives részvét és segílyt nyújtani akarás érzete által. Drámában szánjuk azt, kinek nem csak jogszerű, hanem mindenkitől köz tiszteletet érdemlő erkölcsi érzelve van megbántva; s tragikai hatású szánakozás az leend, midőn a bántalmat olyan körülmény okozta, mellyet mind a jog mind az erkölcs kárhoztat. Illy nemű szánakozásra gazemberek iránt nem gerjedünk, és az olyan siralmakon sem, mellyekre külső szerencsétlenség p. o. tűz, víz, halál stb okozta fájdalmak fakasztanak. — Mellékesen jegyezzük meg, hogy a költőnek, e szempontból indulva ki, különös figyelmet kell fordítania azon személy jellemének alkotására és kifejtésére, ki iránt szánakozást akar gerjeszteni, s nagyon balúl történnék a jellemadás, ha a vétkes szenvedély mellett olyan érzelem egy sem fejledeznék a személyből, mellyért ha tiszteletet nem is, de becsületet érdemel. És azon elvek is aligha célra vezetők lesznek,

mellyeket e tekintetben Borgia Lucretiából és a Neslei Toronyból kivonni lehet; melly művek hősnéit ha ki Juliával és Desdemonával összehasonlítja, s köztök, a tragikai szánakozást illetőleg, különbséget nem talál, annak vagy szemszűrő részrehajlással, vagy parlagi érzelemmel, vagy fonák izléssel kell birnia.

A rettegés és szánakozás érzelmein kívül, más érzélem az, mit a költőnek szem előtt kell tartania, hogy műve megnyugtató benyomást hagyjon maga után, melly érzélem az

c) *Engesztelődés.*

Az erkölcsi érzélem súlyegylene, vagy az idea harmoniája az összeütközés által megszűnt *) és megháborított, melly így nem maradhat; hanem az elvesztett harmoniának vagy súlyegyennek ismét helyre kell állnia mert az idea lényeges valóságra szert tenni különben nem fog. Az engesztelődés gerjesztésének titka a körül fordul meg, hogy az összeütközés miként hártassék el, s a harmonia miként állíttassék vissza, mellynek eszközlésekor a költőnek eszében kell tartania hogy:

— itt igazság ül a trónuson,
S mit ember és sors véte zsarnokul,

*) Megszűnik, aufheben. E német szó igen választékosan fejezi ki az itteni értelmet, mi szerint megszűnt ugyan a harmonia, de semmivé nem lett, és majd később, az akadályok elhárultával, vissza fog állani.

Az szent egyenlőn visszatorlatik.
 Kudarcot vall itt a fondor s család;
 Aranyborjú itt nem talál imádót;
 Repkényt az ész, kacajt nyer a bohó;
 Utálat éri a bűn győzödelmét;
 S a szenvedő és megbukott erénynek
 Örök művészet nyujt fel koronát.

(VÖRÖSMÁRTY, Árpád ébredése).

A kiengesztelődés abban áll, hogy a különítéskor küz-
 désbe jött erkölcsi érzelmek, a földi szennyet, melly-
 be halandók tette által keveredtek, magokról letisz-
 títják, s így kezet fogva elvesztett harmoniájokba visz-
 sza lépnek. S ezt a művészetben uralkodó igazság úgy
 hozza létre, hogy az, kinek kezében az ostor van,
 azt vagy leteszi, vagy ha letenni nem akarja, a sú-
 gár fejére visszapattan, s az ostorozással felhagy. A ki-
 engesztelődésben megszünttetetik a tulságossá lett em-
 beri erő hatalmával kivitt relativus jog, melly magá-
 ban igazsággal nem bírván, az idea harmoniájához
 nem csatlakozhatott.

Itt a régiek *fátumát* elhallgatnom nem lehet,
 melly a görög tragoediáknál a kiengesztelődésben fő
 szerepet vitt. Ennek józan fogalma úgy magyarázta-
 tik, hogy a *fátumnak* isteneken és embereken fölül
 álló hatalma nem szenvedheti, hogy a neki maka-
 csult emberi erő, a maga határain túl csapongván,
 szilaj függetlenséget vívjon ki; hanem ő azt rendes
 korlátai közé visszaútasítja, s a bitor relativus jogot
 széttöri. Nem azt kell hát a *fátumon* érteni, hogy

valamelly józanság nélküli kényszerítés, qua deus ex machina, fellép, az összeütközést megszünteti, vagy, akarom mondani, a csomót ketté vágja, s a küzdő istenségek kiengesztelődve harmoniára lépnek. Sophocles Philoctetesében Hercules illy machinává van téve, *Philoctetes megfogadja, hogy ő Trója alá menni nem fog, s arra kéri Neptolemost hogy igérete szerint vezesse őt honába: s midőn indulni akarnak, megjelenik Hercules, ki azt parancsolja, hogy Trója alá menjenek s ők engedelmeskednek.* De Antigonében sokkal józanabb szerepet visz a fátum, s nem lehet mondani, hogy ott is ketté vágná a csomót. *Antigone megsérti Creon hatalmát, mert parancsa ellen tesz, s úgy beszél gyámnokával, mint a szerény és engedelmes magaviselettől távol üt; s ezért bűnhődik is, neki meg kell halnia, ki völegényével Haemonnal még nem is édelgett, kit menyekzői dal még nem is üdvözölt.* De Creonról sem felejtkezik meg a fátum, neki is lakolni kell, szándékához makacs ragaszkodásaért s hatalmávali visszaéléseért, és lakol fájdalmasan fiában és nejében, kik közül Haemon Antigoneért, Eurydice pedig Haemonért ölte meg magát.

Én részemről igen hajlandó vagyok hinni, hogy a józan értelemben vett görög fátum, fogalomban össze vág aival, mit a keresztyének gondviselésnek, vagy a művészetben örök igazságnak nevezünk. S a különbség köztök csak az, melly a görög és keresztyén szellem közt található. Ott az idea kivüle élt az em-

beri kebelnek, itt a jellemhez van olvadva: e szerint a görögnél az engesztelődés valamely külső tárgyhoz volt köttetve, mint Antigonéban Polyneikes eltakarításához; nálunk keresztyéneknél a jellem körül fordul az meg, a jellem maga szó magának hálót, maga készíti el tulajdon jutalmát, melly minket is megenesztel. Julius Caesarban p. o. nem abban fekszik az engesztelődés érzete, hogy Publ. Cimber visszajöj-jön-e számkivetéséből; hanem Brutus jellemében: ő derék és becsületes honpolgár volt, neki nagysága miatt kellett megdőlnie stb. Azonban az engesztelődés magvait az alapan is el kell hinteni. Ha vétkes szenvedély, a körülmények és viszonyok erkölcsileg köz tiszteletben álló érzelmét sérti meg: illő a hősnek elbuknia, hogy a cselekvény kifejlete botránkozatos ne legyen. Hol a szenvedély tiszta, de a körülmények és viszonyok ármánynyal s bűnnel rakvák, mint Hamletben és Romeo s Juliában; itt is elvész a hős és fáj-dalmunkat engesztelni fogja azon vigasztalás is, hogy az olly szép jellem nem otthonos a fajult körben, hol büzhödt és zordon a lég, mellyből ő táplálékot nem szívhat.

II. FEJEZET.

A dráma szerkezete.

A drámáról eddig azt tudjuk, hogy annak hivatása, összeütközésből származott cselekvényt jelenítve állítani elő. Továbbá volt említés téve arról is,

hogy millyen a drámai jellemű összeütközés? s vajjon ennek hatását kell-e drámai célnak tartani stb? E fejezetben röviden azt mondom el, mit a drámai cselekvény szerkezetéről tudni nem fölösleges.

a) *Mese.*

A drámai cselekvényen vagy mesén is három pontot lehet megkülönböztetnünk, mint a regényin, t. i. kezdetet, bonyolódást és kifejeletet, melly Aristotelesnél e szavakkal van kitéve: prologos, episodion, exodos.

a) A drámai mese kezdetét azon helyzet teszi, viszonyaival, érdekeivel és körülményeivel együtt, mellyből összeütközés származik, azaz, az összeütközés még nem rontott ki abból, hanem azért benne rejlik, mint villám a láthatárra tolaikodó felleiben.

β) A mese csomóját alkotják azon viszonyok, érdekek, események, homlokegyenest álló jellemek, mellyekkel a fejlődő jellem érintődésbe, s ez által összeütközésbe esik. Csomójára nézve a drámai mese vagy egyszerű, vagy bonyolódott. A mese egyszerű, ha a fejledező jellem egy vagy igen kevés érdekekkel, viszonyokkal és jellemmel jó érintkezésbe. Vörösmarty az egyszerűséggel más fogalmat kapcsol össze. Szerinte: „az egyszerűség a részek arányos mennyiségében, s természetes összeállításban áll“. Ezen meghatározás szerint Lear, Titus Andronicus, Don Carlos stb meséje szintolly egyszerű mint Philoctetesé és Colo-

nosi Oedipusé; mert e művek mindegyikében, a részek arányos mennyiségben és természetes összeállításban vannak. Philoctetes meséje ez: *Az elfogott Helenos, Priamos fia, azt jövendölte, hogy Tróját addig bevenni nem lehet, míg Philoctetes győzhetlen nyilaival, mellyeket Herculestől kapott midőn a máglyát Oeta hegyén meggyújtotta vala, a táborba nem jó. A követséget Philocteteshez, kit a görögök, midőn Trója alá huzódtak, Lemnos puszta szigetére, kigyócsipés okozta sebjének szenvedhetlen búze miatt, kitettek, a ravasz Odysseus és Neoptolemos, Achilles fia, vállalták fel. Philoctetes kilenc évig sinlődött a szigeten, midőn a követek megérkeznek, kik ravaszsággal arra akarják rábirni, hogy hagyná el lakatlan szigetét, s menne Trója alá a táborba, mit ő megfogadott, hogy tenni nem fog s mind addig vonogatja magát, míg Hercules az égből le nem száll, s neki a táborba vonulást nem parancsolja.* — A mese kezdődik a ravasz követek megérkezésén, s végződik Hercules parancsán. Itt az összeütközés kevés érdekekkel és viszonytal történi; azért e mesét egyszerűnek mondhatjuk. Minthogy az egyszerű mese a figyelmet nem igen köti le, s a várakozás húrját magosra nem feszíti: a mai szinművek meséjének csomója többszerű viszonyokból s különféleségre gazdag érdekekből s változatos körülményekből szövetik, s az ilyen mese, az egyszerűnek ellenében, mondatik bonyolodottnak. E mellett lehet, sőt szükség úgy alakítani,

úgy rendezni a mesét, hogy az: „könnyü felfoghatású, világos és érthető“ legyen; lehet, sőt szükség úgy szerkeztetni, hogy az arányos mennyiség és természetes összeállítás benne feltaláltassék.

A bonyolódott mese szövésére nagy érdekűek és befolyásuak az epizódok is. Ezek beszövése azonban igen avatott és vigyázó kezeket kíván, mert az ügyetlen beszövés által az egység megrontatik, a figyelem megzavartatik, a feloldás kielégítő és megnyugtató tulajdonától megfosztatik; s e szerint, a mi fő, a drámai hatás vagy meggyengül, vagy semmivé lesz. Drámákban az epizódok beszövése körül arra kell vigyázni, hogy ezek, a fő mese eseményeivel, szoros kapcsolatba hozassanak; a cselekvény haladását meg ne állítsák, meg ne kössék, hanem tovább vigyék; sem az epizód a fő mese nélkül, sem a fő mese az epizód nélkül önállással ne bírjon; a kifejtésben, a csomózat felbomlását, kezet fogva, eszközöljék. Ebből láthatni, hogy az epizódok beszövése, mellyről a 111. lapon már volt említés téve, drámában sokkal szorosabb korlátok közé van fűzve, mint regényben. Az egész drámai literaturának tárgyilag egyetemes ismeretével ugyan nem bírok; hanem azon színművek közül, mellyeket olvastam, hamarjában ide illő tökéletesebb példát nem hozhatok fel, mint Shakspeare *Nyári éjálmat*, s tökéletlenebbet mint Körner *Zrínyie* és Addison *Čatója*. A Nyári éjálomban a fő mesét teszi az összezördült Oberon tündérkirály és Titania tündérkirálynő kibékülésének története. Ez összebékü-

lés egyszerű és így kevés érdekű meséjét azonban Skakspeare két epizódbeszövésével olly érdekessé és várakozást ingerlővé tudta tenni, mint akarmellyik drámájának gazdag meséjét. Az egyik epizód, Lysander, Demetrius, Hermia és Helena közti zavart szerelmi történet; a másik, Thalia szurkos markú papjának nevetséges készülése, Pyramus és Thisbe történetének eljátszására. Ezen epizódok beszövése nem csak azért mutat művészi kezekre, hogy az egész mű elrontásával lehetne csak valamelyiket kihagyni; hogy a fő mesét haladásában meg nem akasztják, meg nem kötik, sőt annak eseményeit, tovább tovább fűzik: hanem azért is, hogy a kifejtésben, még az egész műnek alapját tevő történettel is, összejönek. Körner Zrínyiében Juranics és a Zrínyi lyánya közti szerelmet epizódnak kell tartani; valamint Addison Cátójában Cato két fiának szerelmét Lucia iránt és Júbaét Cato leánya iránt. Melly epizódok, a fennebb említett szabályokkal minthogy meg nem egyeznek, s nem egyébnek mint fércelesnek tarthatók: a drámai szerkezet foruma előtt helyben hagyást nem nyerhetnek.

γ) Hol a bonyolódás kötött csomói felbomlottak, a külső viszonyokkal és érdekekkel történt összeütközés elhárult, az erkölcsi érzelem megingatott súlygyene csillapatra jött: a drámai mesének vagy cselekvénynek kifejtése ott van, melly kifejtést, a drámai kerektség tekintetéből, úgy kell irányozni, hogy az alapot képező történet se maradjon a hát-

térbe nyomva, mint ezt Romeo és Juliában, Othelóban s még Hamletben is, láthatjuk.

b) *Elosztás.*

Midőn a költő megjegyezte a helyzetet, melyből az összeütközés kifejlik: kiválogatta a motivumokat rejtő viszonyokat, körülményeket és érdekeket, melyekből a csomót szövi; s kész a csomók feloldásának és az összeütközések elhárításának tervével: akkor meséjét elosztja felvonásokra; még pedig, a mint a mese egyszerű vagy bonyolódott, egy, három vagy öt felvonásra. Az első felvonásban meg kell minket ismerkedtetni a körülményekkel s a fellépő személyek egymáshoz viszonyával, érdekeivel és jellemével. — A középső felvonás vagy felvonások magokban foglalják a küzdést, melly, mint láttuk, származik a hősnek, a viszonyokkal, különböző érdekű s jellemű személyekkel s a történetesség akadályival érintkezéséből. Ezekből készül a bonyolódás vagy csomózat, melyet úgy kell szőni, hogy az, a harmadik felvonás közepéig, mindég felebb felebb hágjon, hol tetőpontját érve, gördül le a catastroph felé. E gördülést vagy fejledezést úgy kell irányozni, hogy a catastrophban történendők előre el ne árultassanak, föl ne fedeztessenek; különben a kifejlet, mellynek az utolsó felvonásban van helye, a nézőt meg nem lepi s várakozását függőben nem tartja. — Minden egyes felvonásban olyan tárgy foglaltassék, melyet

magában véve, egésznek lehet tartani. E saját élete és elevensége azonban az egyes felvonásoknak úgy legyen kimérve, hogy az egész, se összefércelt quodlibet ne legyen, se abban az általános idea fényére homály ne boruljon, azaz, az egésznek alája legyenek rendelve. Hova a felvonás vége esik, az tökéletes nyugpont legyen. Ha az egész mesében, természeténél fogva, négy nyugpont nincsen, még is öt felvonásra akarná azt a költő földarabolni: ezt nem lehetne egyébnek, mint szerkezeti tökélyen való viselkedes kapkodásnak tartani. Azon változások, melyek az időt és helyet illetik, a felvonások közti időpontra esenek.

A felvonások jelenetekből állanak, mit két vagy több személy beszélgetése képez. A jelenetekről H. Blair, a felvonásokról Vörösmarty fejtegetése, tökéletesen kimerítő levén, e tárgynál tovább nem késem, azon megjegyzéssel rekesztvén ezt be, hogy az érzellem lázító jelenetekben gazdag Titus Andronicust, szerkezeti tökélyben, egyik műve sem haladja meg Shakspearenek.

c) *Egység.*

A drámai mese vagy cselekvény egységéről különféle magyarázatot és véleményt lehet olvasni és hallani. Schlegel és H. Blair véleménye e tekintetben igen összevág. Schlegel így szól: „a cselekvény az „ember akaratjától függő munka. Ennek egysége e-

„gyetlen egy célra irányzódásban áll; mellynek tökéletességére tartozik minden, mi az elhatározás és végrehajtás közt van“. (Hasonlítsd H. Blair II. köt. 303. lapj). A cselekvény egységének magyarázatai közül, ez is egyike azoknak, mellyet, ha a legkerekbbnek tetsző művekre alkalmazzuk is, azokban egységet találni nem fogunk. A Nyári éjálomban hányzoros hiba van, e szabály szerint, az egység ellen elkövetve! Vagy vegyük Macbethet, mellyről Tóth Lőrinc is azt jegyzé meg, hogy ez még tán legkerekbb műve a költőnek: *Macbeth célja az, hogy a királyi pálcát kezei közé ragadja, mit a harmadik felvonásban végrehajtva látunk*. S vajjon vége van-e itt a műnek? holott a cselekvény célja már el van érve, s e cél végrehajtásán túl történetekkel a cselekvény egysége megrontva, úgy hiszem, nincsen. Ezen esetet találjuk egyéb művekben is, különösen a regényes korbellekben. Lássuk Antigonét is. E mű cselekvényének célja *Polyneikes eltakarítása, melly célját Antigonének a hetedik jelenetben tökéletesen végrehajtva látjuk*, s vajjon a még hátralévő két jelenet, mellyben a fátum mutatja fel részrehajlatlan megdíjazását, megrontja-e e kerek mű egységét? — A drámai cselekvény tárgya olyan idea, mint az eddigiekből tudjuk, melly a maga különítésekor, érdekekkel, viszonynyal és jellemmel összeütközik. Az összeütközés annak harmoniáját megszünteti. A vég akkor éretik el, midőn az idea megháborított súlyegyene az összeütközés elhárításával, ismét helyre

állittatik. A melly dráma cselekvényéből ez fejlík ki, azaz, *tartalmúl választatik egy idea, s az támadásában, fejlődésében és végződésében elő van állítva:* azon színműben megvan azon egység, mit attól elvítatni lehetetlenség, meg nem engedni pedántság. Az egységnek azon magyarázatát, hogy az egy célra irányzódásban áll, részemről, csak azon feltétel alatt fogadom el, ha a célon, az idea megzavart harmoniájának helyreállítását szabad értenem.

Ha az idea támadását és fejlődését az életben, honnan a költő azt meríti, megvizsgáljuk, láthatjuk hogy az támadásakor kevés jelentőségű érdekekkel és kisszerű viszonynyal esvén összeütközésbe; harmoniájába azonnal visszalép; vagy pedig első kirontásakor roppant tömegébe ütközött a jogszerű érdekeknek, mellyekkel úgy összebonyolódik, hogy több évnek kell lefolynia, míg a csapásra megszédült fél magához jöhet, s más irányt és fordulatot adván az idea fejlődésének, hosszú és erős csata után harmoniáját kiküzdheti: mondom, ha ezeket fontolóra vesszük, azt kell állítanunk: hogy a hely és idő egységéről kimerítő s követésre elfogadható szabályokat adni lehetetlen is, szükségtelen is. És Kotzebue vígjátékai valamelyikét, mellyben az idő, hely és cselekvény egysége szorosán meg van tartva; mert köre a nagybácsi szobáján tul nem terjed, s körülbelül annyi idő alatt mehetett végbe a cselekvény, mennyi alatt eljátszani lehet: szerkezetére nézve Othellónál, Macbethnél, s Romeo és Juliánál stb tökéletesebb mű-

nek csak iskolai fessesség fogná tartani. Még is elfelejteni nem kell, hogy a dráma inkább a szívnek, mint képzeletnek nyújt eleményt. A képzeletnek, egy pillanat alatt, több éveket és tartományokat áthaladni könnyü: még is nevetséges botrány volna, ha egy személyt, ki az első felvonás első jelenetében, tesszem, Pesten mint ifjú lépett fel, ugyan azon felvonás harmadik vagy negyedik jelenetében, egy zsinór rántására, túl tengereken, mint aggott, pillantanánk meg. Egy felvonásba foglalt cselekvény több helyen mehet végbe, a mint különböző helyen levő személyek összevágó tettéből áll az elő; s mindenhova elvezethet minket a költő botránkozttatás nélkül, s botrány csak azon esetben történnék, ha a helyek közti távolság feltünőleg nagy, még is minden helyen ugyan azon személyek lépnek föl előttünk.

III. FEJEZET.

A dráma előadása.

Ki ez értekezés olvasásában eddig haladott, s itt azon gondolatot forgatná elméjében, hogy az eddig olvasottak szerint mi kívántatik meg egy szinműköltőtől? az bizonyosan ebben fogna megállapodni: A szinműköltőtől megkívántatik az emberi szív legrejtettebb titkainak világos ismerete, mert különben nem tudja fölkeresni és megválasztani azon érzelmet, melly szent és örök; továbbá a családi és polgári élet

viszonyaiban, körülményeiben s érdekeiben való biztos és kimerítő jártasság, mert különben olyan csomót szőni, mellyben világosság, rend, arány és harmonia legyen, nem tud; végre kívántatik, erkölcsi és ízlési tekintetben,† ép szív és érzelem, hogy józanon és tisztán láthassa azt, a mi erkölcsös és jogos, hogy hol tévedt meg az emberi erő s hol kezdett a szenvedély elfajulni, s miként háríthatja el a harmoniába visszalépő érzelem a rajta ejtett sérelmet, mert különben kés gyermek, kormány vak kezében van. H. Blair is azt mondja hogy: „semmisem kíván a költőtől nagyobb figyelmet, mint személyeit, úgy festeni s körülményeit úgy rendelni, hogy a „nézőkre az erény s az isteni gondviselés iránt jó benyomást hagyjanak magok után“. — Ez még mind nem elég. A költő, tárgya választásában, mutathat csinos és józan ízlést, a csomó szövetében tiszta ítélő tehetség jeleit adhatja; de drámai előadása ha hiányos, ha nem drámai, ha nem tud a szívhez szólani, s abban olyan érzelmeket gerjeszteni, millyenekkel szavait áthatni akarta: a dráma költői érdemre és koszorúra számot és igényt nem tarthat. Itt fő a jellemadás, a személyek kialakítása. Legyenek azok egész emberek, ne megszemélyesített érdekek és szenvedelmek, mert az eféle allegorikai képek hatástalanok. A jellemeken legyen elevenség és életmelegség, melylyek hiányát sem az imitt amott elhintett hatásteljes mondatok, sem az életbe vágó reflexiók egész tárháza, sem virágos nyelv kipótolni nem képes. A sze-

mélyt kell felfogni, a belsejéhez forrott jellem sokoldalúságával és mélységével együtt, hogy rajta ne az legyen észrevehető, mintha úgy volna összefüggelve különböző érzelemből. A költő miután fölfogta a személyt, figyelemmel kíséri azt érzelmei és tette sorozatán, s híven feljegyzi szavait; s ha az előállításkor e szavak és tettek a személy jellemével összevágók s összehangzók nem leendenek: bátran állíthatjuk, hogy a költő vagy nem fogta fel a személyt, vagy legalább nem drámailag fogta fel.

A színmű költő midőn műve tárgyával tisztában van, s személyeit jellemök s kedélyök mélységével együtt felfogta, és csak az előadás van hátra: iparkodják a szóbeli nyilatkozat eszközeül azon nemeit választani az előadásnak, mellyek által a tárgyat legszívrehatóbbá teheti, mert a drámai előadás bélyege a *szívre hatni akarás*.

a) *Leírás.*

A dráma személyei, a színi előadás által, élve jelennek meg előttünk vidékökkel együtt; e szerint a leírás köre drámában olly kisdéd, hogy az figyelmet alig érdemel. És csak azon esetben használtatik, midőn valamelly tárgy leírásával akarjuk, nem annyira a képzelődést gyönyörködtetni, mint a szívet megilletni. Illyen leírás az, hol Ophelia leírja a tébolyodott Hamletet, s Hamlet a királyné előtt apját. Különben, a szív számára festésben a leirási ecset,

a szóbeli nyilatkozás erejével meg nem mérközhetik. A leírás körénél tágabb az

b) *Elbeszélése*,

mi szerint a költő olyan eseményeket ad tudtunkra, mellyeket színre hozni vagy nem lehetett, vagy fölösleges lett volna; a mellett a fő cselekvénnyel olyan szoros összefüggésben vannak, hogy a rólok nem tudósítás által, vagy homály lebeg az egész mű némelly pontjain, vagy pedig motiválatlan maradnak. Antigonében az ör elbeszéli, hogy miként fogta meg Antigonét Polyneikes sírjánál, s ugyan e műben a követ tudósít arról, hogy Haemon miként ölte meg magát. Hamletben a lélek elbeszéli az erőszakos és borzasztó halál nemét, melly őt sírba juttatá; ugyan e színműben a királyné tudósít arról, hogy Ophelia miként fuladt a folyamba. Romeo és Juliában a dajka megviszi Juliának a hírt, hogy Romeo Tybalt leszúrásaért számúzve van; s Balthasar Romeonak, hogy Julia sírboltban pihen. — Ezek, és ezekhez hasonló elbeszélések azok, mellyeket a dráma körében meg szenved. Ha az elbeszélésre nézve valamely szabályt szemünk előtt tartani akarunk, az ebből fog állani: A dráma köréből minden elbeszélés kimaradhat, melly a képzelődés multságára van számítva; mert a színi előadás a képzelődést sokkal inkább elkényeztette, mintsem az ő számára történt tudósításokban érdek, annyival inkább gyönyört találna. A drámába beszött

elbeszélések, szívrehatók legyenek, előadások rövid és velős, mert az érzemény nem áradozó, hanem rövid de lelkes és merész kitételekkel ragadja magához a szívet. Különösen akkor okozna unalmat az áradozó előadás, midőn a drámai személyek valamelyikének olyan esemény adatik tudtára, melly a nézők szeme előtt történt. Ide tartozik azon példa mit imént Romeo és Júliából felhoztam, ide tartozik Macbethből azon jelenet is, hol Macduff Rossetől a gyásztudósítást veszi. Itt a drámai érdek nem arra van függesztve, hogy mi és miként történt; hanem arra, *hogy a tudósításkor a személy, kit a történet érdekel, milyen érzelmekre fakad.* Az újabb francia drámaköltők műveiben azonban találunk olyan elbeszéléseket is, mellyek hosszadalmasok, áradozók, s nem szívrehatásra számítvák, még is figyelem ébresztők és várakozást függőben tartók; melly hatást az ügyes beszövésen kívül, tán annak is köszönhetnek, hogy bennök olyan tekerce gördül le a viszonyoknak, körülményeknek és érdekeknek, mellyek nagy mértékben meglepők s a cselekvényre szembetünő világot derítők. — Akárminemű is az elbeszélés, legyen az az előadás e nemének szépségével gazdagon ékes; mert csak így lehet remény és kilátás, hogy általok, a szem előtt fejledező és mozgó cselekvénytől elkényeztetett figyelme a nézőknek, lankadni nem fog. Azt, mint fölöslegest, kikötni nem is akarom, hogy mind a leírásban, mind az elbeszé-

lésben a szavak és kitételek, az előadó érzeménységhez és viszonyához stb mérvék és illesztvék legyenek.

c) *Dictio.*

A drámai előadásban nem a cselekvény külső oldalának előállítására, hanem szellemének kinyilatkoztatására a fő, szó és beszéd által, különös gondot és figyelmet fordítván a cselekvő személyek jellemére, szenvedélyére, érzelmére, egymás közti viszonyára stb, és a cselekvény általános szellemére, küzdése és kimenetele tekintetében, melyekhez kell az előadás hangulatát mérni. Ezen szó- és beszédbeli nyilatkozata a drámai személyeknek, *dictio*nak neveztetik. Mint a drámai cselekvény, úgy a drámai dictio is, lyrai és eposi elemből egyesülve, származik. A lyrai elemnek leginkább ott van helye, hol a személy érzelmeinek, szóval jellemének, a külső viszonyokkal, körülményekkel és érdekekkel történt meghasonlása után, ön belsejébe visszavonúl, s csak érzelmei sugalmára akar hajtani. E magába vonuláskor, a szív ömlengése úgy leend drámai jellemű, ha az egyedüli foglalkodás, nem a körülcsapongó érzelmek és elmélkedések pusztá kibuzgása lesz, hanem ezeknek a cselekvényre vitele, úgy hogy a cselekvény egyik vagy másik pontjában a resultatum ezen érzelmek- és elmélkedésekből származzék. Ki szüntelen a szív csupa ömlengéseivel bajlódik, a nélkül, hogy a cselekvény motivumaira is ügyelne, érzelgősnek tartatik.

Annyi igaz, hogy annak dictiója férfiasabb színű s nagyobb hatású leend, ki a viszonyok, érdekek s jellemek összeütközésbe hozásakor, röviden de annál velősebben, *ezekre vonatkozva*, zúgja ki érzelme hevét.

A dictio, a kifejezés vagy kitétel minőségére nézve, természetes vagy mesterkéltnél. A természetes dictio a nyelvet eredeti szűz tisztaságában adja vissza, meg nem vesztegetve a cikornyában gyönyörködő fonák ízlés mételyétől. A természetességre törekvés mellett a dictio könnyen póriás, száraz, úgy mondatott prósai leend, ha a nyelv cikornyától távol ütő ékességei is megvettetnek. A nyelvbeli ékesség, minden gazdagsága mellett is, drámai szépséggel és érdemmel birni a dictio nem fog, ha rajta a *cselekvény és érzelem lényege a jellemhez mérve* hiányzik, azaz, midőn a személyek elég elevenen, minden cikornya nélkül fejezik ki magokat, de úgy, mint ha viszonyaikról, jellemökről, szóval, a cselekvény szelleméről semmit sem tudnának. A mesterkéltnél dictio, az előbbinek ellenében, abban áll, midőn a nyelv természeti egyszerűsége, erőteljes de közönségesen lábra kapott képei és kifejezései megvettetnek, s e helyett a szokatlan de cifra ékesség, s a képekben gazdag de értelemben homályos kifejezések egész a tulajágig vadásztatnak. És ha e nem igen derekas ízléshez, azon kevés jelentőségű ügyetlensége is hozzá járul a színműköltőnek, mi szerint a kifejezéseket és szavakat, a körülményekhez képest, a személyek ér-

zelmével és jellemével öszhangba hozni nem tudja, azaz, ha pimasz betyárral, hizelgő udvaronccal, együgyü pór, művelt tudós, heves ifjú, bágyadt öreg szájába egyaránt csicsomázott beszédet ad: akkor szörnyűséges szomorújátékán is többet kacagnánk mint sírnánk.

male si mandata loqueris,
 Aut dormitabo aut videbo. Tristia moestum
 Vultum verba decent, iratum plena minarum,
 Ludentem lasciva, severum seria dictu etc.
 Si dicentis erunt fortunis absona dicta;
 Romani tollent equites peditesque cachinnum.
 Intererit multum Davusne loquatur an heros stb.

Ugy hiszem Horatius is, e szavaival és a mellyeket a 89. verstől a 125-ig velősen és röviden elmond, ide céloz.

A mennyiben a ditióval, a személy rangbeli helyezete és más személyekhezi viszonya is egy fogalomná olvasztatik: mondatik az durvának vagy parasztosnak, és udvariasnak vagy műveltnak. A durvaság bosszant, ha művelt érzelem szándéklott sugalma az, ha t. i. a szólónak sem műveltsége, sem a vele összeköttetésben levő személyekhezi viszonya, a durva magaviseletet és beszédet meg nem sziveli. Az udvariasság szép és szükséges, de ha a mutatott tisztetben, hódolatban, szeretetben, személyesség elismerésében valódi tartalmiság nincsen: az nevetségessé fog válni. Brutus térdet hajt, de csak Caesar előtt és nem udvaronci bókolatból; annak kezét megcsókolja, de nem hizelgésből, hanem azért hogy a

száműzött polgár, honába visszatérhessen stb. A dictiók alkotásának legszembetünőbb mestersége akkor mutatja ki leginkább erejét és tehetségét, ha eltalálja a kellemes harmoniának azon hangulatát, melly alatt az előadásnak a személyek érzelmével, jellemével, egymás közti viszonyával és a cselekvény szellemével, vegyülnie kell. A dictiók eféle alkotásában, a műbirák általános szava Shakspearenek adja az elsőséget. Az ő dictiója néhol bájoló, néhol epedő, néhol enyelgő hangon ömledez; a harag, bosszú, kifakadás, szóval, az indulatok viharának kirontásakor nagyszerű méltóságra emelkedik; ő beszél mint betyár, mint udvaronc, pór, tudós, hadvezér stb; olly választékos és sajátságos modorban, hogy ha a neveket letörlenők a mondatok elől, a drámai dictiók körüli ízlésben és tudományban, csak egy közepeszerű tapintattal bíró olvasó is, könnyen rá foghatna ismerni a beszédről a személyre.

Még van egynéhány megjegyzésem, mellyet ez és a másik részben kellett volna elmondanom; de azokat, az egymás mellé állítás által, világosabbá tehetni gyanítván: a következő részszel megszerzem értekezésemet; különben is adós vagyok még a pálya-kérdés némelly pontjaira való felelettel.

HARMADIK RÉSZ: PÁRHUZAM.

I. FEJEZET.

Különbség a regényi és drámai tárgy között.

Ha elfogadható a regényi tárgynak a 65 — 119. l. történt fejtegetése és magyarázata: bizvást állíthatjuk, hogy a *tárgy lényegére* nézve, regény és dráma közt különbség nincsen, kivált mióta az úgy nevezett melodramáknak és nézőjátékoknak is életet adott a divat és közönség ízlése. Mind a dráma mind a regény eredete az emberiség életének azon korszakára esik, midőn az ifjúi hős erő tüze lassanként kezdett hűlni, a férfiú hősisége büszke címerét, a villogó kardot, a multak álma után bocsátott sohaj közt, oldaláról lecsatolta; midőn a tündér istenek eltávozása után, ön kebléhez folyamodott segedelemért, hol kezdte föltalálni és ösmerni azon hatalmakat, mellyeket az előtt isten gyanánt imádott; midőn az önismeret megkezdődésével, önálló életre kezdett a családi kör is verekedni, mellyel eddig még nem birt. A családi élet ekkor a polgárral összeolvadott; de egyik önállása a másikat kétségbe és veszélybe nem hozta. E két kör életét hordta ezentul minden egyes személy kebelében, s a kebelben támadtak és fejlődtek e ketős élet lényegét tevő érzelmek. S ezen érzelmek azok, mellyek mind regényből, mind drámából ki világnak. Mind a regény mind a dráma tárgya hát

az emberi élet, s mind a kettőnek hivatása annak vissza-
tükrözése egyes személyekben. „Im Drama — mond
„Goethe — wie im Roman, sehen wir menschliche
„Natur und Handlung“. Shakspeare némelly drá-
mája tárgyát novellákból, regényekből merítette:
melly ismét oda látszik mutatni, hogy a drámai és
regényi tárgy közt lényegre nézve különbség nin-
csen; de a felfogás módjára nézve van. A regény-
író úgy fogja fel a tárgyat mint *mutat*, a drámaíró
mint *jelent*. A regényben föllép egy személy; ki a
tárgyul választott ideát, már a közlés előtt birta és
művelte; ki annak következéseit és viszonyait tö-
kéletesen átlátja; ki minket tulajdon szempontjába
állít s velünk azon benyomást akarja közleni, mely-
lyet egy tökéletesen elmúlt, s következéseire nézve
érdekes emberi cselekvény, ő rá tett. A drámában
föllépnek a cselekvő személyek magok, háborgások
jelen állapotjában, kik a költemény tárgyát tevő ideát
nem ismerik, saját érzelmeik kimivelésére idejök nincs,
hanem a támadás pillanatában azt mindjárt közlik;
kik magokra és viszonyaikra nem reflectálnak, hanem
az őket kényszerítő vagy akadályozó körülmények-
kel küzdenek, nem látva át azoknak sem egymáshoz
viszonyát, sem következését.

Midőn azt állítom, hogy a dráma és regény tár-
gya közt különbség nincsen, nem azt akarom mon-
dani, hogy tökéletesen jó regény az, mellynek me-
séje, a drámai cselekvény szabályai szerint alakít-
tatott; sem azt, hogy ugyanazon tárgy, mind re-

génynek mind drámának kidolgoztatván, mind a két költemény, a maga nemében, ugyanazon fokán fog állani a művészi tökélynek; mert a költemény művészi tökélye függ az író individuális tehetségétől és műveltségétől, úgy hogy a két ugyan azon tárgyú költemény közöl, vagy a regényt tartjuk tökéletesebb műnek, vagy a drámát, vagy pedig a művészi hiány miatt sem a dráma, sem a regény helyben hagyásunkat meg nem nyerheti. Gil Blas mint regény, szakadatlanul gyönyörködtető olvasmány, mint színmű sovány élelményt nyújt, s unalommal kínálja a türelmet; Othello mint dráma Shakspeare-től nagy mértékben szívreható, mint novella Giral-di Cinziotól sem részvétet sem megindulást nem gerjeszt. A nemes lelkű rab Szapáryt mint drámát Birch-Pfeiffertől színen egyszer megnézni, mint regényt, Dellarosától, egyszer elolvasni unva untig elég; s egész szabotossággal meghatározni, a művészi tökéletes silányság miatt, nehéz, hogy e tárgy, drámának alkalmas-e vagy regénynek.

II. FEJEZET.

Különbség a regény és dráma szerkezete közt.

A dráma és regény közt, a szerkezetre nézve, az arányban, egységben és mesében találunk különbséget; s mielőtt e két költeményt e pontokban egymás mellé állítanám, arról teszek rövid említést, hogy

a mi drámáink, az alkotó részekre nézve, különböznek-e a görögökétől.

A regényes dráma, az alkotó vagy tevő részekre nézve, a classicaitól épen nem különbözik, csak látszik különbözni. A dráma alkotó része az *alap* vagy *történet* és a *cselekvény* vagy *mese*. Az alapot, mint az első részben láttuk, két elemre lehet fölbontani; külsőre és belsőre. A *külsőt* teszik megtörtént események és külső körülmények; a *belső*t azon érdekek és viszonyok stb, mellyek a családi és polgári élet fogalmából fejlettek ki. Ezen alapon mozog és fejlődik a drámai cselekvény, melly, mint tudjuk, nem más mint az idea nyilatkozata. A dráma hivatása az ideát *nyilatkozatában* állítani elő, mit csak úgy tehet, ha az indító okokat és összeütközéseket is előtűnteti. E szerint a drámairónak alapúl olyan történetet kell választani, melly a következő elemeket magában foglalja: *az összeütközés magvát rejtő helyzetet, a csomó szövésére szükséges körülményeket és motivumokat, s a feloldást és engesztelődést előmozdító hatalmat*. Ezeket, mind a hajdani, mind a mai drámákban feltaláljuk. A regényes színművekben azonban az *alap* másként van kifejlődve, mint a görögben. A mi az alap *külső* elemét illeti igen; mert a görög író ezt nem volt kénytelen érzékileg is színpadra állítani, mert olyan történetet választott műve alapjául, melly a nép szájában élt p. o. a trójai és thebaei népmondát stb, és a görögnek, mint már láttuk, motivumokra sem volt szüksége,

mert a dráma célja nem a jellem kifejtése volt. A regényes kor midőn feltűnt, melly az emberiség férfi korára esik, a drámai alapnak alkalmas történetek, olly végetlen halomra nőttek, hogy a nép véges elméje, már nem gyermeki tüsszel bíró fogékonysága, s magába vonuló elmélyedése, azokat felejtethetlenül megtartani képes nem volt: ezért a regényes drámákban szükségessé lett azon történeteknek előállítására is, mellyek az összeütközést, az indító okokat, a bonyolódások minden fonalát s az engesztelődést és kifejlést elősegítő eszközöket magokban foglalják. Ezen történetek felvételével annyit nyert a regényes dráma a classicaival felett, hogy köre tágabb, tartalma gazdagabbá lett. A kart, a görög drámákban úgy lehet és kell tartanunk, mint az alapnak azon részét, melyet imént *belsőnek*, a 119. lapon pedig a külvilág *szellemi elemének* neveztem. Ide vág Hegel ezen állítása is: „Wie das Theater selbst seinen äusseren Boden, seine Scene und Umgebung hat, so ist der Chor, das Volk, gleichsam die geistige Scene, und man kann ihn dem Tempel der Architectur vergleichen, welcher das Götterbild, das hier zum handelnden Helden wird, umgiebt“. E kar a görögnél a kor és nép erkölcsi és vallási műveltségének és öntudatának képviselője volt. Horatius is ilyen értelemben fogta fel, mint e sorai bizonyítják:

Ille bonis faveatque et consilietur amicis,
 Et regat iratos, et amet peccare timentes;
 Ille dapus laudet mensae brevis, ille salubrem

Iustitiam, legesque et apertis otia portis;
 Ille tegat commissa, deosque precetur et oret,
 Ut redeat miseris, abeat fortuna superbis etc.

A görög keble erkölcsi és vallási érzelmét megszemélyesítve isten alakban állította elő. Külsővé tette, hogy érzékileg is felfoghassa: e szerint a drámában is külsőnek kellett lenni ezen erkölcsi és vallási öntudat képviselőjének. A keresztyén vallás elterjedésével azonban mind erkölcsi, mind vallási, mind political tekintetben, más szellem terjedt el az emberek között. A görög istenek, isteni méltóságokat elvesztették, s vissza takarodtak az emberi kebelbe, honnan származának, s így az ember kívül a természetben semmit nem látván, kénytelen volt ön belsejébe tekinteni; s ez által kezdte vizsgálni és ismerni az emberi természetnek azon részét, mit a személy subiectivus oldalának mondanak. Így lett belsővé a keresztyén korban az erkölcsi és vallási érzelem, s így lett szükségtelen a regényes drámákban, az erkölcsi és vallási érzelem *külső* képviselője: a kar. É szerint, mind a regényes mind a görög színművekben, az alkotó részek ugyanazok, csak alakjuk változott meg, és nem lényegök. A görög színművek alapját képezte a nép száján forgó történet és kar; a keresztyénét képezi a krónikába feljegyzett történet és az emberi kebelhez olvadt erkölcsi és vallási érzelem, s azon szokások, mellyek ezekből az életbe beszivárogtak.

Ezekből, mellékesen említve meg, láthatni, mit lehet tartanunk azon tudós fejtegetésekről, mellyek

azt fessegetik, hogy hasznos és szükséges volt-e a mai színművekből a kart kihagyni, vagy nem? jó volna-e azt ismét visszaállítani? nyerne-e vele a mai dráma? stb. A görög kar nem eltöröltetett, hanem eltörlődött, maga törlötte el magát, változván a kor szelleme; a kor előre haladott, a kar pedig hátra maradt. Visszaállítani? a kar vissza nem állíttathatik, mert vissza nem állítódhatik, minthogy a mai kor szelleme visszaállítani nem engedi. Az eféle fejtegetésekhez a theologia körében érdemileg ez volna hasonló: hasznos és szükséges volt-e a görög istenek eltörlése vagy nem? jó volna-e azokat ismét visszaállítani? nyerne-e általok a keresztyén vallás stb? Schiller, a nagy tekintetű műbirák és költők közül egy, ki *a kar használatáról a mai színművekben* igen nyomasan értekezik, melly értekezésről az én véleményem, ha kimondása rossz néven nem vétetik, ez: az értekezésnek azon szavait, mellyek a művészetről általánosan mondatnak, helyben hagyom és szeretem; az említett tárgyat illető véleményt pedig részint gyakorlatig kivihetlennak találom, részint, mert világos és alapos okokkal motiválva nincsen, saját nézeteimmel megegyeztetni nem tudom. Különösen dialecticájában a maior ellen: „Die Reflexion muss auch „in der Tragödie ihren Platz erhalten“ levén tetemes kifogásom, a conclusiót ha még olly helyes és kivihető volna is, el nem fogadhatnám. A reflexio érett fontolgatás szüleménye levén, mult tett felett, a drámai cselekvény jellemével ellenkezik: e szerint szin-

padra nem állíttathatik. A tárgy gyakorlati oldala is látszik igazolni állításomat, mert korunkban a kart színen maradandólag, amúgy görög modorban, meghonosítani, még nem sikerült. Hiába, a kor nem enged nyakára tolni szellemével ellenkező nézetet, az avval megegyezőnek elfogadásáról pedig a critica kárhoztatása sem tudja levérni.

a) *Arány.*

Ha a dráma és regény szerkezetében, az arányt illetőleg különbséget akarunk találni, mindenek előtt jusson eszünkbe hogy: a regény hivatása *előállítani a cselekvény történetét, úgy hogy avval egyetemben a nemzet vagy néposztály általános szelleme, azaz, élete is szemlélet elé jöjjen*; a dráma hivatása pedig *előállítani a cselekvényt magát, belső indító okaival együtt, mellyek a cselekvő személyt tette indítják*. A regény, hogy az alapúl választott kör életét visszatükrözhesse, meséje tartalmát súlyegyenbe tartozik hozni a történettel, mellynek körén belül t. i. az életet nyert, azaz, egyszerű vagy csekély tartalmú mesének, eseményekkel gazdag s több évre nyuló történetet választani alapul, aránytalanság; mert akkor nincsen elegendő különítvény az egyetemesnek előtűntetésére. Viszont, beltartalmára nézve gazdag (melly nagyszerű jellemek megrázó összeütközéséből származik) mesének, igen meddő történetet, vagy még nem is létező tulvilági kört választani alapul (ez utóbbi eset-

ben t. i.) hiba is aránytalanság is; mert itt a gazdag különítvény, kevés visszatükrözni valót talál a meddő egyetemin, a túlvilági körön pedig semmit, mert a mi beteg agy szüleménye, a mi nem volt, nincs, nem is lesz, költemény tárgya nem lehet: ha némelly költeményben túlvilági kört találunk is, az ebből az életből van oda költöztetve. A dráma, minthogy nem az alapúl választott kör életét tartozik festeni, hanem a cselekvényt magát belső indító okaival együtt, meséjét a történettel, nem ilyen súlyegyenbe, nem ilyen arányba kell hoznia, mert ekkor a cselekvény haladását és fejlődését, figyelmünk különféle tárgyakra vonatása által, megtévesztenők, s ezektől félre vonatkozva, kísérhetnénk csak a cselekvényt támadásában és fejlődésében, mit, ha szinpadra kerül a dráma, tennünk nem lehet, mert a látás által az emlékezet táblájára nyomódott képek közül, nem tudja a szív, mellyeket kell letörlenie és mellyeket meghagynia, hogy azokon felhevüljön. Minthogy a cselekvényt belső indító okaival kell előállítani, az indító okokat pedig, mellyek a cselekvényt tovább tovább viszik, csak az alaphól lehet meríteni: drámában a mese és történet közt úgy leend arány, ha a történetből vagy alaphól csak azon körülmények emeltetnek ki, mellyek a cselekvény támadásának, fejlődésének és kifejletének motivumait magokba foglalják. Minthogy a drámai cselekvény motivumainak forrása kimeríthetetlen, s különböző körülményekből és viszonyokból szármázhatnak azok: ugyan azon drá-

mában vétethetnek fel egymástól egészen különböző történetek is alapul, csak az említett szolgálatot tenni legyenek képesek. Regényben ezt tenni nem lehet, mellytől a történet egysége szorosán megkívántatik; mert abban két egymástól egészen különböző kör életét visszatükrözni akarni, úgy hiszem, fonákság. És regényben az alapul választott történetnek, a kifejtést tekintve azon oldala nyerjen túlnyomó súlyt, melly a mese szellemével nagyobb harmoniában van. Így az Utolsó Bátoriban a családi, a Csehekben a polgári, Meister Vilhelmben a színészi élet minél több oldalról fejtegetése gyakorol túlnyomó súlyt; Devereuxben az alapul választott történet politicalai, a Megtagadottban (Der Verstossene) társalgási viszonyaira derül nagyobb fény stb. Macbeth alapját két egymástól egészen különböző kör vagy történet képezi. Egyiket teszik a csábító boszorkányok, kiknek tündér ígérete Macbeth keblében a titkos de édes vágyak húrját pendíti meg; a másik alaptörténetet pedig teszi Malcolm, Siward és Macduff egyesült felkelése a kényur ellen. E kettős alap elseje a bonyolódás, utóbbika a kifejlődés motivumait foglalja magában. Othellóban az alapul választott történet ez:

Hol Rhodust hol Cyprust, a velencei köztársaság birtokát, a törökök több ízben háborgatták. A cyprusi helytartó, Montano, tudósítja a köztársaságot a török fenyegető mozgásairól. A szenátorok összegyűlnek, s hivatják Othellót, a hadban rettenthetetlen szerecsent, ki néha napján már hasz-

nos szolgálatokat tett vala a köztársaságnak, s akarják küldeni a török ellen. Othelló megérkezik egyik senátorral Brabantióval, ki őtet bevádolta, hogy leányát Desdemonát, a férjhezmenéstől pirulva vonakodót, megbűvölte, elcsábította volna. Othelló kívánságára a törvényszék elé hívott Desdemona azt vallja, hogy ő Othellót igen szereti, s úgy hiszi, ez után ennek mint férjének több engedelmességgel tartozik, mint atyjának, kit e mellett, mint atyát, gyermeki hódolattal tisztel. Othelló fölmentetik, a török ellen megy, s miután az ellenség hadi ereje elsülyedt, Cyprusba megérkezik, hol a lakosokba bátorságot önt, s rendre és közbátorságra ügyel, Desdemona szereti és imádja, ő boldog, nagy és derek. Miután a török hatalmától tartani nem lehetett, a köztársaság követeket küldött Cyprusba azon parancscsal, hogy Othellót hívják vissza, s a szigeten Cassiót hagynák helytartónak. Az érkező követek a derek Othellót egészen megváltozva találják; családi boldogságának tündér temploma szét vala rombolva, jelleme délceg szépségét a keblében rágó féltékenység leemészte stb, melly a becsületes Jágó ördögi míve volt.

Ez azon történet, melly az említett színmű alapjának történeti részét teszi. A külső események sokfélüségére nézve ugyan elég meddő, de a motivumúl szolgáló érdekek és viszonyok gazdagságára nézve, termékenyebbet kívánni sem kell. A cselekvény me-

séje, melly ez alaptörténetnek körén belül támadott, fejlődött és végződött, röviden ez:

*Jágó egy ravasz eszű gaz fickó, Othelló meg-hitt és szeretett zászlótartója, a vitéz tábornokra két okból fenekedett: 1) mert tisztválasztáskor ötet elmellőzte s Cassiót nevezte ki hadnagynak, egy becsületérző józan ifjút, ki vitézségét tudományos műveltséggel is párosította; 2) mert gyanakodott nejére, Emiliára, egy kétértelmű néberre, ki mind a mellett, hogy a nőnemről nem a legártatlanabb fogalommal birt, ha mindenben nem is, de abban alkalmasint tiszta és ártatlan volt, hogy Othellóval tiltott szerelmi szövetsége lett volna. A gonosz Jágó most ez utóbbi okot is, az előbbiért igen szívére veszi, s azt mondja hogy: „ő ugyan nem bi-
„zonyos abban ha a szövetség igaz-e vagy nem? de
„már a csupa gyanúból úgy veszi, mint ha igaz vol-
„na, mert a gyanú annyira rágja belsejét, hogy
„addig nyugodni nem tud, míg a szerecsennel súly-
„egyenben nem lesz“. — E két októl indittatván fel-tette magában, hogy Othelló fület teli hazudja, mint ha Cassio és Desdemona egymást szeretnék, s bosszúját úgy fogja a szerecsenen hűteni, hogy a sze-relemféléssel egész a dühösségig kinozza. Álnokul kitervezett s jól sikerült cselszövényeinek kivitele-ben legtöbb hasznát vette Rodrigónak, egy jó mó-du és csábítható velencei ifjúnak, ki Desdemona ke-ze és szerelme után esengett, de várt siker nélkül. Midőn Desdemona Othellóval összekelt, Rodrigó-*

nak minden reménye füstbe ment, de a hamvadó szikra ismét izzadni kezdett, Jágó ilyen értelmű biztatására: „Az nem lehet, hogy Desdemona és „a szerecsen egymást tartósan szeressék, hirtelen „támadt szerelem hirtelen elmulik. Desdemona fia- „tal, a szerecsen kora már hajlásra indult. Ha a „szerelem fellobbant heve hülni kezd, meg fog hülni az Othelloért égő vágy is; ha ez meghül, elő „áll a kivánság, mellynek fehér arc és egyenlő kor „kell“ stb. Rodrigó szívének a biztatás hizeleg s Jágó tanácsára erszényét jó gazdagon megtömi s álarc alatt elmegy Othello katonáival a török ellen. Othello Cyprusba megérkezik, megjelenése a csüggedt lakosokba bátorságot és bizodalmat önt, szunyadhatatlan katonai lelke azok nyugalma és csendessége felett őrt áll, s minthogy menyekzőjét maga is most akarja megülni, vigalomra és mulatkozásra hívja fel őket, az éjjeli örködésről parancsot ad, s tisztjeinek szívére köti, hogy jó példával menjenek elő stb. Jágó és Rodrigó értekeznek, hogy meglehetne-e Desdemonát keríteni és miként, s most így fűzi tovább Jágó már megkezdett átkozatos tervét: „Neked Rodrigó senki sem áll annyira útadban, mint Cassió, ez az álnok, ez az alkalmavadászó. Csak mostanában tapogathattam ki, hogy ő azért furta be magát hizelgéseivel Othello kegyébe, mert Desdemonával csapodár szerelmét üzni akarja, ötet kellene hát valami jó módjával láb alól eltenni, mit így gondolok legkönnyebben

kivihetőnek : az éjszaki felvigyázat a várban ma ő rá van bízva, vennéd által hát az egyik őrséget te, s mikor Cassió körüled járand, gúnyold, úgy magadban félig meddig érthető szavakkal, rendtartása s felvigyázata módját. Ó, az igaz! lobbanékony mint szalmaláng, s meglehet hogy pálcával vagy valami mással feléd talál legyinteni, de te ne félj semmit, én körüled leszek, s a többit bizd rám. E zenebonáskodás aztán igen jó ok volna, a lakosokat ellene felbujtani, kinek fellázadt neheztelése addig csillapatra jöni nem fogna, míg Cassió láb alól eltéve nem lesz. Ha ezt kivihetjük, mindjárt egyenesebb és tisztább útnak nyílik Desdemona kegyéhez“ stb. Rodrigó hisz és teszi mit Jágó vele tetetni akar. Ez után Jágó néhány barátját s a vonakodó Cassiót is egy pohár cyprusira meghívja. Cassió egy kissé megkótyagosodik s így elég hevüλέkenyen a társaságból elmegy, Rodrigó felháborítja, s az kardot von, ez segítségért kiált, s megy segítségül Jágó és a többek közt Montano. Montano megtámadja Cassiót, hogy ha ittas, ne hársártoskodjék, hanem takarodjék haza békével. A becsületérző Cassió, az ittas epithetonon felpattan, s Montanóval vinni kezd. Ekkor Jágó elküldi Rodrigót, hogy üssön lármát és kiáltson zendülést. A zaj növekedik, a vészharang egyenetlen kongása kizaklatja Othellót is Desdemona forró karjai közül. Jó haragos tekintettel, a vívókat szétválasztja, a zenebona okát nyomozza, de hiába! Jágó álnokul beszél, mint ha

a történetekről egyebet nem tudna, mint a mit látott s Cassiót pártolva nyilatkozik. Othelló azonban Cassiót látja bűnösnek, azért hozzá így szól: „Cassió! szeretlek, de hadnagyom többé nem vagy“, s ekkor gyorsan elsietett felrezzent galambját megnyugtanni. Cassiót mélyen sebze a becsületén esett szenny, Jágó kezdi vigasztalni s azt tanácsolja neki, hogy Desdemonának (mert most az a tábornok, és nem Othelló) beszélne el és vallaná meg az egész eseményt őszintén, úgy a mint történt, s könyörögne pártfogásáért, mert csak így lehet remény, hogy a tábornokkal megszakadott barátság ismét helyre álland. A ravasz Jágó most fog hozzá gazmesterséggel terve kiviteléhez. Othelló megpillantja Desdemonánál Cassiót, s ez, a rettenetes arcot bevárni nem mervén, távozik; Jágó a gyanút kezdi fujni Othelló lelkébe, ovakodva ugyan de annál veszedelmesebben, s midőn azt keletkezni észre vette, arról beszél, hogy a velencei nők utólérhetlenül kimivelték magokat a tettetésben. Desdemona is p. o. milly setét hályogot tudott vonni az öreg Brabantio szemeire, ki midőn azon véleményben volt, hogy leányának nagyobb hajlama van apácává lenni, mint férjhez menni: Othelló épen akkor lett boldoggá és szerencséssé Desdemona kezével s szüz szívével. Othelló szenvedelme lázadni kezd, s Jágó, mielőtt eltávoznék, azon alázatos tanácscsal bátorodik szeretett tábornokát megnyugtanni, hogy tartaná szemmel, ha vajjon sürgeti-e Desdemona vagy

nem, Cassió sérelmének orvoslatát, mert azt, minden esetre, a hajlam és tiltott szövetség csalhatlan jelének lehetne tartani. A jószívü Desdemona pedig, szánakozó részvétellel fogá pártolása alá Cassiót, s megigerte neki, hogy ő férjének addig békét nem hagy, míg az Cassiónak bekejelül baráti jobbot nem nyújt, s hivatalába vissza nem állítja. Az után a kibékülésre férjét csakugyan sürgeti is. Cassiót discséri, hogy annál hübb embere egész táborában nincsen, Othelló gyanakodni kezd, féltékenysége mindig fölebb fölebb hág, Jágó sem mulaszt el a már feléledt tüzre, lassanként, de mindig több több olajat töltögetni, míg végre bal esemény kedvezéséből azon zsebkendőt birtokába keríti, melly a szerecsen első ajándoka volt Desdemonához, mellyet Desdemona annyira őrzött, hogy kezéből sem éjjel sem nappal ki nem bocsátotta. Jágó a kendőt Cassió kezébe játszsza, kinél Othelló azt midön meglátja, gyanúja bizonyossággá válik, s elhatározza, hogy Desdemonát hűtlenségeért megfojtja, Cassió kivégzését pedig a becsületes Jágóra bizza, mielőtt hadnagynak kinevezte volna. Ekkor érkeztek meg a követei. stb.

Ha e drámai mesét az 108 — 111 lapon felhozott regényi mese mellé állítjuk, minden részrehajlás nélkül állíthatjuk: hogy Othelló meséjénél a személyek jelleméből, érdekéből s egymáshoz viszonyából szőtt bonyolódások gazdagságára nézve, a Csehek meséje sokkal szegényebb és meddőbb. Ha pedig alaptörté-

netét állítjuk egymás mellé e két műnek, látni fogjuk, hogy e regény körül belül két évre terjedő története, az események gazdagságára nézve igen meghaladja az említett dráma alaptörténetét. Melly aránybeli különbségén a mesének és történetnek, regényben és drámában, figyelmünket ha jártatjuk, a már fenebb mondottakat más szavakkal fejezve ki, abban állapodhatunk meg e különbség helyes és szükséges voltáról: hogy a regény tisztelte az ideát úgy állítani elő, a mint az egy nemzet és néposztály körében elágazott, mellyhez ezen elágazás által a nemzet és néposztály szokása, erkölcsi és vallási műveltsége, szóval, szelleme és élete is hozzá olvadt, s a regény ezen ideát egyes személyekké különítve állítván elő, lehetetlen a felvett személyekben azon nemzet és néposztály életét is, mellyhez t. i. azok tartoznak, vissza nem tükröznie. A dráma az ideát nem úgy tartozik előállítani, mint a nemzet és néposztály körében el van ágazva, hanem úgy mint az egyes személyek lelkében keletkezett, fejlődött és végződött, kimutatásával az indító okoknak, mellyek a fejlődést elősegítették. E hivatásnál fogva, a drámának, a hős jellemén kívül, lehetetlen más előtüntetni valót is körébe felvennie, azaz, a hőst egy időre háttérbe állítani s olyan esemény vagy történetecske rajzolgatásával bibelődnie, melly az idea fejlődését megköti, a hőst jellemével együtt háttérbe állítja, s legfelebb is arra törekszik, hogy azon kör némelly

szokásairól, mellyhez a drámai személyek tartoznak, némi fogalmat és ismeretet támaszson.

b) *Egység.*

Aristoteles az egységről olyan forma fogalmat ad, hogy az áll *a mesének vagy cselekvénynek egy kitűzött célra irányzódásában*, s őutána majd minden műbíró véleménye az egységről e magyarázat körül fordul meg. — A görög korban minden idea, mellynek kivitelét a hősök magokra vállalák, az istenektől származott, s a hősök a cél eléréseért az istenek iránti tiszteletből küzdöttek. Minthogy a görög isteneket testi szemekkel láthatjuk, érdekeiket, viszonyaikat, gondolkozásmódjokat ismerjük, nem marad előttünk titokban a tőlök származott idea célja is, melly nem egyéb, mint az idea kifejelete. Így Aristoteles, midőn a költemény egységét egy célra való irányzódásban tartja, hova a hős, az istenek indításából, törekszik, józanul és tisztán fogta fel a görög művek egységét. De midőn, a keresztyén vallás elterjedésével, a görög istenek meghaltak s csak lelkünk, az idea, maradt meg, még pedig önállást nyerve, mi szerint az magától támad, fejlődik és jut tökéletességre; a kitűzött célt nem láthatjuk, mert nincsen ki azt tudunkra adná, s a magát fejtő idea csak leleplezett részét láttatja, a leleplezendőt pedig titokban tartja: a regényes művekről nem mondhatjuk, hogy ezekben a cselekvény hőse egy kitűzött

célra törekszik, sőt annak, mint regényes költemény hősenek, azon idea célját, melly őáltala nyilatkoztatja ki magát, előre tudnia nem is lehet. A regényes költemény hőse ott tudja meg a maga célját, hol az idea kifejlett, hol ő már nem az a mi volt, hova ő nem is törekedett, mégis ment, mert a magát fejtő idea őtet magával ragadta. E szerint, ha azon Aristoteles féle magyarázatot és véleményt akarjuk a regényes költemények egységére is alkalmazni, vagy keresztet kell vetnünk az újabb korból származott költemények nagyobb részére, vagy pedig kénytelenek leszünk ilyen forma véleményekhez folyamodni: „a „regényben a vezető eszme egysége kivántatik meg „úgy, mint eposban a cél egysége, s drámában a „cselekvény egysége“; holott mind a három nemében a költészetnek, kell lenni vezető eszmének vagy ideának, melly magát azon költeményben kinyilatkoztatja, mert a vezető eszme vagy idea hiányában, sem dráma, sem epos arra számot nem tarthat, hogy költeményi címre és rangra emeltessék. — Regénytől azon egység kivántatik meg, hogy állítson elő *egy* tökéletesen kifejlett *ideát*, úgy hogy annak előállításával az alapúl választott kor és nép szelleme és élete is, mellynek körén belül t. i. az kifejlett, szemlélet előjőjön. A drámától azon egység kivántatik meg, hogy állítson elő *egy ideát*, melly szemünk előtt fejlődik, úgy, hogy ennek előállításával, az alapúl választott kor, nemzet és néposztály viszonyainak csak azon körülményeit tüntesse és emelje ki, mellyek az idea tá-

madására, haladására és kifejletére motivumul szolgálnak. Ezt kell a regény és dráma egységéről, véleményem szerint, tartani, hozzá tudva az epizód- és arányról a már eddigelő mondott észrevételeket.

c) *Mese.*

A legközelebb mondottakból kiviláglik az is, hogy a régényes költészetnek a classicaitól egyik megkülönböztető jelleme abban áll, hogy az az ideát a maga függetlenségében állítja elő. Ugy halad és megy az idea, mint maga, és nem úgy, mint a költemény személyei akarnák. E szerint fejlődésében vesz az olyan fordulatokat, mellyek minket meglepnek, mert előre azokat sem nem láhattuk, sem nem gyaníhattuk. Ebből mind a dráma mind a regény meséjére nézve azon szabályt vonhatjuk ki, hogy a költő, ki az ideának felette áll, úgy készítse és szerkeztesse költeménye meséjét, hogy az meglepő legyen. Meglepő fordulat, melly a görög műbírótól περιπέτεια-nak neveztetik, az, midőn a szerencsével vagy boldogsággal kecsegtető körülmény, nem várt, de nem is várhatott bal esemény által, egészen ellenkezővé változik; vagy megfordítva. Ki nem ismerné Wieland híres *Oberonát*? ezen régényes tündéreposban ilyen meglepő fordulatot okoz a *vihar*, melly a kötelességökről megfelejtkezett szerelmesek tiltott ölelézése alatt támad; továbbá *a tündérr király véletlen megjelenése*, midőn a hős a máglyára akar lépni stb.

A Csehekben ilyen meglepő fordulat *Vadna ostroma*. Mind Komoróci boldogsága, mind Zokoli dicsősége ekkor hágott a tetőpontra, s ugyan ekkor kezd mind a kettőé nyugvóra hanyatlani. E költemény Vadna című cikkelyében meglepő fordulatot okoz *Komoróci véletlen megjelenése* stb. Romeo és Juliában a meglepő fordulatot okozza azon jelenet, midőn Romeo, a szerelmi bájtal boldogító mámorából még ki sem jőzanulva, az engesztelhetetlen Tybalttal véletlen ösztetalálkozik s vele párviadalba keveredik stb. Julius Caesarban a fordulatpont ott van, hol Brutus honpolgári nagyságában megdicsőülve a rostrumról leszáll, s utána Antonius lép föl, ki kétszínű beszédével, Brutus nagy fényű dicőségét árnyékba nyomja, s a bal sorsot útnak indítja stb. Az eféle fordulatok vára-kozást meglepők, s mind a képzelődésre mind a szív-re nagy hatást gyakorlók. A képzelődés gyönyörköd-tetésére számítottak, mellyek némi titok szövésében állanak, szerfelett emelik és lekötik olvasás közt a kifejletre függesztett figyelmet. Minél tovább haladunk a regény olvasásában, annál kevesebb az mit a meséből tudunk; annál inkább be vagyunk a titok-ba vezetve, sejtések keletkeznek bennünk, ohajtanánk minél előbb megtudni mindent, míg végre a művész keze a titok leplét, annak helyén, fölemeli, s már előttünk legördült viszonyokon s megismert szemé-lyeken bizonyos varázsfény kellemes ragyoglata lebeg el, de az kicsinyenként homályosabb és homályo-sabb leend, míg végre fényét veszítve, a mű ismé-

telt olvasásai alkalmával, a legelőször tett benyomás hatásának kellemét vissza nem idézheti. Szontagh is bizonyosan e titokgerjesztő szerkezeti tulajdonát érti a regény meséjének, midőn Abafi recenziójában így szól: „A történetnek nincsen háttére, minden az előtérben történik; pedig a háttér lépcsőnkénti leleplezése az, mi várakozásunkat leginkább függőben szokta tartani“. A képzelődés gyönyörködtetésére számított meglepéseket eszközlő események és fogások ezek is: *valamelly személynek más gyanánt nézetése, ki előbb másnak tartatott megismerése, elveszett documentumok és gyermekek stb*, melyekről 116 — 117. lapon már volt említés téve. Dráma meséjét csak képzelődésre ható fordulatokkal ^{akarni} meglepővé tenni, azon egyszerű okból nem helyben hagyható, mert a dráma, nem annyira a képzelődés, mint a szív megilletését tűzi ki hatása céljául. A melly dráma, a szívrehatást illető váratlan fordulatok nem léteben, csak a képzelődést gyönyörködtetővel kíván meglepni: könnyen azt leszünk hajlandók hinni, hogy annak írója azért folyamodott e cifrázatokhoz, mert művének a színi hatást minden módon szeretné megadni, azonban a való színi hatást eszközlő tehetséggel, melly a háborgó érzelem és jellem drámai festésében mutat erőt, nem bír. A helyzetek ezen meglepő fordulataira nézve, mind regényben mind drámában szembetűnő befolyást gyakorol a történetesség. A meglepést eszközlő játékát a történetességnek a költeményben, különösen a drámában, úgy kell módo-

sítani, hogy a meglepés érdeke ne a csupa külső történetességben álljon, hanem azon érzelemben és szenvedélyben, melly, annak általa, a költemény személyeiből fejledezik. *Desdemona, ijedtében, s férje baján elejti a zsebkendőt, Emilia megtalálja s Jágó kezébe kerül.* Ez történetesség játéka, ez bal esemény, melly vajjon nem az által lesz-e előttünk érdekessé és nagy hatásúvá, hogy a cselekvény menetelén egy fordulatot tesz, hogy a kendő az, melly Othellóból olly dühöngő érzelmeket fejt ki? Iliásban a fordulatpont van a tizenhatodik énekben, midőn Hector megöli Patroclost, mellynek következésében Achilles Briseist megátkozza, Agamemnonnal kibékül s a csatákban részt venni készül, hogy t. i. Hectoron boszút állhasson. E fordulatpont egyike azon keveseknek, mellyek valaha természetesen eszközöltettek, és szerencsésen sikerültek. E várakozással teljes fordulat eszközöltetik az által, hogy egy erősebb érzelem a gyengébbet elnyomja, még pedig úgy, hogy az a hős jellemének csak becsületére válhatik. Achilles megneheztelése Agamemnonra nagy, de a Patroclus iránti szeretet erejével még sem ér fel. A fordulatot eszközölhette volna a költő a kilencedik énekben is, midőn a követek gazdag ígéretekkel akarják Achillest arra bírni, hogy Agamemnonnal béküljön ki s a csatákban vegyen részt; de Achilles hősi jelleme szépségének nagy elrontásával: mert ekkor a neheztelést fősvénység némította volna el.

Most még azt kellene megmondanom, hogy ezen meglepő fordulatok mennyire s hol használhatók inkább t. i. regényben-e vagy drámában? A felelettel adós maradok. Az eféle aprólékosságok kikötésével csak a költői szabadságnak ártanánk. Elégedjünk meg avval, ha annak fogalmát kifejtettük, s engedjünk a dráma és regényíró phantasiájának szabad röpiülést.

III. FEJEZET.

Különbség a regényi és drámai előadás közt.

A regény és dráma előadása vagy kifejtése közt különbséget találni annak nem nehéz, ki e két költemény fogalmával és természetével már külön külön megbarátkozott. Itt igen röviden az előadás azon különbségéről lesz említés téve, melly az egész mű és a jellem kifejtését tárgyazza.

a) A regény és dráma mint egész mű kifejtésének jelleme.

Az egész mű kifejtésében a regényt *késedelmezés*, a drámát *félbe nem szakasztott haladás* jellemzi. A drámában a cselekvény megelevenítve adatik elő, motyumaival együtt, s mint étellel elevenség-gel bírónak, szüntelen a kifejlet felé kell törekednie, s olyan kitérések kedvéért, mellyek fejlődését elő nem mozdítják, megállapodnia nem szabad. A re-

gényben a cselekvény mint mult, mint életre verekedett idea, adatik elő, nem annyira motivumaival, mint következésivel vagy a történetbe elágazásaival együtt, mellyeknél, a szemlélet elé állíthatás végett, meg kell állapotodnia, ha szinte a következesek előállítására kedveért a hőst jellemével együtt, egy időre, háttérbe kellene is állítani. A regényíró előnkbe lép, vagy a maga személyében mást léptet föl, ki elmondja a történetet úgy a mint az neki elébe özőnk, ki jelelvén a kort, népet, helyet mellynek körén belül az ő lelkét és szívét hevülésbe hozó idea létre jött. A regényíró, neki nem levén színpadja, azon helyzetek, mellyeken az idea keresztül huzódott, körülményes kialakításával és kifestésével babrál, személyeit tetétől talpig leírja, megjegyvezvén még azt is, hogy az, midőn szólni kezd, millyen szemeket vet, miként húzza össze szemöldökét s miként derül ki homloka stb: e szerint a regény haladása a kifejlet felé igen lassú és késedelmező leend. — A drámaíró eltűnik szemünk elől s magát a cselekvényt lépteti színpadra, s figyelmünket leginkább az köti le, hogy az összeütközés, és az összeütközésbe jött jellemek, viszonyok és érdekkek jog- és erkölcsszerűek-e vagy nem? s ebbeli várakozásunkat a kifejlet fogja kielégíteni: e szerint a drámának, minthogy szívre akar hatni, szüntelen a kifejlet felé kell haladnia, mert ha a felvett idea háttérbe állításával figyelmünket másra csalja, a drámai hatásnak vége lesz. De ezt nem úgy kell érteni, hogy a csupa sietés, melly arra nem is ügyel, ha vajjon azon

jelenetek és helyzetek, melyekből a motívumok származnak, ki vannak-e úgy fejtve, hogy a cselekvény fejlődését és fordulatait ne hinni kényteleníttessünk, hanem láthassuk, ha, mondom, a folytonos haladás sietés lesz, midőn t. i. a cselekvény nem egymásból folyó motívumokból fejlődik ki következetesen, hanem egyik pontról a másikra csak átugrik, stb, ez, mint-hogy a drama jellemével nevetségesen vagy boszantólag ellenkezik, drámai érdemmel és szépséggel birni nem fog. Ezekkel csak azt akarom mondani, hogy az olyan hosszúra nyúló párbeszéddek, melyek életbe vágó s a cselekvénytől elvont hasznos reflexiókkal bővölködnek ugyan, de a drámai jellemre, viszonyokra vagy érdekre világot nem vetnek, s a későbbben történendőket sem motiválják; viszont az olyan epizódok is, melyek a cselekvényt nem előbbre viszik, hanem valahányszor a színpadra lépnek, azt haladásában mindannyiszor megakasztják, s szemünk elől félre nyomják: magokban véve bár a legérdekesebbek is, itt érdektelenek, mert a drámai hatásnak ártnak. A drámában tárgyul vett idea fejlődése közben, az összeütközések és küzdelmek által, a rettegés és szánakozás érzelmeire felhevült szív lázadásából szeretne minél előbb csillapatra jöni, mit csak a kifejletben, hol a kiengesztelődés történik, nyer meg. A költő csillapatra hozhatja az érzelmek megrendült súlyegyenét úgy is, ha a fejlődő ideát szem elől elvonja, s az általa gerjedésbe jött érzelmeket, egy más nemű, szellemű, és természetű ideával elnyomja; de

a kiengesztelődés ekkor elmaradna, mellyből a tanúság csak az: hogy drámában a felvett ideát szem elől addig eltévesztetni nem szabad, míg az engesztelődés meg nem történt, azaz, a cselekvénynek, egész a kifejletig, szüntelen folytonos haladásban kell lennie. A regény egy mult cselekvényt, következéseivel inkább mint motivumaival tüntetvén elő, szívünk itt nem hevül fel olly nagy mértékben, mint a drámánál, s érzelmeink nyugalmának kisebb mértékben történt megháborodása itt nem fog olly sürgetőleg esenkedni a kifejlet után, mint drámában. E szerint a regény-író, midőn azon körülményeket, viszonyokat és úttakat fedezgeti fel, mellyeken az idea a kifejletre csavargott, ezen tárgyaknál a kerek kialakítás, reflexiók és mellékes kitérések végett megállapodhatik, s így a regény haladása igen lassú és késedelmező leend.

b) Különbség a regényi és drámai jellemfejtés között.

Mind azon idea, mellyet regény választ tárgyúl, mind az mellyet dráma, egy személy jelleméből származik t. i. a hőséből: a jellem hát az, mellyre mind regény- mind drámairónak a kialakításban és kifejtésben fő gondot kell fordítania. E tekintetben, úgy látszik, hogy regény és dráma közt különbség nincsen: azért itt röviden a dráma és regény azon jellemének kimutatására törekszem, mellyet a jellemadásnál és kifejtésnél szem előtt kell tartani.

Mint fölebb megjegyzém, a regény hősének jellemét azon érzelmek öszege tegye, melly az ő rangjához és köréhez tartozó egyes személyeken elszórva találtatik, s különösen a nemzeti és néposztályi sajáttság rajta kitünő legyen. E különféle érzelmek a szenvedélylyel egyetemben, melly a fő vonal, képezik a hős és személyek jellemét. Melly különféle érzelmeket úgy kell egy jellemmé eleveníteni, hogy általok a szenvedélyre fény ha nem derülne is, de azt el ne homályosítsák, energiáját és szilárdságát meg ne gyengítsék. A regényirónak is arra kell ugyan tehetése legnagyobb erejét fordítani, hogy a jellem fő vonása emeltessék minél ragyogóbb színekkel ki, mint-hogy az idea tulajdonképen abból származik; de hivatása levén az ideát úgy állítani elő, a mint az valamelly nemzet, néposztály és kor szellemében elágazott: a jellem többi vonásait is, a körülményekhez képest, úgy kell kifejtenie, hogy azok, magokban véve, önállással birjanak: mert csak így felelhet meg a regény azon hivatásnak, mi szerint abban valamelly nemzet, néposztály és kor élete festetik. A jellemek illy sok oldalú kialakíthatására alkalmat nyujtanak az alapúl vett történet eseményei, helyzetei, körülményei, nézetei stb. A drámai személyeknek is, hogy elvont allegorikai képek ne legyenek, illy sokszerű érzelemből egygyé elevenedett jellemmel kell birniök, de itt, a szenvedélyen kívüli érzelmek regényi kerek kialakítását és kifejtését tűzni ki célúl nem lehet: mert drámában a szenvedély és összeüt-

közésének jogosságához és jogtalanságához levén várakozásunk és figyelmünk kötve, az említett érzelmek regényi kialakítása és kifejtése a drámai hatást áldozná fel, mert annak kedvéért, az előttünk fejlődő cselekvényt vagy egyszer vagy másszor háttérbe kellene állítani. Kell hát lenni, mint mondtam, a drámai személyeken is többféle érzelmeknek, de azokat úgy alakítani és fejteni ki, hogy ez által önállást nyerjenek, a szenvedély, mint a jellem fő vonása, nem engedi.

A regényírónak nemcsak a jellemadás- és kifejtésre, hanem a jellemfestésre nézve is szabadabb és tágabb köre van, mint a drámairónak. A drámairó csak beszélgetés, a regényíró leírás és beszélgetés által ismertet meg személyeivel. A drámában, mint megjelenített, megelevenített cselekvényben, a személy érzelmeit mindjárt a támadáskor kinyilatkoztatja, a nélkül, hogy azt a reflexió útján megismerhetete volna. A regényben, mint mult cselekvény ábrázolatában, azt beszéli el a személy mit érzett, s mint-hogy érzelmeit a fontolgatás- és azok következtéseinél fogva tökéletesen ismerheti, azokat kimerítőbben szemlélet elé állíthatja mint a dráma. A regényírótól el-tűrjük, ha személyei hosszas fontolgatásainak s belhar-cainak csak resultátumát adandja is, mit a drámairó nem tehet. A regényíró, személyei beszédének, mid-őn t. i. azokat beszélve lépteti föl, közölheti kivona-tát is, csak a tartalom lényegét ne hamisítsa meg. A szó és kifejezési harmoniára nézve sem olly szigo-

rúak követeléseink regény- mint drámairótól; ő mint tanú, ki a személyek beszédét hallotta, inkább a dologra, mint szóra emlékezik: átkölcsönözheti hát azoknak saját kifejezését is, nem tartozván a beszélő személyek nyelvén egyéb sajátságot megtartani, mint az akkori fő érzelem hangulatát. Azonban a regényíró tartsa szem előtt, hogy személyei *beszédbeli nyilatkozatán a lyrai és eposi elem súlyegyenben maradjon*, azaz, a beszélgetésben olyan eseményt adjon tudunkra, miről még említést nem tett, hol *mind az esemény, mind az érzelem, melly a beszélgetés által érzekeink elé terjesztetik, egyenlő érdekekkel bírjanak*. A drámai beszélgetésben az esemény által gerjesztett érzelem kinyilatkoztatása a *fő*, ezért drámában olyan beszélgetés is érdekel minket, mellyből csak azon esemény jó tudomásunkra, melly már előttünk megtörtént, csak a gerjedésbe vagy lázadásba jött érzelem legyen új és váratlan. Melly érzelemnyilatkozat úgy lesz drámaivá, ha azon esemény vagy tárgy, melly azt okozta, láthatatlanul el nem lesz szem elől mozdítva.

A regényi beszélgetésről láttunk a 144. és 145. lapon, drámait igen sok jót és sok roszt lehetne az imént mondottakra világosításul felhoznom. A hosszúságos fejtegetés által azonban unalmat támasztani nem akarván, csak ezeket említem meg: 1) Othellóból a több csodálkozásra méltó jelenetek közül azt, midőn Othello és Desdemona közt az utolsó beszélgetés történik. E beszélgetésből olyan esemény nem világlik

ki, mellyet az előbbiekből már ne tudnánk; még is érdektelen nem lehet senki előtt, mert még nem halott kifejezésű érzelmeket látunk abban lázongani, s a szerelemfáltás szenvedélye itt van tetőpontjára hágatva. Az érzelmeik lázongása és indulatok viharzata közt azonban, nem válik e beszélgetés lyraivá az által, hogy a kendő és Cassió nem olly helyen állanak, hogy őket ne láthatnók. 2) Goethe Iphigeniájából azon jelenetet, hol Iphigenia megvallja Thoasnak, *hogy a rabok egyike az ő fivére, kit Apolló azon parancssal küldött Taurisba, hogy Diána képét rabolná el, mert a furiák üldözésétől megmenekednie különben nem lehet. És a rabok már el is szöktek Diána képével* stb. E jelenet, minden költői szépsége mellett, kevés drámai érdemmel bír, mert regényi lomhasággal mászik, és némellyik kifejezés a drámai jellemtől elüt. Nevezetesen Thoas, a többek közt, Iphigenia beszédén felingerülvén, nagy haragjában így fejezi ki magát:

Miként a tűz, vízzel ha küszködik,

Magát boszúsan védi s ellenét

Kiírtni vágy: úgy védi a harag

Magát melyemben állításaid ellen.

Ha az érzelem vagy szenvedelem felgerjedt állapotjában lévő személyek beszédét és nyelvét vizsgáljuk, hogy t. i. miként fejezik ki azok akkor magokat, midőn az indulat heve tör ki belőlök: azt bátran állithatjuk, hogy a haragos Thoas e szavai, és az ehez hasonló kifejezések, megjelenített érzelem vagy szenvedély

nyelve soha sem voltak, nem is lesznek. Itt a költő, a maga és nem Thoas személyében, azt adja tudunkra egy hasonlítóval által, hogy Thoas haragja milyen. Hasonlítóban mult és tökéletesen ismert érzelem vagy gondolat foglalható, és nem jelen; a drámai személy pedig, mint tudjuk, jelen és nem mult érzelmekkel és szenvedélyekkel bajlódik, mellyeket tökéletesen nem ismerhet; ezért a fenebb említett kifejezés a drámai érzelmfestés jelleme ellen van. A drámai dictio sem zárja ki a képes kifejezéseket, de meg kell választani, hogy milyenek a körülmények s milyen képek illenek azon érzelemhez, mellyet azok gerjesztenek; s továbbá kell arra is vigyázni, hogy micsoda kifejezésbeli képeket szenved meg a felhevült érzelem és szenvedély, jelen állapotjában stb. Vagy tán azt is mondhatjuk, hogy szenvedelem nyelvén csak az írhat, kinek szive ugyanazon szenvedelemtől lánggra van hevülve: „Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi“. Ki nem hiú keservet érez, fájdalmában szivére tud az másoknak beszélni. Itt az érzelem felhevülésének foka és a kifejezés közt fog harmonia uralkodni, mellyben áll a drámai dictionnak művészi becse és érdeme. Itt a tettetés célra nem vezet, midőn t. i. a sziv felhevülve nincsen, az író még is erőlteti sarkantyuzza tehetségét ollyas valaminek mondására, melly szertelenül hevesnek s elevennek látszhatnék lenni. Itt szemszuró harmoniátlanság fog a dictio és érzelem között uralkodni. Hallgassuk csak a római praeficát, kit pénzen fogadtak,

hogy egy korán elhunyt ifjú felett siránkozzék; és az özvegyet Naim városából, kinek egyetlen fiát temetni viszik: s jegyezzük fel a két siránkozó hölgy fájdalmas szózatit, legott látandjuk a feltűnő különbséget a tettetett és való érzelem kifejezései között.

c) Elsőbbség a regényi és drámai jellemfestés között.

Ha az eddig mondottakat túhegyre vesszük, s azt akarnók meghatározni, hogy a drámai jellemfestés bir-e elsőbbséggel a regényi vagy ez amaz felett: igazságos és csalhatatlan ítéletet hozni felette nehéz volna. A regényíró, minthogy tökéletesen megismert jellemet beszél vagy beszéltet el, a leírás közben a kebel minden egyes moccsánál megállapodhatik; a szív titkainak feltárt rejtekeit addig tarthatja előttünk nyitva, míg annak minden zugolyát meg nem nézegettük; s a leírás közben sok olly tanulságos, szívnemesítő és lélekképző észrevételt tehet, mellyek különben figyelmünket kikerülik. A drámaíró leírás által nem állíthatja a jellemet előnkbe, s annak festése közben a maga észrevételeinek közlésére ki nem ereszkedhetik; de a személy beszédében tett rövid de merész kifejezés által olly elevenen festhet érzeményt és szenvedélyt, hogy annak nagyszerű tüzét és hatását a leírásbeli legnagyobb ügyesség sem képes utolérni. A többek közül p. o. csak azon jelenetet hozom fel Macbethből, hol Macduff tudósíttatik arról, hogy eltávozása után Macbeth bérlettei várát megrohanták, azt felégették és gyerme-

keit nejjével együtt szörnyen legyilkolták. Macduffot e gyász tudósítás leveri, s midőn fájdalomából valamenynyire magához jön, sirva kérdezi Rossetől „gyermekemet is“? mellyre ismét a fájdalmas de igaz választ nyervén, zokogása közt így kiált fel: „nincsen gyermeke“! Ha a leírás rafaeli ecsettel birna, sem tudná a gyermekeiben megsértett apának vad boszúját Macduff e rövid de merész kifejezésénél lángolóbb színekkel festeni. Midőn Macduff e szavakat ejti, már akkor esze azon jár, hogy miért nincs Macbethnek gyermeke? hogy annak meggyilkolásán hűthetné boszúját.

Ezen értekezés folytatában a kifejezések és mondatok alkotása körül, a rend-, arány- és szabatoságra nézve, hibákat találni könnyű; mellyeket, részint a próbálgatás hiányának, mitől ritka kezdő ment, részint a limae labor elmaradásának kell tulajdonítani. Ezen kívül, hogy mi kifogások lesznek értekezésem ellen nem tudom, de hogy lesznek tudom; mert szép műtani véleményeknél általános helybenhagyást reményleni hiúság, nyerni lehetetlenség. Ki azt nem szeretné, hogy irodalmunk termékei alkalmazásában fősvénykedtem: annak legyen tudtára, hogy az több okokból szándékosan történt. Ki azt fogja mondani, hogy értekezésem *több ívre terjedt ugyan, még is nem ki-merítő, a kérdés egyes pontjai tökéletesen kifejtve nincsenek*: annak nagyon igaza van. Több ívre terjedt, mert azt szükségessé tette a feladat sokoldalú-

sága; nem kimerítő, mert a felvett tárgyak tökéletes kifejlhetése gazdag ismeretet, tudománybeli nagy jártasságot, érett ítéllettől vezérlett józan izlést kíván, mellyeket én még a férfi kortól várok. Célom nem egyéb volt, mint rendszeres vázlatát adni a regény és dráma képletének. Azért, ha az előttem mély tiszteletben álló birák ítélete egyéb nem leend ennél: *a rendszer ellen valami tetemes kifogás nincsen, egy két vélemény nem tévedt ítélet, nem fonák izlés szüleménye*: meg fogok elégedni fáradozásom jutalmával. — Még egyet szólok, mi egészen mellékes. Két vagy három helyen D. Schedel, Vörösmarty és Bajza urak véleményével az enyém összeütközésbe jött, s ha ezért az említett urak, kik iránt én a legmélyebb tiszteletet hordom keblemben, ne talán, mit nem reménylek, neheztelnének; engedelmet nem kérek, mert érzem én azt velök együtt, hogy a véleményen ejtett sérelem, ha ugyan sértés más nézetekből indulni ki, egy odavetett engedelemkérésen meg nem enyhül. A vélemény motívumok következménye, más szempontból nézve más vélemény származik, s egyik a másikat helyéből kinyomni nem fogja, mert egy tárgyat több oldalról lehet vizsgálat és szemlélet alá venni. De ha abban bizonyos volnék, hogy ők azt bennem gáncsolási viszketegnek fogják tartani: készebb volnék ezen irományt tüzre vetni, hogy enszeimeimen kívül másé látása elé soha ne kerülhessen.

II.

REGÉNY ÉS DRÁMA, PÁRHUZAMBAN.

A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK

1840-BEN KITETT SZÉPMŰTANI JUTALMÁRA * KÉSZÜLT

ÉS DICSÉRETET NYERT

ÉRTEKEZÉS.

I R T A

D. MÜLLER GODOFRÉD.

A rend, mellyben a kérdés felállítatott **), olly természetes, hogy nem vélünk okosabbat tehetni, mint azt annak megfejtésénél is megtartani; hogy azonban a dráma és regény közti különbséget minden viszonyaikban annál jeleltebben adhassuk, nem lesz talán céliránytalan, ha mindegyiknél abból, mi mindkettőjökkel közös, s itt mindjárt előleg közös eredetök- s tulajdonságaikból, indulunk ki.

A dráma és regény költői művek, azaz olly művek, mellyek alkotásánál dús *élettapasztalás*, *tüzes képzelem*, *szép indulatok*, *tiszta akarat*, s *tisztult ízlés* egyesülnek egy, az emberiségre nézve fontos eszmét magasb élet viszonyba s ennél fogva magasb érdekbe vonva, képzelődésünk elébe teremteni, s azt a *nyelv* — élő szó, vagy irás, vagy mindkettő — által

*) L. e kötet 10. és 14. lapjait. — **) L. azt a 9-ik lapon.

mint példaképet akár ösztönül vagy követésül, akár elrettentésül, de minden esetre szív- és észképző gyönyörködtetésül, közvetlenül a kortársaknak ugyan, de közvetve későbbi nemzedékeknek is, míg t. i. ezek, vagy legalább fensőbb fokon álló részök, az említett teremtő képességek-, nyelv- s társasági viszonyokbani kifejltségeknek kétségtelen magasb fokára nem jutottak, általadni. A teremtő feltételek között első helyen az *élettapasztalást* neveztük. Ez az, mi az anyagnak művé leendő alakítását *lehetségessé* teszi. Ki az embert, ennek idomai és ösztönei öszveget, s mind azt, a miből áll, vizsgálódó pillanattal nem kutatta; ki ennek tettei nagy színhelyén, a világban, tapasztalásokat nem tett, s az elsőnek ez utóbbihozi viszonyait szemlélődve lelki szemei előtt kifejleni ismételve nem látta, s mind ezekből fontos következéseket húzni nem tanult, az képtelen leend terjedelmesb, tanulságos képet akár követésül, akár elrettentésül, a nevezett műnemekben fölállítani. Meg lévén az élettapasztalás, azaz, az anyag művé alakításának lehetsége, előáll az élénk, tüzes *képzelem*, melly az alakok, mozgalmak, okok és okozatok tér mezején mind azt, mi valamelly érdekes esemény vagy cselekvény előadására megkivántató, felkeresi, s az alkotandó mű színhelyére összehordja. Ez által az anyag *létezővé* lett. Erre a *szép indulatok* jelennek meg, s előadván az anyag alakítására ohajtásaikat a képzelemnek, az ennek tulajdonképi teremtő ereje által létre emelkedő alakzatnak közvetítve physiognomiát adnak, melly

a szépet, a nagy és fenségesnek tűneményeiben, avagy, kisebb mértékben is, az érzékeny-, sőt comicum viszonyában, egy nemesb alapokra állított lénynek egész mimjátékával kíséri. A *tiszta és nemes akarat* ama szellemet leheli belé, melly mindenütt az emberi rendeltetésre irányozva, azt soha szemei elől el nem vesztí. Végre a *megtisztult izlés* teszi reá, a költői művet a nevezett anyagból előteremtve, az utolsó kezét: s az új alaknak ama kifejezést s szépségi fényt adja, melly a kor műveltebbjei kívánatainak a mű iránt, megfelel, vagy azokat meg is haladja. Így áll aztán készen a mű általánosan befejezve az emberi lélek képzeletében, de csak mint gondolatkép, csak az által élvezhető, ki azt gondolta. De minthogy ki kell állíttatnia rendeltetése helyére, a világba, hogy rendeltetéséhez képest hathasson, a szállékony eszmevilágból szilárd testi alakba kell öntetnie, s ez a *nyelv* által történik. Ha a nyelv olyan, hogy szabatosság, szabályzottság, gördülékenység és színgazdagság által a fönemlített lelki képességek álláspontjának magasságával mérközhetik, mondhatni: a költői mű tökéletes.

A mondottak minden, az életből merített s életre visszaviendő, fontosabb eseményeket tárgyaló, költői műre általában, s így mind a drámára mind a regényre, egyiránt vonatkoznak. Ezentúl azonban mindkettejé külön irányában, külön lényegét is mutat. *Vizsgáljuk tehát legelőbb is tárgyak különbségét.*

a) *Tárgy.*

Mondottuk fölebb, hogy mindkettőjük tárgya fontos események előadása széles értelemben. Vajjon minők tehát az események e műnemek egyike- vagy másikában különösen?

A drámában *egyetlenegy cselekvényből* áll, melly kifejlődése felé gyorsan *haladva*, *a jelenben*, azaz a néző, hallgató vagy olvasó szemei előtt fejlődve állítatik elő; olly cselekvény, melly által valamelly fő személy vagy egyedül, vagy más mellék személyek segedelmével, folytonos küzdésben elleneivel, egy általa kitűzött célt törekszik elérni, s végre győz, vagy elesik, vagy sors és eset által mindent jóra fordulni lát: míg a regényben amaz események nem egyetlenegy cselekvényből, hanem az események egész láncolatából állanak; nem is gyors haladásban, hanem okaik és okozataik széles fejtegetésével egy egész életet foglalnak magokban; nem is a jelenben történve, hanem mint már történt dolog beszéltetik az olvasónak vagy hallgatónak. A regény, láncolata az események- s történeteknek, mellyek, noha szinte az egység összekötő fogalma alatt állnak, még is a legváltozatosb mellék és közbe szőtt cselekvények által váltatnak fel, s mellyeknek menetét még oktatások s mélyebb szemlélődések is félbe szakaszthatják. A drámában is életet tanul ugyan az ember ismerni, de csak az egyetlen fő cselekvény-, mint gyúpontról, mellyről visszakövetkeztetünk: a

regényben egy egész élet történetét látni, teljes hossza- s szélességében, kitarva. S midőn a drámában azon nevezett fő személy, mellék jeleneteivel együtt, egyetlen cselekvényök gyors kivitelében, főkép jellemeik s tetteiknek, mellyek mind ama cselekvény kivitelének egyes, jelenleg történő lépéseit tekintendők, előadása által vonzanak: akkor a lassú menetelű regényben, mellyben minden mint mult, mint már megtörtént s befejezett jelenik meg, főkép az érzelmek (Gesinnungen) s történetek igénylik a hallgató vagy olvasó figyelmét. „A regényben — mond Goethe, Wilhelm Meister harmadik kötetében — főkép érzelmek s történetek adassanak elő, a drámában jellemeik és tettek“. Röviden öszvevonva tehát: a dráma tárgya olly *cselekvény*, melly *jelenítve*, kifejléséhez *gyorsan halad*: a regény tárgya ellenben láncolata olly *eseményeknek*, mellyek már *elmultak* s *megtörténtek*, s melly mellék cselekvények közbeszötte s érzelmek fejtegetése által megszagatva, *megy lassanként előre*.

Miután a fölebb mondottakban a dráma tárgyát, valamint a regényét, három lényeges bélyeg által jeleltük ki, nem leszen, úgy hiszszük, helyén kívül a következő megjegyzés.

Olly előadást, mellyben a cselekvény emeltetik ki, *dramatizálnak* mondunk, akkor is, habár csak elbeszélvő van s párbeszéd által jelenítve nincs is; ha valamely esemény jeleníttetik, szinte dramatizálnak mondatik, habár nem mondathatnék is tulajdonképi

cselekvénynek ; s ha végre valamely esemény gyors haladással adatik elő, nem különben dramatizálnak hallottuk mondatni, habár sem tulajdonképi cselekvény, sem jelenítve nem volt is. Ez, úgy hiszszük, csak aként volna egyesíthető, ha a nevezett bélyegek mind hármát, a dráma lényeges, bár különböző fokú bélyegeinek tekintenők, s a cselekvénytől, mint első drámai elemtől, kiindulva, a másodiknak hozzájárulta által a tárgyat kétszeresen dramatizálnak vennők, midőn mind a háromnak egybetalálkozása azt tökéletes drámaivá tenné. — Ugyan így lehetne, még pedig ugyanazon rendfokozattal, a regény bélyegeiről is szólni. De menjünk tovább.

b) *Mese.*

Milly viszonyban állnak továbbá a kérdésben forgó költésnemek a mesére nézve?

A mese az anyag vagy tárgy *tartalmát* adja a drámai cselekvényhez, az események szövedékét. Vétessék bár a valódi világból, vagy ne, a költőnek minden esetre nemcsak szabadságában áll, de világos kötelessége, feladása: ama szövedéssel úgy banni, hogy kora jobb izlésének tetszését megnyerje, ez levén egy részben a költői művek rendeltetése. S ha magát egyéb helyeselhető indító okokból egyáltalán a történeti valósághoz szeretné is tartani, az csak annyiban engedtetik meg neki, mennyiben az események menetelének lényege már magában véve a szép-

nek szabályaival öszhangzik, de mi közben aztán mindent, mi háborító vagy elferdítő, a szövedékben, eltávolítani tartozik, mert a valódi történet annyi küzdelem között fejlik ki, hogy csodával volna határos, ha az eredetileg még olly szép eszme is, a kivitelben, az érte cselekvő akarat s érte munkás erők elégtelensége, s a háborító körülmények túlsúlya által több helyütt el nem ferdítették. Történeti tárgygyal úgy bánandik a lelkes költő, mint a szellemdús történetfestész, ki hozzá értő pillanattal azonnal felfogja tárgya physiognomiájának lényegét, a képző természet eredeti eszméjét, s ha ez kitisztult ízlésének megfelel, azt visszaadja, a nélkül, hogy a nem épen ékes szemölcsre, ragyára vagy sebek forradására stb ügyelne, kivévén, ha netalán épen ezekhez volna a történeti érdek kapcsolva.

Mind a mit eddig a meséről mondtunk, mind a drámát mind a regényt egyiránt illeti. Innen túl azonban egyiknek is másiknak is meséje kissé különböző úton jár. A dráma meséjében a cselekvénynek egy az emberiségre nézve becses és méltó *eszmére vonatkozás által* kell érdekesnek lennie; a regény meséjében az eseményeknek, az egész egységének kára nélkül, *meglepő fordulatok* által kell érdekelnie. A dráma meséjében annak, a mi történik, olly *következetességgel* kell történnie, hogy az előre bocsátott okoknál, s a felhozott körülmények- és feltételeknél fogva szükségkép csak úgy s nem máskép lehetett legyen bekövetkeznie, habár a valóság há-

borító befolyásait számba vesszük is: a regény meséjében, minthogy a regény egyes ember életének és sorsának, születésétől kezdve teljes kiképezettségeig terjedő, költői előadása által az emberiség kifejlésének rajzát, költői felmagasztalását, tartozik adni, nem kívántatik ugyan azon egy cselekvény menetelének következetessége, sőt ebben a különböző viszonyok *tarkasága*, ezeknek egy egészbe — sorsba — *besorolása*, s úgy szólván *egy* létté assimiláltatása leszen bélyegző, mire épen ezért az egész anyagot kellend az egyes tünemények s események felvilágosítására fordítani. A dráma meséjében a cselekvényeknek a *személyek jellemei- s viszonyaiból* kell eredni; a regény meséjében az események *kivülről* jönnek (s ezeknek legmagasb fokú összeköttetésök az, mit sors alatt értünk): miért e mese azt is előadni tartozik, milly úton és módon lettek az események azokká.

c) *Szerkezet.*

Átmegyünk immár a *fenforgó két költői műnem szerkezetének megkülönböztetésére.*

Erre nézve mindkettőjökkel közös: 1) A különmemű eseményeknek egy egészszé összeköttetése = *összefüggés.*

2) Ezen különmemű egésznek *erő* által *térben és időbeni* megjelenése = *mozgás.*

3) *Fokozatos fontossága* ez eredmények- s tüneményeknek azon arányban, mellyben a mű céljához

vannak = *kifejlés*. Összefüggés, mozgás és kifejlés tehát mind a dráma, mind a regény szerkezetében szemügyre veendő.

Azonban még is mennyire különbözik a két költsnem e három pontban! A drámában az összefüggésre nézve *a)* csak *egy* fő cselekvénynek szabad alapul szolgálni, mellyben az érzékesítendő eszmének világosan kimondatnia s mellyre minden mellék cselekvényeknek vonatkozniok kell, még pedig azért, nehogy az érdek megoszolják vagy zavartassék; *b)* a fő cselekvénynek *egészen s teljesen* kell megjelennie; *c)* a drámában olly szerkezet szükséges, hogy abban a kezdetet, minden indító okaival, s a cselekvény menetelét világosan lássuk s bizonytalanságban semmi lényeges felől ne maradjunk. A regényben ellenben, lehet, sőt szükség, hogy *a)* valamint a mellék esemény több, sok legyen, csak az előadott élethez tartozzanak, sőt helylyel közel más személyekéi is lehetnek, csak a rajzolt életre befolyással legyenek; *b)* a regényben sokkal kisebb fontosságú a történet vagy cselekvény egységének tökéletessége, mint inkább az események kedveltető színekkeli kifestése gazdag és szép képzelemmel, mellynek azonban a lehetség határait soha áthágni nem szabad; végre *c)* a regény szerkezete kidolgozásánál, nem csak nem kell, mint drámában, a cselekvény indító okait vizsgálni, de még csak az emberi akarat s tökéletekre sem kell sokat nézni, mert a regény hőse nem oda törekszik, hogy önálló cselekvényt vigyen véghez, sőt a terv-

nek úgy kell intéztetnie, mint ha a sors láthatatlan hatalmai összemunkálások által e vagy amaz életnek épen ezen irányt tűzték volna ki.

Ha már azt, mit főlebb a *mozgás* viszonyának neveztünk, mint mérpálcát a dráma s regényhez alkalmazzuk, a kettőt nem csak különbözőnek leljük, de egymással egyenesen ellenkezőnek; mert minthogy a mozgalmak alapviszonyai, t. i. erő, tér és idő, egymáshoz, mint minden más alkalmazásuknál, úgy itt is, két factorként (erő és idő) egy köztök származó eredménynek (térnek) két oldalán állanak; úgy találjuk, hogy a drámában az erő factora nagy, az időé kicsiny, s hogy mindketten, ezen nagyságok s kicsinységök fokához képest kisebb nagyobb tért követelnek; hogy ellenben a regényben az erő factora kicsiny, az időé pedig nagy, s mindkettő ismét a szükséges tért és időt hozzák elő. Azaz, úgy találjuk, hogy a drámában, ha különben azon fogalom körében, mellyel róla bírunk, megmarad, sok erőnek, azaz sok cselekvénynek igen kis időbe (mit közönségesen *idő egységének* neveznek) kell összeszorulni ama magas érdek gerjesztésére, mi a sikerült dráma által eszközöltetik; mi mellett a hely ugyan az maradhat vagy változhatik is: ellenben a regény sok idő s csak mérsékelt erő-kifejtés mellett, aránylagos térben eseményei alakját úgy szólván crystallisálhatja, hogy kellemes szinvegyület által az olvasó fogékony szívét gyönyörködtesse. S így mondhatni, hogy a drámának *sietni* kell, a regénynek *lassan mozogni*.

A szerkezet harmadik pontjánál, a *kifejlésnél*, a dráma és regény között következő különbséget találunk.

Minthogy a drámában valamelly fontos cselekvénynek kevés idő alatt kell keresztül vitetnie, az csak úgy történhetik, ha a cselekvő személy *akadályokra* talál, még pedig nem egyszerű, hanem bonyolódott akadályokra, mellyek legyőzése neki hősi névre méltán jogot adjanak. A kifejlésnek tehát a drámában ez akadályok egybebonyolításával kell kezdődnie, még pedig lényegének szükségképi feltételeként. A bonyolódás, valamint a dráma természete, általában előrehaladó, s a végső *feszültségig* mindig egyre növekszik, erre végre a *feloldás* vagy is amaz akadályok elhárítása vagy megsemmisítése következik. A feloldásnak nem szabad erőszak vagy vak eset által történni, minthogy a drámában mindennek a hős akarata- s tetteirejéből kell kifejtetnie, sőt szükség, hogy hármaz gyökere a darabnak már lefolyt részében legyen feltalálható, még pedig:

- a) magában a fő cselekvényben,
- b) a személyek jellemében, és
- c) azok viszonyaiban.

A regényben ellenben, hol minden nem annyira egymás által, mint egymás mellett és egymás után van helyezve, oda kell a költő figyelmének irányoztatni, hogy minden, mi az egésznek változatosságába háborítólag hat, eltávolíttassék, és csak az egybehangzó vagy az erre előkészítő vétessék az előadásba fel,

hogy a változatosság mindannyi elemei egy szép egészsé alakulhassanak. Ennyit a nevezett két műtermék *belszerkezetéről*.

Ha pedig a *külső* szerkezetről szólván a vivő formákat is mellyekben mostanlag — mert az általános lehetőségről, melly itt is tágabb mint kis valóságunk, itt szó sem lehet — a belszerkezet *külsőleg* megjelenik, említeni akarjuk, úgy a drámára nézve a *szín-, énekes- és táncjátékot* kell megkülönböztetnünk, a mint t. i. szó és irás, v. ének és zene, v. zene, tánc és *mím* által ábrázoltatik: melly utóbbiról, bár a szó egyedül *mím*ben, azaz játék- és taglejtésben nyilatkozik, *lényegben* még is csak az áll, mit a többi formákról mondtunk s még mondandunk. Ha fontosabb tárgy adatik elő, mellyben az egész egy *huzamban* (egy felvonásban) nem vitethetik ki, akkor a bonyolódás, feszültség és feloldás, közéjük szőtt szűnpontok által *külsőleg* is kijeleltetik, még pedig úgy, hogy általok a darab vagy két részre oszlik, mellyek elsejében a bonyolódás és feszültség, másodikában a feloldás foglaltatik; vagy háromra, mellyek mindegyike egy momentumot állít elő; vagy a még haladékosabb bonyolódás két külön szakaszt kíván meg, mi által négy rész keletkezik; vagy végre kettő kettő közé, az átmenetek tökéletesbbé tételére, még egy soroztatik, mi által öt rész (öt felvonás) származik. Minthogy csak a beszéd bir nagyobb mértékben azon képességgel a lélek- és képek mozgalmi finomabb fokozatait a belső világból a külsőbe átvinni:

természetes, hogy a dal- és táncjátékban a fén kijelölt részek kiemelése nem mehet annyira, hogy öt felvonásig kiterjesztethessenek.

A regény kevesebb formákkal bír, mellyek segedelmével valóságba léphet által: reá nézve csak a szó vagy leírás létezik. S valamint a regény maga a legváltozatosabb, egymáshoz tartozó s harmonicus egészszé olvasztott események sorából áll; felosztása sem lehet egyéb mint az, mellyet egy vagy másik esemény között természetesen tehetni, s melly által a regény egyes részei, könyvek, fejezetek, levelek stb nevek alatt folytonos menetelben jelennek meg.

d) Személyek.

Mind a drámában mind a regényben személyek ábrázoltatnak. Mert nem lehet az emberre nézve vonzóbb, mint önmagát az élet legkülönneműbb körülményei szerint e költői művekben, mint valamelly tükörben, a legnagyobb erőt kifejtve vagy kívülről erő kifejtésre biratva, látni. Mindkettőben az előtérbe *egy* személynek kell főkép állíttatnia, melly a mozgalom középpontja, a darab hőse, s mellyhez több oldalú hatásnál, több mellék személyek járulhatnak. Minthogy a cselekvés erőt és ellenerőt tételez fel, a fő személynek egy más személy, egyedül vagy szinte többekkel egyesülve, állíttatik ellenébe, hogy őt terve kivitelében akadályozza s annak sikerétől megfoszsza. Néha e két, egymás ellenébe tett személy közt

közbenjáró személyek is jelennek meg, mellyek távol tőle, hogy egyik vagy másiknak eszközéül szolgáljanak, mindkettőjöknek éles ellentétét kiegyenlíteni törekedeznek.

De milly különbség a dráma és regény személyei között! Minthogy az elsőben minden cselekvésen alapúl, személyei is helyzetök éles kijelélése által munkálandanak, míg a regényben az ellentételek szelídebb festésével sokkal nyugottabban állnak egymás ellenében, vagy egymás mellett, hogy az egésznek változatossága minél érdekesebben kivithessék.

e) *Jellemkifejtés.*

A jellemkifejtés és festés mind a drámában, mind a regényben, mulhatatlan feltétel: innen különösen arra kell a költőnek törekedni, hogy személyeit mind a kettőben, főkép pedig a fő személyeket, az által jellege ki, de egyszersmind az egésznek is határozott jellemet adjon. Mi a fő jellem kivitelét illeti, a jellemrajzolás *belsejére* nézve, következőket vélünk általában felállíthatni:

1) a jellemfestésnek *igaznak és természetűnek*, azaz a rajzolandó jellemnek az emberi természet általános törvényeivel öszhangzónak kell lenni.

2) a jellemfestésben adott igaznak *következetes összefüggésben* kell lennie, azaz az előállított minden egyes részeinek szoros okozatosság által kell összekapcsolatniok. Nem szabad benne ellenmondásnak

mutatkozni, hanemha látszólagos volna az, ha t. i. a tárgy egy magával épen ellenmondásban álló jellemet — egy vezér elvek nélkül — kívánna meg;

3) a jellemfestésnek szerkezetében a felfogóra nézve *világosnak* kell lennie, hogy ez azonnal tudhassa, hanyadán van a személyekkel.

Külsejére nézve a jellemfestésnek következő szabályok állhatnak:

1) Csak oly életnyilatkozások s vonások használandók, mellyek a hatásra *lényegesen* megkívánatnak;

2) ezekből is *csak annyi*, mennyi a hatás előhozására *szükséges*;

3) oly *rendben*, hogy az egész könnyen egy képpé összesíthetessék.

Vége abban üt össze a dráma és regény, hogy amott a cselekvény, itt az események a jellemek által feltételezvék.

Más oldalról azonban nem kevésbé különböző mind a két költésnem a jellemkifejtésben, még pedig

1) a jellem *nemére*,

2) a kifejlés *irányára*, s

3) ugyanannak *menetelére* nézve.

Köz megegyezéssel jellem nevezete alatt *általában* valamely emberi egyed *létezési és cselekvési* módjának állandó határozó oka (Bestimmungsgrund) értetik, legkisebb tekintet nélkül arra, vajjon a személy szabad önmunkássága vagy természetes alkotmánya oka-e annak. Minden tulajdonság tehát mit az

ember természettől nyert, lélek és szív által magáévá tett, minden, mi által sajátos természetet — mi gyakran véralkattal is felcseréltetik — nyer, *széles értelemben vett jellemnek* vagy lélektani jellemnek neveztetik. Illy jellemmel minden emberi lénynek ember voltánál fogva kell birnia, tehát a legmiveletlenebbnek is. E széles értelemben vett jellemre vagy inkább jellemalapra tetemes befolyást gyakorol a *nevelés*, mit szokások, társi viszonyok, jó vagy bal sors, s különféle körülmények mindinkább kifejtének, míg az egyedben bizonyos *meghatározott érzés- és gondolkozásmód* képződik ki, t. i. azon szabályok, miket az ember magának magaviseletében zsinórmértékül veszen, s minek alapja az érzelemben (*Gesinnung*) van, s ez a *szorosb értelemben vett jellem*, mellyet mint középsőt, tán lélektanilag erkölcsinek nevezhetnénk. Illyennel legalább minden mivelt ember bir. Ha végre a maga tökéletesítésére törekvő azon van, hogy szabad akaratból szilárd elvekre emelkedjék, ha lassanként kellő lélekerőre szert teszen, hogy amaz elvek szerint cselekedjék, akkor az erkölcsiség és szabadság elvei szerint intézett, az egyedben állandóan uralkodóvá lett cselekvésmód tűnik elő, mellynek alapját *legszorosb értelemben vett*, vagy is erkölcsi *jellemnek* nevezzük, legyen az jó vagy rossz. Ez csak a lélektanilag legerősb embereknél található. A jellem első nemét, igen közönséges volta miatt, a költészetben nem igen találjuk használtatni, már csak azért sem, mivel mint a maga nemében legegysze-

rübb s legnyersebb a költészet széptani céljainak meg nem felelhet; vagy ha igen, legfőlebb a háttér személyeinél fordul elő, mellyek költői művekben a fő személyek segéd eszközei gyanánt szoktak tekintetni. A másodrendű jellemek, mellyek gondolkozásmód által jelelvék ki, igen jó szolgálatot tesznek regényekben. A szoros értelemben vett jellemek ellenben, az erkölcsiek, leginkább alkalmasak a dráma magas állása- s értéke biztosítására, mert ezekben sokott az erős akarat, rendíthetetlen, meggyőződésen alapuló elveknél fogva, *meghatározott* cél elérése után törekedni.

A jellemkifejtés *irányát* tekintve, ismét nem kevésben különböznek dráma és regény egymástól. Az elsőben, hol a cselekvő személy olly helyzetekbe hozatik, mik cselekvésre sarkalják, tehát az erős akaratot, melly hiszen fő feltétele a drámai hősnek, megkísértik: kell, hogy a képzelem a gondolkodó elmét egészen a cselekvés alapokainak kifürkészésére bírja: míg a regényben, melly cselekvények helyett eseményeket ad elő, az olvasó vagy hallgató képzelmének folytonos műveletbe kell tétetnie, miképen az a költő által már érintett egyes jellemvonáshoz a többit, mi benne még lehetséges, kiegészítésül hozzá költse; melly költési játéknak az emberre annyi ingere van, hogy a költő által tett egyetlen halk, de biztos, a jellem sajátságosságát eltalált vonás sokszor elégséges reá, a színész vagy olvasó képzelő tehetségét saját alkotásra gyújtani, mellyben azért tetszik

magának, mivel saját szükségei szerint történt, és saját övé, nem idegen, s mind a mellett is a jellemnek adott vonásában rejlett feltételek alatt következnek be.

A *mozgásra* nézve végtére, a drámában, minél drámaibb ez, azaz, minél erőteljesebben nyilatkozik lényeges tárgya, a cselekvény: a fő jellemnek mindannyi segéd eszközei használatával a feloldás, a vég felé kell nyomulnia, minek elérésében csak az útjába gördülő akadályok sokasága s nagysága által szabad, hogy késleltetessék; a regényben ellenleg az érzelmek, mik benne fő szerepet játszanak, fognak az egésznek vég feléi előnyomulásában mennyire lehetséges akadályul lenni, s a nélkül, hogy unalmasakká váljanak, szélesen elterjedni, mi egy egész, átnézett élet előadásában olly igen természetes menetel. — Ennyit a két műnem különbségeiről személyeik jellemére nézve.

Ha továbbá az egész mű jellemét tekintjük, miképen az, legközelebbi irányában a tárgyra, mutatkozik, a drámában három, egymástól lényegesen különböző kört találunk: *alsót, középsőt és felsőt*. Az alsóban a cselekvő személy erkölcsi hibái, gyengeségei hozatnak fel. Az ember egyéb tulajdonságaival aránytalanságban álló kicsinynemű az, mi itt látható, s minthogy a műnek okos feladása nem egyéb mint hogy széptani becscsel bíró legyen, azaz, a jobb ízlésnek megfeleljen, mivel különben lehetetlen jó benyomást tennie, olly viszonyok közt kell előállítat-

nia, hogy *comicailag* hasson, s érdemes legyen rajta *nevetnünk*. Így keletkezik a *vígjáték*. A közép körben a cselekvő személy sem a kicsinyneműt, sem a nagyot nem tükrözi: itt inkább az *illedékes*, a *kötelességszerű* az, mi szokatlan viszonyokba helyezve, érdekel; mindazonáltal gazdag legyen tettekben, s szerencsés fordulatok által eredményre vezető, melly egészen váratlan volt, s a nézőben *megindulást* okoz. S ime itt van az érzékeny-, néző-, vagy *szinjáték* szorosabb értelemben. Végre a dráma felsőbb nemére érünk. Nincs nagyobb valami, mint az ember, óriási küzdésében a sorssal; akár győzelem koszorúzza a küzdőt, akár ellenére minden erőlködésnek, ellenére minden sokáig kimeríthetlenségnek látszó segéd eszközöknek, ellenére minden hősi küzdésnek, a véges emberi erő végre is bukni, elesni kényteleníttessék. S ez tárgya az olly kimondhatatlanul lélekemelő *tragediának*.

Minthogy a regényben nem jelennek meg olly fényes tettek, mellyek határozott irányuk által illy szembetűnő osztályozást kívánának, illyen, hasonló határozottsággal, nem is adathatik. Mindazáltal itt is szólhatunk egy az egészen, az elbeszélte események öszvegén átvonuló jellemről, melly mint alapszín, az egész regényen előmlik, minél fogva ezt *vignak*, v. *érzékenynek*, v. *komoly* és *sötétnek* nevezhetjük, mi szerint t. i. a sors vagy mint szerencse, vagy mint szerencsétlenség, vagy valamelly váratlan átmenetel által az utóbbiból az elsőbbe, állittatik elő az egésznek

kifejlése. Egyébiránt dráma és regény helyzetre és jellemdarabokra is osztatnak, mert a fő nyomadék vagy a jellemeben van helyezve, vagy az egyedek *egy* bizonyos osztálya sajátosságában, mellynek képviselője a jellemdarab hőse, benne s így *egy* személyben levén öszpontosítva valamelly jellem minden fő vonásai, mellyek különben csak többeknél elszórva s egyenként taláztatnak fel, s így mintegy a személyesített jellem maga állítatik elő.

Az *egész jellemének* fogalmához végre még annak a *nyelv* általi érzékitése is tartozik. Ez mind a két műnemben majd egyenlő, majd különböző. Mindkettőben a nyelvnek *szabályosnak, tisztának, valónak, folyónak* és *nemesnek* kell lenni. A drámában mindazonáltal, mellyben nagy tettek sűrűn követve egymást épen úgy következményei mint okai a lelkesedésnek, s mellyben az indulatok- s érzelmeknek egy egész világa hozatik a színhelyre, a nyelvnek is épen illy emelkedettnek kell lenni, jelenjenek meg kitételei bár időmértékben (kötött beszédben), vagy lebegjenek szabadon, mint szabad fékre eresztett érzelmkifejezések; s egyáltalában, vagy legalább a fő személyek szájában *költőinek* kell lenni: míg a regény nyugodt s meggondolt menetelésben csendesen folyó, nem mondjuk épen ékesség nélküli, de semmikép sem cifra, gördülékeny és hajlékony nyelvet kíván.

f) *Helyzetek.*

A helyzet alatt a személyeknek kifeléi viszonyait értjük. Hogy az ember cselekedhessék, s ha mindjárt a cselekvés nem volna is szoros értelemben vett cselekvény, *helyzetekbe* kell tétetnie. Minden új helyzet többé kevésbé új próbaköve tehetségeinek, gondolkozásmódjának, akaratának, szóval jellemének. Minden új helyzet olly valami, mellyel a valódi személy jelleme folyvásti kölcsönhatásban áll, s mellyet, ha erősebb, azon esetben ő határoz meg; ha gyengébb és csak szenvedőleg áll, maga fejlődik ki benne. Így van ez a helyzetekkel a költői művekben is, mellyeknek a valódi étellel, minthogy azt legmagasb tisztaságában tartoznak előadni, sehol ellenmondásban állniok nem szabad. A személyek viszonyai, állapotjok s körületek mind a regényben mind a drámában az, mi által személyeik jelleme folytonos okszerű összeköttetésben állnak, de azon világos ellentétellel, hogy míg a regénynek inkább szenvedőleg álló személyeinél a helyzetek inkább történetességek által hozatnak elő, változnak s gyakorolnak határozott befolyást a regénybeli személyek jellemeire: a drámában, leginkább annak legfőbb nemében, a tragödiában, azok a jellemek *következései*, s a személyek cselekvéseiből folynak. A szenvedő jellem enged a helyzetnek, mellyet neki a viszonyok összetalálkozása mutat ki; a cselekvő akként alakítja magának őket, a mint hasznokat veheti; minél fogva regényben a hely-

zet, a személyekre vonatkozólag valami *meghatározó*, a drámában *meghatározott*. Regényben a személy a viszonyokat úgy találja, mint azokat ohajtja, vagy nem ohajtja; de bár millyek legyenek is, magát hozzájuk többé kevésbé alkalmazni törekszik: a drámában a hős semmit sem talál ohajtásai s szükségei szerint elintézve, minden ellene van, mindenütt akadályokra talál útjában, de egész törekvése arra van irányozva, hogy egyik akadályt a másik után elgördítse útjából, s helyzete felett uralkodhassék.

Az eddig mondottak után immár könnyebb lesz talán a kérdésnek következő részére felelni, t. i.

Mennyiben és hol használhatók leginkább a változó helyzetek meglepő fordulatai?

Mennyiben? A mennyiben ügyesen előkészítve s a cselekvény szövényébe fűzve vannak. Ha mind a kettő történik, egy részről a műtárgy szépsége — a mennyiben a tiszta érzésre s finomabb izlésre befolyást gyakorol — csonkulást nem szenved; más részről egy fontos hatással több eszközöltetik, midőn, mivel a helyzet új, váratlan fordulata által a cselekvény ki- menetele s a személy sorsa iránt egy ideig kétségben vagyunk, az iránti részvételünk jóval nagyobb fok- ra hág, az új helyzet pedig csak újabb próbáját nyujtja a hős jellemének, mellyet kiállván, iránta újra s váratlanul ismét egy fokkal növekszik érdekünk.

S *hol*? azaz a *drámában-e*? vagy a *regényben*? Véleményünk itt az, hogy a fenérintett feltételek alatt meglepő fordulatok a helyzetekben minden esetre az

elsőben is előfordulhatnak. Mert a drámában az egész magasb érdek a cselekvés belterjének (intensitas) lehető legnagyobb fokra emelésén alapszik, ez pedig a helyzetnek olly váratlan fordulatai által is nem kevésbé fejlődhetik ki s váratlan újabb fényoldaláról mutathatja a fő személy jellemét, midőn ez az említett váratlan fordulatra előre nem számíthatván, s így kellő ellentállására ellene használandó eszközök-höz nem is láthatván, világos, hogy a helyzet illy nemű változása, gyéren használva, a drámának főkép olly nemeiben, mellyek hőseinek kevésb önálló határozottságot kölcsönöznek, minő az érzékeny- s még inkább a vígjáték, az előadottnak szép sikerére nem keveset tehet: noha ezen neki idegen földön mindig csak mint idegen, de érdekes, jelenség vonuland keresztül. De minthogy a helyzetek a regényben, már magokban véve is, az eset és ennek nagy általánossága, a kifürkészhetetlen sors által határozatnak meg, úgy látszik itt van igazi helye, valódi honja, az illy meglepő fordulatoknak, miknél fogva a költő azon érdek felett, mit a műnek gerjesztenie kell, uralkodhassék.

g) *Elbeszélői elem a drámában, s drámai a regényben.*

Végre lássuk a kérdés utolsó részét:

Melly s mennyi helyet foglalhat s miféle módosításokat szenved az elbeszélői elem a drámában s viszont a drámai az elbeszélőben?

A dráma és regény több nyelvműi elemekből összetett egészek lévén, az elsőben az elbeszélői elemnek — a regény ezen elemi alapzatának — épen úgy mint az utóbbiban a drámáinak előfordulni nem csak *szabad*, hanem *szükséges* is. De minthogy egyszersmind a dráma lényege a *cselekvény előadásában* áll, benne az elbeszélői elem csak másod rendű helyet foglalhat el, tehát sem az előtérbe állíttatnia, sem a dráma mezején otthonossággal birnia nem szabad, hanem csak drámai minőségekkel, *elevenséggel* s *tömötséggel* birva megengedhető, s így is egyedül ott, hol azt a cselekvényi előzmények jeleneteinek várva várt felvilágosítása teszi szükségessé. Ellenben a természeténél fogva csendesebb elbeszélői elem a regényben van saját földén, hol nem fényes, de kényelmes tanyát ütven, egész kényelem- s nyugalommal fog kiterjeszkedhetni, de szinte nem olly kizárólag, hogy olly pillanatokban, mellyekben valamely esemény cselekvényi egységet s eleveniséget vesz fel, s akkénti bánásmódot teszen szükségessé, a drámai elemnek is szabad tér ne nyíttatnék. De ekkor is, a háznak — mellybe lépett s addig míg e neki különben idegen mezőn hatnia kell — szabályai iránti különös tekintete, ennek színében kell megjelenie, azaz, minden drámai természete mellett is, huzamosabban s több nyugalommal fogja előadni, mint azt saját mezején tenni szokta, nehogy a regény birodalmában is, mint azt elébb a dráma iránt is követeltük, kettős uraság, vagy még jobban, az ellentét kényurasá-

ga az egésznek öszhangzását elrontsa. Hogy tehát a mondottakat röviden s a kérdésnek megfelelőleg öszszevonjuk:

1) az elbeszélői elemnek a drámában s a drámainak az elbeszélésben teljességgel csak mint segéd lénynek szabad megjelenie;

2) Mindegyiknek csak annyi tér engedtetik meg a másokban, mennyit az egymásoni segítség célja szükségessé teszen: az egyiknek, hogy a cselekvény okszeres összefüggésének megérthetésére szükséges felvilágosítást adjon; a másiknak, hogy valamelly, az elbeszélés folyamában előforduló különös cselekvényt egy pillanatra fentartson, azt a benne rejlő tulajdonságoknál fogva az érdeklő világosabb színével kiemelvén s a hallgató lelke elébe nemcsak közelebb vezetvén, hanem abba mintegy beleolvasztván;

3) mindegyik itt érintett külön feladását ugyan önmaga, saját természete szerint, de még is mindig az idegen földön uralkodó jellem befolyása alatt, fejtendi meg: az egyik a dráma tömötsége- s elevenségével, a másik a regény időmértékében.

CSÁK ÉS KIRÁLYLEÁNY.

A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK

1840-BEN KITETT POETAI JUTALMÁRA * KÉSZÜLT

KOSZORÚS KÖLTEMÉNY.

I R T A

SZILÁGYI ISTVÁN.

Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában.

Kölcsey

I.

Négy századév lezúgott
Árpád szent álminál:
S négy száz után utolsó
Fimagva sírba száll.

S a dús királyi tölgynek
Elomlott hamvibul
Remények bimbájában
Királyi hölgy virul.

De a nép szétszakadtan
Pártok viszályival
Más úrra néz nagy Árpád
Szép birodalmival. —

---

*) L. a 10. és 14. 15. l.

S a pártos nép körében
A gyászos hölgy felel
A dúló fájdalomnak
Kinzó gyötrelmivel:

„Apám kiért csatákon
Áldozta életét,
Vért ontva a kiért tőn
Árvává gyermekét;“

„Mért, ó nép, megtapodnod
Szent sírja hamvait,
Eladnod szép hazádnak
Szabad határait...“

„Ki lesz, ki megtekintse
Az árva szent jogát?
Ki lesz erős, ki víjon
Érette jogcsatát...?“

„Vagy e széles hazában
Nyolc hon határinál
Az árva hölgy panaszsa
Viszhangra nem talál...?“ —

És Csák viszonz: „,,hazádból
Csak egy ad hú szovat;
Vetkezd le ó nemes hölgy
Siralmas gyászodat!““

„„Erőnek birtokában
 Ha bátor szív elég:
 Ez ifjú kar legyőzi
 Trónodnak ellenét...““

És int; s szavára feltűn
 Erős és férfi kar,
 Kilenc megyének díszé:
 Kilenc ezer magyar.

S „parancsolj!“ mond; a hölgy néz,
 És hölgyre a sereg,
 És mindenik szemében
 Örömkönyű remeg.

„E kard vivott apámmal,
 E kard védelmezé,
 Mig a magyar hazának
 Rablóit üldözé;“

„Fogd, és a szent igaznak
 Forgasd oltalmaúl,
 Kit hűtlen szolga népe
 Elárult álnokul.“ —

Szólott a hölgy; s viszontag
 Az ifju Csák felel:
 „„O hölgy! az isten téged
 Csatákra híva fel“...“

„„Csák a *vezér* kivíja
 Fejedre a babért;
 De mondd: az *ifju* hol nyer
 Szívének pályabért?““

„„Vezéri kard ragyoglik
 A *hős*nek oldalán;
 S az *ifju* mit találand
 Csaták s borúk után?““

„„O hölgy, szívemnek hölgye,
 Bálványom istenül;
 Csatákban hősöd elvész,
 Emléke istenül:““

„„De vissza hogyha térend
 Győztes sereg között,
 Talál-e békeágot
 A szíve-üldözött...?““

„„O hölgy! ha erre szíved
 Igent mond, szent igent:
 Két isten száll karomba,
 S ki bir meg két istent...?““

Fölnéz a hölgy; az ifjú
 Szeméből rá lövel
 Mindenható szerelme
 Égő fegyverivel:

„Apám Szabolcs, te Árpád
 Leánya, nádor én;
Trónért vagy *érted* ontsak
 Hű vért csaták terén...?“

És mondhatatlan bájban
 Lobog, mint csillagár,
 Az ifju hölgy szemében
 Az elhalt fénysugár;

És átkarolva szívét
 Egy édes érzelem,
 Mindenható karával
 Az első szerelem,

„Menj!“ mond: „s ha a *galambot*
 Megóttá fegyvere,
 Az ifju *sast* befogja
 Szerelmes kebele.“ —

Kelő napot ha láttál
 Dicső lángszárnyain,
 Olly fonség tündökölt fel
 Csák ifju arcain.

S fehér zászlót ragadva,
 Vértet, galambjegyűt,
 Nagy esküjét letészi
 Utó csöp vére hűt:

„Parancsolj! és megvívjuk
 A szent eget magát...!“ —
 Örömsugár röpíti
 A hősnek táborát.

II.

És hír szaguld dörögve
 Zugó csaták szelén:
 Rokonfi vér piroslik
 A honfi fegyverén;

És Csák a merre hordja
 Fönvillogó vasát:
 Hódolni kényszeríti
 A pártütő hazát;

És nincs erős ki álljon
 Erővel ellene,
 Hadúrnak sujt kezében
 Hatalmas fegyvere. —

Mig Csák vitézül állja
 Ellenség harcait:
 Kétség s remény virasztják
 A hölgynek álmait.

Apái istenéhez
 Emel buzgó imát:
 „Vezérelj győzelemre
 Szivemnek bajnokát!“ —

De hol van a ki győzzön
 Csel és ármány felett...?
 Ne várd, ne várd, szegény hölgy
 Kit óhajt kebeled...! —

Mint bús belény, rohanva
 Bérc s rengeteg fölött,
 Fut Csák — csatája veszve —
 Vérző sebek között.

Szívében aetnaként dúl
 A néma fájdalom,
 S fájdalma óriási,
 Mély mint a sírhalom.

És kéklő ajkairól
 Eltéved a beszéd. —
 Várt titkon ér, kerülve
 Az üldözők nesztét.

„„Vesztettünk! — mond belépve —
 Ármány veszíte el.““
 De vára dult, s szavára
 Üres viszhang felel.

S ott áll, lesujtva, némán,
 Sasfészke ormain,
 Megmondhatatlan kín ül
 Dult arcvonalmain.

Elnézi a nagy égnek
Tündöklő kárpitát,
S fagyos szemébe hő könny
Forrása ömlik át.

„Nincs, a kiért csatáztam
Bálványom, életem...,
S hon nélkül, ó nagy isten
Nyugalmam hol lelem...? ““

„Ügyét ki lássa nincsen,
Baráti elhagyák,
Nincs hol fejét lehajtsa
A nagy Trencsíni Csák...! ““

Szemébe vissza fagynak
Lecsorgó könnyei.—
Utána elmaradnak
Volt honja bércei.

III.

Fordúl az év hatodszor,
S bús énekszó alatt
Fényes Budától messze
Kicsiny sereg halad.

Az óra jár; nap elhúny
A távol ormain:
S len nyugszik a koporsó
A sír homályain.

De gyász keresztje mellett
 Fönáll egy ifju hős,
 S örült szemében kínos
 Keserve olly erős.

És könnyel nedvesíti
 Mit ajka illetett,
 A sír fagyos márványán
 Fénylő galambjegyet.

„„„Biborban szüle nemzöd,
 S kolostor ad hazát...!
 Mért vöd el ó nagy isten
 E szív menyasszonyát? ““

Szólott, mint elhaló vész
 Kifáradt tengeren:
 S *halotti* néma csend lön
 A késő éjfelen.

És míg a gyözödelmes
 Békén ül trónusán:
 Távol sírban nyugosznak
 Csák, s a királyleány.

IV.

FIBÁN.

A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK

1840-BEN KITETT POETAI JUTALMÁRA * KÉSZÜLT
ÉS MÁSOD HELYT DICSÉRETET NYERT KÖLTEMÉNY.

I R T A

MEDGYES LAJOS.

„Most csak tükör s talány által látunk, de majd színről színre“.
Sz. Pál Corinth. I. L. 13. r. 12. v.

I.

Hol mostan Boncidának
Regényes falva áll
A bájos Kis-Szamosnak
Ezüst hulláminál:

Az agg idő kormában,
Másfél század megett,
Egy dús kastélyt talál föl
Az anda képzelet.

Fibán parancsol úrúl
E kastély termein,
És elhangzik parancsa
Húsz falvak térein;

*) L. a 10. és 16. l.

Fibán, ki lángkebellel
 A szent hon érdekén
 Annyit küzdött csatákon
 S lány béke idején.

Szeréna szende nője
 A mennytől angyalúl
 Áldott hölgy boldogítja
 Őt mondhatatlanúl.

Egy égi üdv él köztök
 Végetlen kéjvel,
 S nem sejtik hajh! hogy erre
 Sötét pokol lehel!

II.

Ködszárnyival a rémes éj
 Két ördögöt fedez
 A szomszéd völgyi vár üren:
 Ikács és Tölky ez.

„A fejedelmet rá vevém;
 Hisz könnyü ez nekem!
 Erdélyben mint én akarom
 Most minden úgy megyen.

Elmondtam hogy gyűléseken
 Gyalázva tetteit
 Pártokra csábítgatja el
 Az ország rendeit.

Elmondtam hogy királyi fény
 Ragyogja udvarát,
 S hogy a németnek álkodik
 Eljátszni a hazát.

S tudod, mert délután tevém
 Udvarló tisztemet,
 Meleg fővel helybenhagyá
 Kiszámolt tervemet.

Hadd veszzen! hisz célzásaink
 Miatta buknak el,
 Minden léptünknek ellenáll
 Törvényességivel.

Mig hát Kővárt megjárom én —
 Jutalmunk nem kevés! —
 A székelyekkel ronts reá:
 Im itt a rendelés!

Ha megfogod, gyilkot neki!
 S ha tán elszabadúl,
 A kényes pompás drága nőt
 Bethlenbe küldd rabúl“.

Igy Tölky; és Ikács szivén
 Átgyúlt a káröröm:
 „„Bízd rám — szól — a nagy úr fölött
 A vesszőt eltöröm.““

III.

Kolosvár térein
 Népet látunk hullámzani,
 És látjuk hős Fibánt
 Közöttük búsan állani.

És halljuk százfelől:
 „Veszsen a gyáva fejdelem,
 Ki zsarnokkéjben ül
 A jogimádba nemzetem.“

„S Fibánban a haza,
 A szent törvény gyalázva van!“
 Így többen: Ő pedig
 Némán borong fájdalmiban.

Most a Felek felől
 A fejdelem nagy serge jön
 Ikáccsal s Tölkyvel
 Kivont karddal vérengzőn;

S a már leérkezett
 Ellenséges tömeg közül
 A honfiak felé
 E mennydörgő szózat röpül:

„Adjátok át Fibánt!
 A fejdelem nevében őt
 Kikérjük úgy, miként
 Hazát áruló hitszegőt.

A míg országosan
 A vád alól kimentetik,
 Rab, s ki mellette áll
 Mint pártütő úgy nézetik.“

„„Barátaim,
 Hős keblü bajnokok!
 Testvéri vért
 Értem ne ontsatok.

Ügyem felől
 Országgyűlésteken
 Mig végzetek,
 A láncot fölveszem.““

Szólt most Fibán: s szemén
 Nagy könny ült, s kardját elveté,
 S védetlen berohant
 Az üldöző sereg közé.

IV.

Cserhalomnak istenített
 Bércsein alul
 Bethlennára büszke fallal
 Ég felé hajul.

Késő est van, minden alszik
 E vár termiben,
 Csak egy hölgy nem, börtönének
 Zord sötétiben.

Éjhajának selyemárja
 Szétszilálva van,
 S könnyel áztan szerteröpked
 Tört sohajiban.

Reszketeg kín ölyve tépi
 Ajka bársonyát;
 Keble líljomán a bánat
 Féрге vert tanyát.

És az elhagyott magánynak
 Hallgatag körén
 Rémgylók villog keresztül
 Vérező szivén.

Most, miként a sírkötélzaj,
 Tompán fölzokog;
 A halálcsöndön suhogva
 Lábdobaj kopog.

S ím kinyilt a börtönajtó!
 S bús mécs lánginál
 A döbönt nő közelében
 Egy halvány rab áll.

„Ah te itt Szeréna?!“ „„Férjem.““
 S míg egymás karán
 Elmerengtek, gyászsötét lett
 A lezárt magány.

V.

Abrándon ül ősz Apafi
 Fejedelmi székiben ;
 Celnának lángzó nedvitől
 Nagy tűz forr kebliben.

Ajtó nyilik be, Tölky jön
 Bókolva szolgain,
 S ez átkos szók simulnak el
 Hizelgő ajkain :

„Végtére sok küzdés után
 Szándékunk célt talált,
 A rendek elhatározzák
 Fibánra a halált.

Nagyságos fejdelem ! ird alá,
 Az istenért hamar !
 Nehogy még terhesebb legyen
 Fejünkön a zavar.

Fibánnak pártja nagy s erős,
 Percig se éljen ő :
 Mert börtönéből kiveszik,
 S kétes : ki lesz a fő.

S reménylem — szólt incselkedőn —
 Szavad nem másolod :
 Jóságait bérül nekem
 S Ikácsnak átadod.“

A fejdelem intett; s nevét
 Aláírá legott:
 És Tölky ment, s pokolmivén
 Vadúl fölkacagott.

Egy perc mult; a fejedelmi hölgy
 Férjéhez bérohan,
 És térdre hull, s illy szókra kél
 Boszus fájdalomiban:

„Mit hallék fejdelem? Fibánt
 Elküldtél veszteni;
 Így törsz te ah e drága hont
 Sirjába dönteni:

Elveszted hű polgárait,
 S szolgák tanácsain
 Zsarnoktrónt vágysz emelni a
 Szabadság romjain.

S nem látod dúlt sirhalmodon
 Utódid átkait
 Pokolra szórni kárhozott
 Testednek csontjait?

Ah! nézd, nőd térden állva kér:
 Kegyelmezz meg neki!
 Ne hagyd neved bűn szörnyivé
 Vérével fösteni.

A fejdelem kemény szivén
 E női törszavak
 Az öntudat kigyói közt
 Keresztül folytanak.

Kegyelmezett. Útban vagyok
 Együtt élet halál:
 Első a rény, a másik hajh
 A bűn szolgainál.

VI.

Mint Bethlenvár fölött
 A halvány hold éjfélbe bolyg,
 Bűn-szülte börtönén
 Hideg világgal atmosolyg:

S a szúnyadó rabpár
 Ágyánál gyászruháiban
 Rémként elötünik
 Egy pap, megtört sugárban.

Könny görg le arcain;
 Fibánhoz reszketőn hajol,
 Felkölti; s hozzá illy
 Szívtépő szókat darabol:

„Győzött az álnokok
 Bűnpártja; néked halni kell;
 S hogy vétkidért könyörgj
 Engem hozzád ők küldtek el.“

Az ártatlan Fibán
 E szókra egybe borzadott.
 Megrázta láncait,
 Letérdelt és imádkozott.

Előtte állt a pap,
 Sohajtott, keresztet vetett,
 És...és Szeréna? ő
 Ébredt, látott, ájulva lett.

VIJ

Mi ott az a vár termiben
 Föltűzve gyászos feketén?
 Körében barna férfiak,
 S bakó, nehéz pallos kezén?

Zord vérpad az, s a Tölkytől
 Ikáccsal küldött cinkosok,
 Kik a megdöntött hős Fibán
 Vérére vétekszomjasok.

S im itt van ő! vad zaj között
 Aljas szolgák fölhurcolák,
 Míg börtönét sietkezően
 Hölgyével záratlan hagyák.

Mély csend lön: egy bőszerű
 Olvassa a határozatot,
 S mint a halált kiolvasá,
 Kivül egy kürt fölharsogott.

Ikács — sejtven a változást —
 A reszkető bakónak int:
 És a kürt a vár kúpjain
 Harsányan elhangzik megint.

„Nagy Isten! hát azon haza
 Mondott illy rút halált reám,
 Mellynek virágzó üdviért
 Minden csöp vérem áldozám?”

S illy titkon! néma éjfelen!
 Nem! nem! ezt hinnem nem lehet!
 Ti szörnyek, orgyilkok vasán
 Zuzzátok szerte éltemet?”

„Bakó siess” — jéghidegen
 Felszólt Ikács; s Fibán könyörg:
 „Ah Isten! óvd hű nőm, hazám!”
 S a szó ömlő vérébe hörg.

„Ne öljétek meg férjemet
 Elérkezett a kegyelem!”
 Illy szókkal tör be most a hölgy
 S férjére hull élettelen. —

És e rémítő bűn után,
 Melly sujtatlan maradt,
 Ádáz viszályok éjködén
 Erdélynek napja elhaladt.

A HONÁLDOZAT.

A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK

1840-BEN KITETT POETAI JUTALMÁRA * KÉSZÜLT
ÉS HARMAD HELYT DICSÉRETET NYERT KÖLTEMÉNY.

I R T A

TÁRKÁNYI BÉLA.

Vérzettek és elhulltak ők,
De győződelmesen.
Tettök sugára átragyog
Időn, enyészeten.

Bajza.

Szellemtrónjából szétekint

A jog nagy istene,

S megrendül a miriád világ

Sötét végetlene.

Néz; s a teremtő pillanat

Határt s véget talált,

S nagy alkotmánya egy porán,

A földtekén, megállt.

Vétekben látta fürdeni

Az emberek honát,

Látá a kőszivek felett

Az önzés zord fagyát.

---

*) L. a 10. és 16. l.

Látá, hogy az ember felett
A szenvedély az úr,
Az ész dicső hatalma ing,
S lesúlyed álnokúl.

Látá az önkény gyilkoló
Kardját s bilincseit,
Hallá sok nemzetek jaját,
S halálhörgéseit.

De látta mindenek felett
Hogy a honszeretet
S szabadság a népek közől
Végkép száműzetett.

Látá; és szent haragra gyúlt,
S hogy fölserkenjenek
A hon, szabadság, s rény iránt
Részvétlen emberek:

„Példában lásd, mikép szeresd
A hont, önző világ!“
Szólt; és szent borzalom futott
A mindenségen át.

Szólt a jogisten és szava
Teljesedés leve.
Magyarhon lett a nagyszerű
Példának színhelye.

Hol szőke Dráva futva lejt
 Egy ősi vár körül,
 Csatát szomjazva s harci bért
 Egy roppant tábor ül.

Harcrendben egy maroknyi nép
 Áll a vár udvarán,
 Kevés, de mind igaz magyar;
 Halál kel nyomdokán.

Előttök, mint erős hadár,
 Dicső vezérok áll;
 Kirántja kardja mennykövét,
 Utána reng a vár.

Kivillan mint a gondolat
 Minden kard, s ölteni kész,
 Hadjelre várva a sereg
 A hős vezérre néz.

Feszül a szív, a hős kiált:
 Szabadság vagy halál!
 Utána lelkesülve zúg:
 Szabadság, vagy halál!

Az eskü, jelszó, s szent ima
 Betölti a hazát.
 Nyomában álgyu mennydörög
 A vár bástyáin át.

Miként a sujtó égi kar ,
S a gyilkos rettenet
Kitör , kiront a várkapun
A hős magyar sereg.

Ezer golyó , ezer halál
Között vív a vezér.
Élet! mért futsz , hová magyar
Golyó és szablya ér? —

De int a szent jog istene ,
A nagy tett perce int...
S az ellen gyáva kardja most
Halált halálra hint.

S mit Hellász s az utóvilág
Codrusban istenelt ,
Mit Spárta hősén s társain
A dal megénekelt ,

Mi Regulus dicső nevét
Halhatlanná tevé ,
S a pásztorhon merész fiát
Honszentnek fölkené :

Csodáld , és veszs , önzés fia !
Honáért egy magyar
Meghalva győz , s meghalva él
Dicső bajtársival.

Ha dúl az önzés zord szele ,
 S ha húl a honkebel :
 A lelkes hondal Zrínyiról
 S Szigethről énekel.

VI.
DUGOVICS TITUS.

A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK

1840-BEN KITETT POETAI JUTALMÁRA * KÉSZÜLT
ÉS NEGYED HELYT DICSÉRETET NYERT KÖLTEMÉNY.

I R T A

PÁJER ANTAL.

A hazáért halni
Szép halál nekem.

Garay.

Mogorva büszkeséggel
Jön a kevély pogány ;
Mint éhes sáskafajnak ,
Inség ül nyomdokán.

Szörnyű nagy elbizottság
Gyulasztja bős agyát :
Földig tiporni , zúzni
Nándor kemény falát.

S felbömböl minden álgyu
Villámló mennyköve ,
S lángtól , vértől piroslik
Az égnek félöve.

---

*) L. a 10. és 16. l.

Sarkában ing az ős vár,
Párkánya földre hull;
S istentelen Mohammed
Előbb- előbbre dúl.

S golyói záporára,
Ezer csapás alatt
A vár roppant kapúja
Recsegve beszakad;

S mint tolvajméh csordája,
Bevitt kas ajtaján:
Örömríadva dől be
A sok bősüzt pogány.

De bent van nagy Hunyad még;
Szózatja mennydörög,
S lezúzva, visszaverve
Hátrál, fogy a török.

Csak egy — milly vakmerőség!
Csak egy sátánfi fen,
A tornyon cifra zászlót
Lobogtat ökliben:

„Allah velünk, nagy Allah!
Utánam harcosok!
Im a győzelmi zászló
Kezemben itt lobog!

Allah velünk, nagy Allah!
 Ki észt, erőt adott,
 S e várra tűzte holdját,
 Mint égre a napot!

S az ellen új erőt kap,
 „Allah!“ viszhangozik,
 S az ellen új erővel
 Rettentően dolgozik.

„Sátán veled, gonosz faj!
 Ördög, nem más egyéb“ ...
 Dörg a toronynak öre,
 Midőn elébe lép.

„Sátán veled, gonosz faj!
 Ki felhozott ide;
 Zuhanj le a pokolnak
 Szédítő mélyibe!

Itt nem huholsz bagolyként,
 Itt holdad nem ragyog:
 Míg vér buzog karomban,
 Míg térden csúszhatok!!

S keblén a hon szerelme
 S a bosszus indulat
 Halálos birkozásán
 Mind inkább felgyulad.

De izmos a hitetlen,
 Miként egy óriás,
 És hasztalan, hiába
 A mérges párvivás!

„Vesszünk! vesszünk együtt hát!
 Te kárhozat fia!
 De még is él, de még is —
 Hazám, szép Hunnia...!“

S a lelkes önmagával
 Ragadja ellenét;
 Még egy „Isten“, egy „Allah!“
 Nyögell a légbe szét;

S mint nap, föld hullni fog, ha
 Egymásba ütközik:
 A szörnyü mélybe szállnak,
 Iszonynyal, száz ölig.

S az ellen vissza hőkken,
 Az ellen megszalad,
 Mert két villám, nyomában,
 Capistrán és Hunyad.

S a tájat vérszivárvány
 Övedzi át, jelül:
 Hogy bús hazánk egére
 Vérszülte béke ül.

S kit félhold szemfödél nyom ,
Ki honnemtőnk leve :
Mint teljes hold ragyog fen
A martyr nagy neve.

MAGYAR AKADEMIÁ
KÖNYVTÁRA

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 103.10/195.2. sz.